Louis Favoreu Konstituciniai teismai

ALK | garnelis

Louis Favoreu Konstituciniai teismai

Iš prancūzų kalbos vertė
Egidijus Jarašiūnas

garnelis Vilnius 2001

UDK 342.4
Fa564

Versta iš:
Louis Favoreu
Les Cours constitutionnelles
Presses Universitaires de France
Paris 1996

Knyga išleista Atviros Lietuvos fondui parėmus

Cet ouvrage est publié avec l'aide de l'Ambassade de France en Lituanie et du Centre culturel français de Vilnius

Knygos leidimą parėmė Prancūzijos ambasada Lietuvoje ir Prancūzų kultūros centras Vilniuje

Redagavo
Danutė Ulčinskaitė

Dailininkas
Alvydas Ladyga

ISSN 1392-1673
ISBN 9955-428-20-1

© Presses Universitaires de France, 1986, 3e éd. 1996
Published by arrangement with the Agence de l'Est Literary Agency
© Vertimas į lietuvių kalbą, įžanginis straipsnis, Egidijus Jarašiūnas, 2001
© Leidykla „Garnelis", 2001

TURINYS

KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS STUDIJŲ ĮVADAS, ARBA L. FAVOREU „KONSTITUCINIAI TEISMAI". *E. Jarašiūnas* / 5

ĮŽANGA / 16

I skyrius
KONSTITUCINIAI TEISMAI: EUROPIETIŠKASIS KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS MODELIS / 18
I. Europietiškojo modelio pasirinkimas / 19
II. Europietiškojo konstitucinės justicijos modelio bruožai / 26

II skyrius
AUSTRIJOS KONSTITUCINIS TEISMAS / 38
I. Sudėtis ir veikla / 39
II. Įgaliojimai / 42
III. Jurisprudencija / 47
IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai / 50

III skyrius
VOKIETIJOS FEDERACINIS KONSTITUCINIS TEISMAS / 52
I. Sudėtis ir veikla / 52
II. Įgaliojimai / 55
III. Jurisprudencija / 63
IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai / 64

IV skyrius
ITALIJOS KONSTITUCINIS TEISMAS / 66
I. Sudėtis ir veikla / 66
II. Įgaliojimai / 68
III. Jurisprudencija / 75
IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai / 77

V skyrius
PRANCŪZIJOS KONSTITUCINĖ TARYBA / 79
I. Sudėtis ir veikla / 79
II. Įgaliojimai / 80
III. Jurisprudencija / 84
IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai / 85

VI skyrius
ISPANIJOS KONSTITUCINIS TRIBUNOLAS / 87
I. Sudėtis ir veikla / 87
II. Įgaliojimai / 90
III. Jurisprudencija / 93
IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai / 94

VII skyrius
PORTUGALIJOS KONSTITUCINIS TRIBUNOLAS / 95
I. Sudėtis / 95
II. Įgaliojimai / 96

VIII skyrius
BELGIJOS ARBITRAŽO TEISMAS / 99
I. Sudėtis / 99
II. Įgaliojimai / 100
III. Teisena / 100
IV. Jurisprudencija / 102

IX skyrius
KITI KONSTITUCINIAI TEISMAI / 103
I. Vidurio ir Rytų Europos šalių konstituciniai teismai / 103
II. Kitų Europos šalių konstituciniai teismai / 109
III. Konstituciniai teismai kituose žemynuose / 111

LITERATŪRA / 114

KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS STUDIJŲ ĮVADAS, ARBA L. FAVOREU „KONSTITUCINIAI TEISMAI"

Konstitucinis Teismas – tai institucija, apie kurią daug kalbama, bet kurios veikla ne vienam tebėra neaiški. Ypač kad pas mus tik įsitvirtina tiesa, jog Konstitucija – visiems privalomas aukščiausios galios teisinis aktas, vienodai privalomas tiek paprastam piliečiui, tiek aukštam valstybės pareigūnui, taip pat Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei, teismams. Konstitucinis Teismas – institucija, tikrinanti, ar įstatymai ir kiti teisės aktai atitinka Konstituciją. Tai valstybės valdžios institucijų sprendimų teismas.

Jau pasirodė darbų apie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimą ir pirmuosius žingsnius, bandoma vertinti jo veiklą, prognozuoti konstitucinės justicijos raidos tendencijas[1]. Vis dėlto suprasti, kiek Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas veiksmingas, kaip įgyvendina Konstitucijos jam patikėtas funkcijas, kokie šalies konstitucinės justicijos laimėjimai ir klaidos, galima tik lyginant Lietuvos konstitucinės justicijos ir kitų šalių patirtį. Lyginamoji teisėtyra – modernus įrankis, padedantis tyrėjui atskleisti pačias įvairiausias reiškinio ypatybes. Studijuojant konstitucinę justiciją labai pravartu išsiaiškinti, koks yra platesnis kontekstas, kaip atsirado europietiškasis konstitucinės justicijos modelis (būtent tokį pasirinko lietuviškos Konstitucijos kūrėjai), kas įvairių šalių konstituciniams teismams bendra ir kuo jie vienas nuo kito skiriasi. Visa tai padės nustatyti tikrąsias lietuviškos konstitucinės justicijos dimensijas ir suprasti, ko galima tikėtis iš vienokios ar kitokios jos raidos krypties.

L. Favoreu „Konstituciniai teismai" – knyga, padėsianti tai padaryti. Drąsiai galima sakyti – tai glaustas konstitucinės justicijos studijų įvadas, išmintingas patarėjas išsirengus į pažintinę kelionę po konstitucinės justicijos pasaulį.

[1] Lietuviškoje konstitucinės justicijos bibliotekėlėje turėtume rasti bent šias knygas: M. Römeris, *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*, Vilnius, 1994; *Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje*, Vilnius, 1995; *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė*, Vilnius, 1997; *Konstitucinės priežiūros institucijos sprendimų teisinės prigimties galių ir realizavimo problemos*, Vilnius, 1997; *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*, Vilnius, 1998; *Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai*, Vilnius, 2000; J. Žilys, *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*, Vilnius, 2001. Be to, straipsnių vienais ar kitais Konstitucinio Teismo veiklos klausimais išspausdinta „Teisės problemose", „Jurisprudencijoje", „Teisėje", „Politologijoje" ar leidinyje „Justitia".

Mokslas gyvas idėjomis. Ir mūsų laikų konstitucinės teisės moksle yra žvaigždžių, savo reikšme mokslui prilygstančių A. V. Dicey, A. Esmeinui, L. Duguit ar H. Kelsenui. Viena ryškiausių iš jų – Louis Favoreu. Kokiais tik epitetais jis neapibūdinamas teisės literatūroje: „neokonstitucionalistų lyderis", „Ekso mokyklos vadovas", „gyvasis klasikas", „vienas žymiausių konstitucinės justicijos tyrėjų" ir t. t. L. Favoreu mintys apie konstitucinės justicijos reikšmę tiek konstitucinei teisei, tiek teisei apskritai, apie konstitucinio teismo įtaką politinei tikrovei, pagaliau jo pasiūlyta moderni pačios konstitucinės teisės samprata žymi naują konstitucinių tyrimų etapą. Su L. Favoreu vardu siejami ir didžiosios teisės laboratorijos, kokia laikytina Prancūzijos akademinė sistema, pokyčiai: 1993–1997 m. Prancūzijoje, atmetus visą XX a. antrąją pusę universitetuose vyravusį politikocentristinį konstitucinės teisės ir politinių institutų dėstymą, L. Favoreu iniciatyva pereita prie konstitucinės teisės studijų, kurių pamatas – institucijos, normos, pagrindinės teisės. Neatsitiktinai 2001 m. gegužės 3–birželio 1 d. Paryžiuje, Liuksemburgo rūmuose, vykusios tarptautinės konferencijos, skirtos Konstitucinės teisės tarptautinės asociacijos 20-mečiui, pirmininkas, pristatydamas L. Favoreu, nesusilaikė neperfrazavęs garsiojo Voltaire'o posakio: „Jei Favoreu nebūtų, jį reikėtų išrasti".

L. Favoreu – Provanso Ekso-Marselio III universiteto profesorius, garbės prezidentas, konstitucinės justicijos studijų ir tyrimų tarptautinės grupės vadovas, nuo 1997 m. Bosnijos ir Hercegovinos Konstitucinio Teismo tarptautinis teisėjas, periodinių mokslo leidinių „Revue française de droit constitutionnel", „Annuaire international de justice constitutionnelle" direktorius ir redaktorius, „Viešosios pozityviosios teisės" mokslo leidinių rinkinio vadovas ir t. t. Jis ir mokslininkas teoretikas, žinomas pedagogas, Konstitucinio Teismo teisėjas, visų pripažintas autoritetas. Pastarąjį apibūdinimą patvirtina kad ir tokia detalė: kai 2000 m. reikėjo apsispręsti dėl Konstitucijos pataisos[2], numatančios sutrumpinti prezidento kadenciją nuo septynerių iki penkerių metų, Prancūzijos prezidentas Jacques Chiracas, siekdamas išsiaiškinti galimus politinės sistemos funkcionavimo pokyčius, pirmiausia norėjo išgirsti dviejų žymiausių šalies konstitucinės teisės specialistų – Louis'o Favoreu ir Georges'o Vedelio – nuomonę.

[2] Kaip neprisiminti dar 1989 m. rašyto L. Favoreu straipsnio „Mitų sugrįžimas", kuriame autorius primena, kad prieš imantis konstitucinių reformų būtina išstudijuoti lyginamosios teisėtyros laimėjimus, kad konstitucinė inžinerija nėra paprastas konstrukcijų montavimas pagal reformatorių norus (žr. L. Favoreu, „Le retour des mythes", *Le Monde*, 11 août, 1989).

Platus mokslinis L. Favoreu veiklos baras. Jis skaitomas, cituojamas, su juo ginčijamasi. Nuolat pasirodo pakartotiniai jo knygų leidimai. Negalima nenurodyti tokių jo veikalų kaip „Apie atsisakymą vykdyti teisingumą Prancūzijos viešojoje teisėje", „Reikšmingieji Konstitucinės Tarybos sprendimai" ir „Konstitucinė Taryba" (du pastarieji darbai parašyti su bendraautoriais), „Politika teisės rankose", „Konstituciniai teismai", „Konstitucinės jurisprudencijos rinkinys" ir kt. Paminėtinas ir L. Favoreu vadovaujamos Ekso mokyklos komandos parašytas „Konstitucinės teisės" vadovėlis, kuriame naujai pažvelgta į daugelį konstitucinių problemų, suformuluota savita pačios konstitucinės teisės samprata. Naujausias šios komandos darbas – vadovėlis „Pagrindinių laisvių teisė". L. Favoreu pranešimus mokslinėse konferencijose, straipsnius mokslo leidiniuose reikėtų skaičiuoti ne dešimtimis, bet šimtais. Žinomi pasaulio konstitucininkai kasmet renkasi į Provanso Ekse L. Favoreu rengiamus tarptautinius apvaliuosius stalus ir mokslinius kolokviumus. Reikėtų prisiminti ir ginčus, kuriuos sukėlė garsieji L. Favoreu straipsniai „Konstitucinė teisė, Konstitucijos teisė ir teisės Konstitucija" (*Revue française du droit constitutionnel,* 1990, Nº 1), „Koks (-ie) konstitucinis (-iai) modelis (-iai)?" (*Revue universelle des droits de l'homme,* 1995, vol. 7), „Konstitucinės Tarybos jurisprudencijos įtaka įvairioms teisės šakoms" (in *Itineraires. Etudes en l'hommage de Leo Hamon,* 1982) ar „Konstitucinės Tarybos įnašas į viešąją teisę"[3] (*Pouvoir,* 1980, Nº 13), „Teisėtumas ir konstitucingumas" (*Les cahiers du conseil constitutionnel,* 1997, Nº 3). Šių straipsnių, beje, ir visų kitų L. Favoreu veikalų, ištisos pastraipos cituojamos kaip klasika; jų teiginiai tapo neatremiamais mokslinių diskusijų argumentais.

Nevengia L. Favoreu ir mokslinės publicistikos. Mums, įpratusiems, kad didžiausi dienraščiai pirmenybę teikia bulvaro naujienoms, gali pasirodyti keista, kad vienas populiariausių Prancūzijos dienraščių „Le Figaro" randa vietos skyreliams „Naujausias Konstitucinės Tarybos sprendimas", „Dienotvarkėje – Konstitucijos pataisos" ar „Konstitucinės Tarybos veiklos klausimai". Vienas jų autorių – L. Favoreu, stebinąs savo energija. Antai, pervertęs 1993 m. „Le Figaro" rinkinį, vien liepos 30–lapkričio 24 d. numeriuose radau 18 L. Favoreu straipsnių. Štai rugsėjo mėnesio straipsnių pavadinimai: „Sutvarkyti procesines garantijas" (rugsėjo 2 d.), „Įnašas į diskusiją dėl prieglobsčio teisės" (rugsėjo 3 d.),

[3] Kaip pažymi Yvesas Poirmeur'as, šiame ypač svarbiame straipsnyje – „visos vėlesnės neokonstitucionalistų argumentacijos metmenys" (Y. Poirmeur, „Thèmes et débats autour du constitutionalisme" in *Droit et politique,* Paris: PUF, 1993, p. 17).

„Paminklas ar fasadas“ (rugsėjo 7 d.), „Prieglobsčio suteikimas, valstybės suvereniteto aktas“ (rugsėjo 22 d.), „Prieglobsčio suteikimas, valstybės pareiga“ (rugsėjo 23 d.), „Valstybės Taryba: argumentuota ir nedviprasmė išvada“ (rugsėjo 25–26 d.).

„Konstituciniai teismai“ – populiariai, bet nesupaprastinant problemų išdėstyta europietiškojo konstitucinės justicijos modelio įsitvirtinimo ir praktinio funkcionavimo studija. Tai sykiu ir mažoji konstitucinių teismų enciklopedija, ir giluminius šio reiškinio aspektus apčiuopianti knyga – retas atvejis teisės literatūroje. Jau minėjau glaustą, tiesiog konspektišką dėstymo manierą.

Žinoma, konstitucinė justicija – nuolatinis L. Favoreu tyrimų objektas. Žingsnis po žingsnio – aptariant europietiškojo konstitucinės justicijos modelio atsiradimą, būdingiausius jo bruožus ir konkrečių konstitucinių teismų ypatumus, Austrijos, Vokietijos, Italijos, Prancūzijos, Ispanijos, Portugalijos, Belgijos konstitucinės justicijos institucijų organizaciją ir veiklą bei konstitucinę justiciją Vidurio ir Rytų Europoje, taip pat už Europos žemyno – „Konstituciniuose teismuose“ formuojamas išsamus konstitucinio teismo vaizdinys. Supratus šios institucijos funkcionavimo esmę, galima leistis į tolesnes teisės studijas.

Neketinu atpasakoti knygos turinio, tačiau keletą pastabų, vienaip ar kitaip susijusių su knygoje nagrinėjamais klausimais, norėčiau paminėti.

Valdžios galių ribojimas Konstitucija, be jokios abejonės, vienas didžiausių žmonių bendrijos laimėjimų teisinės pažangos kelyje. Visos valdžios grandys, visi pareigūnai ir net parlamentas, šalies vadovas, vyriausybė, aukščiausios teisminės institucijos yra saistomi teisės, kurią pirmiausia išreiškia konstitucija – pagrindinis šalies įstatymas, apibrėžiantis asmens, visuomenės, valstybės santykių pagrindus. Todėl konstituciją – teisinio gyvenimo pagrindą – būtina apsaugoti, užtikrinti, kad pirmiausia pačios valdžios institucijos jos besąlygiškai laikytųsi. Būtinas jos apsaugos mechanizmas, pirmiausia – teisinis. Valdžios aktų konstitucingumo kontrolė, nesvarbu, ar ją įgyvendina konstitucinis teismas (europietiškasis konstitucinės justicijos modelis), ar bendrųjų teismų sistema *common law* tradicijos šalyse, – veiksmingiausia konstitucijos apsaugos priemonė.

Konstitucinės kontrolės pradininkas – JAV Aukščiausiasis Teismas, 1803 m. garsiosios Marbury v. Madison bylos sprendime suformulavęs įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės doktriną. Žinoma, praėjo keli dešimtmečiai, kol nusistovėjo teismų kompetencija kontroliuoti įstatymų konstitucingumą. Visą XIX amžių amerikietiškasis konstitucinės

justicijos modelis buvo vienintelis. Jo įtaka ypač reikšminga *common law* tradicijos šalyse.

XIX amžius – amerikietiškojo konstitucinės kontrolės modelio laikai, o XX a. pradžioje padvelkė nauji vėjai. Tuo metu suformuluojama, o vėliau ir įkūnijama europietiškojo konstitucinės kontrolės modelio idėja.

„Pradžioje buvo Kelsenas"[4]. Nors patetiška, bet teisinga pastaba. Vienos teisės mokyklos, H. Kelseno ieškojimų rezultatas – kitoks nei amerikietiškasis įstatymų kontrolės modelis. Kitokia teisinė patirtis, kontinentinės teisės tradicija, kitoks kultūrinis ir istorinis palikimas – kitoks ir sprendimo būdas. Pagrindinis amerikietiškojo ir europietiškojo (kartais vadinamo austriškuoju) konstitucinės kontrolės modelio skirtumas tas, kad pastarajame konstitucinę kontrolę vykdo speciali institucija – konstitucinis teismas.

Amerikietiškoji įstatymų konstitucingumo kontrolės sistema susiklostė teismų praktikoje, o europietiškąjį modelį pirmiausia suformulavo austrų teisininkas Hansas Kelsenas, kuris tvirtino, jog būtina sukurti veiksmingas teisines konstitucijos apsaugos garantijas. Pasak H. Kelseno, „teisinė tvarka nėra vieno lygmens teisės normų sistema, bet kelių vienas ant kito išdėstytų aukštų statinys, (taip sakant) piramidė arba hierarchija, kurią sudaro tam tikras skaičius teisės normų aukštų ar sluoksnių"[5]. Piramidės viršūnėje – konstitucija, teisiškiausias įstatymas. H. Kelseno nuomone, sukūrus specialią instituciją, sprendžiančią teisės aktų konstitucingumo klausimus, teisinis gyvenimas pakryptų viena vaga. Taip būtų išvengta nevienodų konstitucijos interpretacijų, kurias įvairūs teismai taiko įvairiose proceso stadijose. Vienas teismas leistų iškart, tiesiogiai pasiekti galutinį rezultatą, „konstitucinę teisybę" ir garantuoti teisminės praktikos vienovę. Be to, šios institucijos sprendimas būtų absoliutus, ir aktas, pripažintas kaip prieštaraująs konstitucijai, būtų pašalintas iš teisės sistemos.

1984 m. birželio 26–28 d. Upsaloje vykusiame Teisės mokslų tarptautinės asociacijos organizuotame kolokviume konstitucinės justicijos raidai apibūdinti L. Favoreu pasiūlė vartoti bangų metaforą[6]. Ją vertin-

[4] L. Favoreu, „Europe occidentale" in *Le contrôle juridictionnel des lois. Légitimité, effectivité et développements récents,* Paris: Economica, 1986, p. 42.

[5] H. Kelsen, *Théorie pure du droit (traduction française de la deuxième édition de la 'Reine Rechtslehre' par Charles Eisenmann),* Bruxelles: Bruylant, Paris: L. G. D. J., 1999, p. 224.

[6] Žr. L. Favoreu, „Europe occidentale" in *Le contrôle juridictionnel des lois. Légitimité, effectivité et développements récents,* Paris: Economica, 1986, p. 17–68.

damas M. Cappelletti pažymėjo: „Bangų metafora yra gyva ir vertinga. Taip pat ji korektiška, bent jau tuo požiūriu, kad pažymi, jog šiame amžiuje buvo trys reikšmingi įstatymų teisminės kontrolės ekspansijos etapai"[7].

Pirmoji banga, susiformavusi po Pirmojo pasaulinio karo, vadinama austriškąja. Tai konstitucinės justicijos įdiegimo Europos žemyne pradžia: Austrijos, Čekoslovakijos, Ispanijos bandymai įtvirtinti konstitucinius teismus. Modelis tik bandomas diegti – rezultatai bus matyti tik po Antrojo pasaulinio karo, kūrybiškai išplėtojus ne tik Austrijos, bet ir JAV teisės aktų konstitucingumo kontrolės patirtį.

Įsigalėjęs fašizmas ir nacizmas bei Antrasis pasaulinis karas sukliudė naujajam konstitucinės apsaugos modeliui įsitvirtinti. Tačiau po 1945 m. Vakarų Europos šalyse subrendo įsitikinimas, kad būtina rasti veiksmingą konstitucijos teisminės apsaugos priemonę. Suvokta, jog Europos šalims reikia eiti savo keliu, – pasinaudoti konstitucinio teismo modeliu, jį sustiprinant ir pritaikant konkrečiai tikrovei. Tai poholokausto etapo pradžia, kai nebeabejojama, jog ir legaliai į valdžią atėjusi politinė jėga (kaip kad fašistai Italijoje ar nacistai Vokietijoje) gali sulaužyti konstituciją, pažeidinėti asmens teises ir laisves. Konstituciniai teismai įsteigiami VFR, Italijoje, atkuriamas Austrijos Konstitucinis Teismas. Vėliau pradeda veikti Prancūzijos Konstitucinė Taryba. Tragiška patirtis, materialinės ir dvasinės netektys vertė ieškoti konstitucinės santvarkos apsaugos garantijų. Viena iš jų – konstitucinė justicija.

Trečioji banga septintajame–aštuntajame praeito amžiaus dešimtmečiais žymi iškilusį šių institucijų autoritetą. Formuojasi nauja europinė konstitucinės justicijos erdvė. Šiam etapui būdinga sutvirtėjusi ir išsiplėtusi įstatymų konstitucingumo kontrolė šalyse, kuriose anksčiau jos nebuvo. Konstitucinės justicijos institutas įtvirtinamas 1975 m. Graikijos, 1976 m. Portugalijos, 1978 m. Ispanijos konstitucijose. Be to, tuo metu konstitucijos justicijos mechanizmas gerokai sustiprėjo Vokietijoje (1969, 1971 m.), Austrijoje (1975 m.), Prancūzijoje (1974 m.). Aštuntajame dešimtmetyje dėl konstitucinio teismo būtinumo Europoje jau nebediskutuojama, konstitucinė justicija – neginčijama realybė.

Sugriuvus socialistinei sistemai, Vidurio ir Rytų Europoje prasidėjo naujas konstitucinės justicijos plėtros etapas. Taigi galima drąsiai tvirtinti, jog pakilo ketvirtoji banga, kurią, remiantis L. Favoreu pasiūlyta ban-

[7] M. Cappelletti, „Rapport général" in *Le contrôle juridictionnel des lois. Légitimité, effectivité et développements récents*, Paris: Economica, 1986, p. 286.

gų metafora, matyt, derėtų vadinti pototalitarine. Naujos ar iš esmės modifikuotos Bulgarijos, Čekijos, Slovakijos, Lenkijos, Latvijos, Lietuvos, Rumunijos, Vengrijos, Rusijos, Ukrainos, Moldovos ir kitų šalių konstitucijos įtvirtina europietiškąjį konstitucijos justicijos modelį. Į demokratiją pasukusiose šalyse susiformavo nuostata: tik garantavus konstitucijos ir teisės viršenybę, tik numačius veiksmingą jų apsaugos mechanizmą galima įtvirtinti demokratinę konstitucinę santvarką. Šiose šalyse vykstančios reformos konstituciniams teismams kelia papildomų reikalavimų, neretai konstituciniai teismai šias reformas koreguoja, taiso padarytas klaidas. Suprantama, kad dėl to vienas ar kitas konstitucinės justicijos institucijos sprendimas sulaukia ir prieštaringų vertinimų[8]. Be to, neretai konstituciniai teismai veikia sudėtingomis sąlygomis – demokratija čia dar nebrandi, menka teisinė ir politinė kultūra.

Ketvirtosios bangos kontekste turėtume nagrinėti ir Lietuvos Konstitucinio Teismo atsiradimo ir veiklos klausimus. Kodėl Lietuva pasirinko europietiškąjį konstitucinės justicijos modelį? Tarp aplinkybių, lėmusių tokį pasirinkimą, – Lietuvos priklausymas kontinentinės teisės erdvei, M. Römerio skleistos įstatymų konstitucingumo kontrolės būtinumo idėjos[9], valstybės atkuriamojo laikotarpio diskusijos apie konstitucinio teismo reikšmę, teisinė Vakarų mintis bei akivaizdus šio modelio triumfas Europos šalyse XX a. pabaigoje.

Pačiame konstitucinio teismo institucijos pavadinime slypi du elementai – konstitucija ir teismas. Todėl diskutuojant apie konstitucinio teismo vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje paprasčiausia būtų jį priskirti teisminei valdžiai. Atrodytų, tai paprastas ir aiškus sprendimas. Bet nesiliaujantys ginčai rodo, kad atsakymas nėra toks paprastas. Peržvelgę teisės literatūrą, šiuo klausimu vieno atsakymo nerasime. Lietuva irgi ne išimtis. Įsteigtas Konstitucinis Teismas, jo veikla tik kursto ginčus dėl šios institucijos vietos valstybės valdžios sistemoje. Kokie šios institucijos statuso, veiklos bruožai lemia jos priklausymą vienai ar kitai valdžios sričiai, kaip ši institucija įsikomponuoja į konstitucinį valstybės valdžios institucijų modelį? Kone kiekvieno autoriaus savas požiūris, sava moty-

[8] Tokio vertinimo pavyzdys – nacionalinės diskusijos rėmus išaugęs vengrų konstitucininko Andraso Sajo straipsnis „Kaip teisės viršenybė sužlugdė socialinės apsaugos reformą Vengrijoje" (žr. A. Sajo, „How the Rule of Law Killed Hungarian Welfare Reform", *East European Constitutional Review*, vol. 5, number 1, winter 1996, p. 31–41).

[9] Mykolo Römerio studija apie konstitucinį teisėtumą ir šiandien nėra praradusi mokslinės vertės ir aktualumo. Žr. M. Römeris, *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*, Vilnius, 1994 (perspausdintas 1931 m. leidimas).

vacija. Tačiau pas mus, kaip ir kitur, iš esmės vyrauja dvi nuomonės[10]. Pirmoji – Konstitucinis Teismas yra teisminės valdžios dalis, šią valdžią įgyvendinanti Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka. Antroji – Konstitucinis Teismas – įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo klausimus sprendžianti institucija, kuri netelpa į tradicinę valdžių schemą. „Dėl savo ypatingų funkcijų, susijusių su konstitucinės jurisdikcijos vykdymu, ir arbitro statuso valdžių ginčuose Konstitucinis Teismas turi būti autonomiškas, t. y. nepriklausomas nuo jokių valdžių"[11]. Taigi ketvirtoji valdžia ar teisminės valdžios dalis? Ar dar kaip nors kitaip galėtume apibūdinti tikrąją Konstitucinio Teismo vietą?

Manyčiau, kad nustatant Konstitucinio Teismo vietą valdžių sistemoje nepaprastai prisidėtų L. Favoreu atlikta konstitucinių teismų bendrųjų bruožų analizė. Konstituciniams teismams būdingas konstitucijoje įtvirtintas statusas, konstitucinių ginčų nagrinėjimo monopolis, specifinis konstitucinio teismo teisėjų skyrimo būdas, teisminis šios institucijos pobūdis ir sykiu atskirumas nuo visų kitų teismų sistemos, konstitucinio teismo kompetencijai būdinga koncentruota įstatymų konstitucingumo kontrolė – orientyrai, į kuriuos atsižvelgdami galėtume apibrėžti konstitucinio teismo vietą valdžių struktūroje.

Skaitydami L. Favoreu knygą, pastebėsite, kad, viena vertus, konstitucinis teismas, vykdantis įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolę, skiriasi tiek nuo paprastųjų teismų (bendrųjų ir specializuotų), tiek nuo politinių valstybės valdžios institucijų (parlamento, prezidento, vyriausybės). Kita vertus, konstitucinis teismas – konstitucinį teisingumą įgyvendinanti institucija, kurios veiklai būdinga į teisminį procesą panaši forma. Tokių „viena vertus"–„kita vertus" argumentų sąrašą galima tęsti. L. Favoreu „Konstituciniuose teismuose" nekelia tikslo pateikti galutinę išvadą. Jis tik atsargiai pažymi, jog šiandien daugelyje šalių, kurios pasirinko H. Kelseno modelį, manoma, kad konstitucinis teismas nepriklauso nė vienai iš trijų valdžių, kad jam pavesta kontroliuoti, kaip visos šios valdžios laikosi savo įgaliojimų. Taigi dviejų sudedamųjų dalių – „konstitucijos" ir „teismo" – jungtyje L. Favoreu linkęs pabrėžti konstitucinio teismo vykdomos funkcijos ir sykiu – elemento „konstitucija" viršenybę. Tai subtilus pabrėžimas, paliekantis paskutinį tašką padėti pačiam skaitytojui.

[10] Požiūrių į Konstitucinio Teismo vietos valstybės valdžios institucijų sistemoje analizę žr.: J. Žilys, „Konstitucinis Teismas valstybės valdžios organų sistemoje", *Jurisprudencija*, 2000, t. 17 (9), p. 79–86.

[11] K. Lapinskas, „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje", in *Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje*, Vilnius, 1995, p. 31.

Skaitant L. Favoreu knygą nereikėtų pamiršti dar vienos aplinkybės – konstitucinio teismo veikla keičia pačią konstitucinę teisę, jos sampratą. Prieš gerą dešimtmetį parašytame programiniame L. Favoreu straipsnyje „Konstitucinė teisė, Konstitucijos teisė ir teisės Konstitucija"[12] daroma išvada, kad šiuolaikinės konstitucinės teisės transformacijos neatsiejamos nuo konstitucinės justicijos raidos, kad šalių, kuriose funkcionuoja konstitucinės justicijos institucija (Vokietija, Austrija, Italija, Graikija, Belgija, Prancūzija, Portugalija), konstitucinė teisė rutuliojosi nepalyginti sparčiau nei šalių, kuriose konstituciniai teismai nefunkcionuoja. Autoriaus nuomone, šalių, kuriose įtvirtinti konstituciniai teismai, konstitucinė teisė vis labiau tampa konstitucine teismine teise.

Ši tendencija pastebima ne tik Vakarų Europoje. Konstitucinio teismo veikla verčia kiek kitaip žiūrėti į pačią konstituciją: ir pas mus įsitvirtina požiūris, kad gyvoji šalies Konstitucija – tai Konstitucinio Teismo formuojama doktrina, atskleidžianti Konstitucijos principų ir normų esmę. Todėl logiškas ir nuoseklus teiginys, kad „nors Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, realiai jos yra tiek ir tik tiek, kiek buvo išaiškinta Konstituciniam Teismui tiriant konkrečių teisės aktų atitikimą Konstitucijos nuostatoms. Ši tezė gali skambėti paradoksaliai, teisininko ausiai – net eretiškai, bet ji atkartoja tą tendenciją, kuri dominuoja visose Vakarų teisės tradicijos valstybėse, išskyrus tas, kuriose teismai nėra tiek nepriklausomi, kad jiems būtų leidžiama tarti paskutinį žodį konstituciniuose ginčuose"[13].

Dar vienas aspektas, į kurį nuolat atsižvelgia „Konstitucinių teismų" autorius, – konstitucinė justicija ir politika. Viena vertus, regime politinių institucijų įtaką sudarant konstitucinius teismus, politinio konteksto reikšmę šių teismų funkcionavimui, kita vertus, atskleidžiama ir konstitucinės justicijos įtaka teisiniam gyvenimui. Neatsitiktinai konkrečių konstitucinių teismų veiklai skirtų knygos skyrių paskutiniai poskyriai vadinasi „Įtaka politinei ir teisinei tvarkai".

Nagrinėjant konstitucinės justicijos ir politikos sąveiką, neretai pabrėžiama, kad konstitucinių teismų kontrolės objektas – įstatymai ir kiti teisės aktai – visados yra tam tikros įgyvendinamos politikos rezultatas. Todėl bet koks konstitucinis ginčas dėl šių aktų susijęs su politine valdžia, taigi ir šiuos ginčus nagrinėjantis konstitucinis teismas tampa politinio proceso dalyviu.

[12] L. Favoreu, „Le droit constitutionnel, droit de la Constitution et constitution du droit", *Revue française de Droit constitutionnel*, 1990, N° 1, p. 71–89.

[13] E. Kūris, „Konstitucija ir jos aiškinimas", *Politologija*, 1999, Nr. 2, p. 9.

Tačiau nereikėtų pamiršti, kad konstitucinis teismas šiuo atveju veikia kaip ginčų arbitras, teisine forma šalinantis kilusius nesutarimus. Būtent tik tokiu požiūriu ir turėtume suvokti šio teismo dalyvavimą politiniame procese. Konstitucinis teismas yra visai kitokia institucija, palyginti su politinius sprendimus priimančiomis ar vykdančiomis institucijomis. Jis sprendžia tik teisės klausimus, arba, tiksliau, bet kokią ginčijamą problemą nagrinėja tik vienu – atitikties konstitucijai – požiūriu. Konstitucinis teismas teisėkūros subjektų sprendimų negali vertinti vadovaudamasis tikslingumo, savalaikiškumo ar politinio efektyvumo kriterijais. Tai, kad politinis konfliktas įgauna teisinę formą, kad jis sprendžiamas pagal visiems vienodus teisinius kriterijus, rodo naują politinio gyvenimo kokybę. Būtent dėl konstitucinės justicijos įtakos galima kalbėti apie politinio gyvenimo „juridizavimą". „Politika teisės rankose" – L. Favoreu knygos pavadinimas[14], atspindintis autoriaus požiūrį į idealų konstitucinės justicijos ir politikos sąveikos modelį. L. Favoreu darbuose nagrinėjami įvairūs konstitucinės justicijos įtakos politiniam procesui aspektai. Tai ir politinių aistrų raminimo mechanizmas, ir politinių jėgų kaitos valdžioje įteisinimas, ir laidavimas, kad atėjusios į valdžią politinės jėgos reformas vykdys nepažeisdamos konstitucijos.

Kartais baiminamasi politinį procesą „juridizuoti", t. y. politinius konfliktus spręsti teisinėmis priemonėmis. L. Favoreu atlikta įvairių šalių (Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos) konstitucinės justicijos įtakos politinei tvarkai analizė rodo priešingą dalyką – būtent konstitucinio teismo sprendimai užtikrina politinę pusiausvyrą, valstybės valdžios institucijų funkcionavimo darną, apgina teisinio reguliavimo pažeistas pagrindines teises.

Norėtųsi atkreipti dėmesį į dar vieną aplinkybę. Įvairių šalių konstitucinių teismų veiklos užtikrinant konstitucijoje įtvirtintą valdžios organizacijos, modelio ir pagrindinių teisių apsaugą tyrėjas gali pastebėti ir tai, kad konkrečių konstitucinių teismų aktyvumas įgyvendinant šiuos tikslus ir drauge jų įtaka nacionalinės teisės raidai bei politiniams procesams įvairiose šalyse labai skiriasi. Tai lemia kelios priežastys. Vienos jų – bendresnės, kitos – specifiškesnės, būdingos konkrečiai valstybei. Juo labiau kad įvairių šalių konstitucinė patirtis, socialinės-politinės sąlygos labai skiriasi.

Vienur susiformavusios tvirtos konstitucinės justicijos tradicijos, kitur jos tik įsitvirtina. Skiriasi socialinės-politinės sąlygos, kuriomis šis

[14] L. Favoreu, *La politique saisie par le droit*, Paris: Economica, 1988. Matyt, tiksliausias būtų ne pažodinis, bet prasminis šios knygos pavadinimo vertimas – „Politika teisės rankose".

institutas funkcionuoja. Brandžios demokratijos šalyse konstitucinės justicijos institucijos veikia esant politiniam ir konstituciniam stabilumui. To nėra trečiojo pasaulio ar neseniai demokratijos keliu pasukusiose šalyse (politinis nestabilumas, dažni ir netikėti konstitucijos keitimai).

Vakarų demokratijos šalyse konstituciniai teismai – seniai pripažintas institutas, o besivystančiose ar pototalitarinėse valstybėse jiems tenka išsikovoti sau vietą. Vis dėlto ne vieno ne per seniausiai veiklą pradėjusio konstitucinio teismo įtaka jaučiama teisiniame ir politiniame šalies gyvenime (antai Vengrijos, Lenkijos, Bulgarijos konstituciniai teismai yra priėmę nemažai svarbių sprendimų).

Negalima pamiršti ir konstitucinio teisinio pobūdžio veiksnių, kurie irgi lemia konstitucinio teismo aktyvumą, taip pat organizacinių ypatumų, teismui suteiktų įgaliojimų, jo taikomos kontrolės formų ir rūšių, subjektų, turinčių teisę kreiptis į konstitucinį teismą dėl norminių aktų konstitucingumo, reikšmės. Aktyvesni tie konstituciniai teismai, kurie sprendžia išimtinai konstitucinius teisinius ginčus, kurie taiko abstrakčią kontrolę, į kuriuos turi teisę kreiptis tiek įvairios valdžios institucijos, parlamentarai, teismai, tiek ir privatūs asmenys.

Kiekvienos šalies konstitucinio teismo veiklai ginant konstituciją būdingi savitumai. L. Favoreu, nagrinėdamas Europos konstitucinių teismų praktiką, nurodo, jog kiekvieno jų veikla pasižymi ir tuo, kad atskiroms jų praktikos sritims skiriama nevienoda reikšmė. Štai VFR ir Ispanijos konstitucinės justicijos institucijų veikloje reikšminga vieta tenka konstituciniam (Vokietija) ir *amparo*[15] (Ispanija) skundui (tai rodo, koks dėmesys šiose šalyse skiriamas pagrindinėms teisėms ir laisvėms). Austrijos Konstitucinis Teismas daugiausia nagrinėja administracinių aktų konstitucingumo bylas, t. y. daugiausia dėmesio skiria vykdomosios valdžios aktų kontrolei.

Įvairių teisinės praktikos sričių analizė padeda suvokti konkrečios šalies konstitucinio teismo vaidmenį ir vietą konstitucijos teisminės gynybos mechanizme, o tada jau galima apibendrinti išvadas, formuluoti raidos tendencijas.

Taigi lietuvių skaitytojo laukia pirmoji pažintis su vieno iš konstitucinės justicijos autoritetų knyga. Viliuosi, kad tai bus susitikimas ilgam.

E. Jarašiūnas

[15] *Amparo* skundas – asmens skundas, kuriuo siekiama apginti pažeistą konstitucinę teisę.

ĮŽANGA

Išplitusi konstitucinė justicija, be jokios abejonės, – labiausiai krintąs į akis XX amžiaus antrosios pusės Europos šalių konstitucinės teisės reiškinys. Šiandien neįsivaizduojama konstitucinė sistema, neįsileidžianti šios institucijos, ir visose naujosiose Europos šalių konstitucijose yra numatyti konstituciniai teismai.

Nors didžioji dauguma konstitucinių teismų realiai funkcionuoja Europoje (tiksliau – kontinentinėje Europoje), šią naują konstitucinės justicijos formą jau regime Lotynų Amerikoje ir Azijoje, taip pat besikuriančią Afrikoje. Taigi, jei yra europietiškasis konstitucinės justicijos modelis, kaip kad yra amerikietiškasis, visiškai akivaizdu, kad abu šie modeliai gali būti taikomi ne tik ten, kur atsirado, bet ir kitose sistemose.

Konstitucinio teismo sąvoką nagrinėsime kitame skyriuje. Bet jau dabar reikia patikslinti, kad *konstitucinis teismas yra teisminė institucija, įkurta specialiai ir išimtinai konstituciniams ginčams nagrinėti, nepriklausanti paprastųjų teismų sistemai ir nepriklausoma nuo jos, kaip ir nuo kitų viešosios valdžios institucijų.* Nors Aukščiausiasis Teismas ir Aukščiausiasis Tribunolas, taip pat Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros rūmai gali būti konstitucinius ginčus nagrinėjančios institucijos, tačiau jie konstituciniais teismais nelaikomi. Užtai nesvarbu, kaip matysime, kad vienas ar kitas konstitucinis teismas vadinasi „Taryba", „Tribunolas" ar „Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas", jis yra konstitucinis teismas nuo tos akimirkos, kai tik atitinka apibrėžimą, kurį ką tik bendrais bruožais apmetėme ir kurį vėliau patikslinsime.

Konstitucinių teismų istorija nėra labai ilga. Iš tikrųjų jos pradžia – 1920 metai, kai buvo įkurti Čekoslovakijos Konstitucinis Teismas (1920 m. vasario 29 d. Konstitucija) ir Austrijos Aukštasis Konstitucinis Teismas (1920 m. spalio 1 d. Konstitucija). Respublikonų valdoma Ispanija žengė iš paskos, 1931 m. Konstitucijoje numatydama Konstitucinių Garantijų Tribunolą, kuris išsilaikė iki ateinant į valdžią Francui. Antroji banga kilo po Antrojo pasaulinio karo, kai, 1945 m. atkūrus Austrijos Konstitucinį Teismą, buvo įsteigti: 1948 m. Italijos Konstitucinis Teismas, 1949 m. Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas; su šiais teismais galima sieti ir po kelerių metų atsiradusius Turkijos Konstitucinį Teismą (1961 m.), Jugoslavijos Konstitucinį Teismą (1963 m.). Šiam judėjimui priskirtina ir 1959 m. įkurta Prancūzijos Konstitucinė Taryba, nors iš pradžių atrodė, kad ji atsirado kitokiu tikslu. Aštuntajame dešimtmetyje plūstelėjo trečioji banga: įkuriami Portugalijos Konstituci-

nis Tribunolas (1976 m. Konstitucija, pataisyta 1982 m.), Ispanijos Konstitucinis Tribunolas (1978 m. Konstitucija) ir tam tikru mastu Graikijos Specialusis Aukščiausiasis Teismas (1975 m.); toliau ši banga ritosi per Belgiją – įkurtas Arbitražo Teismas (1983 m.) ir Rytų Europą, kur taip pat labai išplito konstituciniai teismai: Lenkijoje (1985 m.), Vengrijoje (1989 m.), Rumunijoje, Bulgarijoje (1991 m.), Albanijoje ir Čekijos Respublikoje (1992 m.), Lietuvoje (1993 m.), Slovėnijoje (1994 m.), Rusijoje (1995 m.) ir Armėnijoje (1996 m.).

Pirmame skyriuje išdėstę, kas yra europietiškasis konstitucinės justicijos modelis (aiškindami konstitucinių teismų pavyzdžiais), nagrinėsime svarbiausius šiuolaikinius konstitucinius teismus, o paskutiniame skyriuje aptarsime kitus konstitucinius teismus.

I skyrius

KONSTITUCINIAI TEISMAI: EUROPIETIŠKASIS KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS MODELIS

Jei ne Hansas Kelsenas, europietiškojo konstitucinės justicijos modelio, kurį šiandien patvirtina trisdešimties šalių pavyzdžiai, nebūtų. Vienos mokytojas savo veikaluose bei savajame 1920 m. Austrijos Konstitucijos projekte galutinai suformulavo naują konstitucinės justicijos tipą, kitokį nei amerikietiškasis.

Amerikietiškajai sistemai būdinga, kad konstitucinės justicijos funkcija patikima šalies teismų visumai, ir ji išties nesiskiria nuo paprasto teisingumo įgyvendinimo tuo požiūriu, kad visus ginčus, nesvarbu kokia jų prigimtis, nagrinėja tie patys teismai, laikydamiesi beveik tų pačių sąlygų. Konstitucingumo klausimas gali kilti kiekvienoje byloje, jam spręsti ypatingos procedūros nereikia: tiesą sakant, nėra konstitucinių ginčų nagrinėjimo, kaip kad nėra administracinių ginčų ar ginčų, nagrinėjamų bendrosios jurisdikcijos teisme, nes nėra jokios prasmės išskirti šiuos ginčus iš kitų to paties teismo nagrinėjamų bylų.

Europietiškasis modelis visai kitoks. Nagrinėti konstitucinius ginčus atskirai nuo paprastų ginčų priklauso išimtinei kompetencijai specialiai šiuo tikslu įkurto tribunolo, kuris, be to, gali spręsti ir tais atvejais, kai, tiesą sakant, ginčų nėra, o į jį tiesiogiai kreipėsi politinės ar teisminės valdžios institucijos ir net privatūs asmenys; priimti sprendimai turi visiems privalomą galią.

Taip europiečiai priėmė iššūkį, kurį 1835 m. meistriškai išdėstė A. de Tocqueville'is:

„Amerikiečiai savo teismams yra... suteikę milžinišką politinę galią; bet, įgaliodami juos pulti įstatymus vien teisminėmis priemonėmis, jie labai sumažino šios galios grėsmę".

„Jei teisėjas galėtų užpulti įstatymus teoriškai ir jei apskritai galėtų imtis iniciatyvos ir cenzūruoti įstatymų leidėją, jis triukšmingai įžengtų į politinę sceną; teisėjas, tapęs kokios nors partijos šalininku ar priešininku, keltų kraštą skaldančias aistras ir dalyvautų kovoje. Tačiau, užsipuldamas įstatymą esant neaiškiam ginčui ir konkrečioje byloje, teisėjas iš dalies nuslepia nuo visuomenės akių savo puolimo svarbą. Jo priimtas nutarimas gali pažeisti vien individualų interesą; įstatymas pažeidžiamas tik atsitiktinai".

I. Europietiškojo modelio pasirinkimas

Kaip galėjo europiečiai pasirinkti sistemą, kuri reiškia tiesioginį ir atvirą susidūrimą su įstatymų leidėju, jei XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje įstatymų leidėjo garbinimas sukliudė jiems perimti amerikietiškąją sistemą, akivaizdžiai mažiau besikėsinančią į parlamento teises?

1. Amerikietiškojo modelio atmetimas. Buvo metas, kai dauguma šalių, kuriose šiandien funkcionuoja konstituciniai teismai, bandė taikyti amerikietiškąją sistemą; bet galų gale jos šį modelį atmetė – jei ne aiškiai, tai bent patyliukais. Europoje tik kelios valstybės (Graikija, Danija, Švedija, Norvegija) pasirinko amerikietiškajam modeliui giminingas konstitucinės justicijos sistemas.

A. *Bandymai persodinti amerikietiškąjį modelį.* a) *Prancūzijoje* impulsą diskusijoms davė Larnaude'o pranešimas, 1902 m. padarytas Lyginamosios įstatymų leidybos draugijoje, ir Edouard'as Lambert'as, kurio garsusis veikalas[1] gana paradoksaliai sukėlė ginčus ir sustiprino amerikietiškojo modelio šalininkų kryptį, nors kartu išraiškingai parodė ir Teisėjų valdymo keliamą grėsmę. Dekanas Hauriou, aiškindamas šį netikėtą dalyką, paradoksaliai atskleidžia, kodėl nepasisekė persodinti amerikietiškosios sistemos:

„Šioje tvirtai surėstoje, anaiptol nestokojančioje aistros studijoje autorius, nors ir nenoromis, tačiau pakankamai aiškiai parodo, kad bijosi įdiegti šią praktiką Prancūzijoje; tačiau tiek jo veikale, tiek nepaprastai vertingoje darbą pagrindžiančioje medžiagoje rasime svarbių argumentų, galinčių šią baimę išsklaidyti ir aiškiai atskleidžiančių tai, kad Jungtinėse Valstijose konstitucingumo kontrolė išsigimė į *Teisėjų valdymą* dėl to, kad šioje šalyje nėra administ-

[1] *Le Gouvernement des juges et la lutte contre la législation sociale aux États-Unis*, Paris, 1921.

racinės justicijos sistemos, kuri verstų teisėją neperžengti nagrinėjamo ginčo ribų: *to neturėtų baimintis šalys, kuriose funkcionuoja administracinių teismų sistema*" (*Précis de droit constitutionnel*, 1929, p. 272).

Bet mes pamatysime, kad funkcionuojanti „administracinė sistema" – faktiškai tai teismų dualizmas – yra viena iš priežasčių, dėl kurių amerikietiškojo modelio įdiegti nepavyko.

b) *Vokietijoje* pagal Veimaro Konstituciją ir Reicho Tribunolui 1925 m. lapkričio 4 d. priėmus sprendimą paprastieji teismai[2], remdamiesi Konstitucijos 102 straipsniu, sutikdavo imtis tikrinti, ar įstatymai formaliuoju požiūriu atitinka Konstituciją; bet jie niekada nenagrinėjo, ar įstatymai atitinka Konstituciją materialiuoju požiūriu, ir ypač dėl žmogaus teisių apsaugos. Jie taip pat nesipriešino „daugeliui konstitucinės santvarkos pažeidimų, kuriuos padarė Parlamentas" (Béguin, 1982, p. 18). Ši patirtis paskatino pokario laikų reformatorius vėl grįžti prie Kelseno teorijų, kurias į šalį buvo nustūmusios C. Schmitto doktrinos.

c) *Italijoje* pokario metais, prieš įkuriant Konstitucinį Teismą, tokius bandymus ištiko nesėkmė. Cappelletti ir Cohenas pažymi, kad šiam laikotarpiui būdingas „stiprus pasipriešinimas tų, kurie sunkiai prisitaikė prie teisės ir teisingumo naujosios sampratos", ir kad paprastųjų teismų teisėjai „beveik nieko nenuveikė interpretuodami labai programinio pobūdžio ir labai pažangią Konstituciją" (*Comparative Constitutional Law*, 1979, p. 14).

Kad ir kaip ten buvo, Konstituciniame Susirinkime nugalėjo Kelseno modelio šalininkų požiūris.

B. *Paaiškinimas, kodėl nepasisekė „transplantuoti" amerikietiškąjį modelį.* a) Pirmiausia tai paaiškina *įstatymo sakralizavimas.* Nuo 1789 m. revoliucijos laikų per visą XIX amžių ir XX amžiaus pradžioje viešpatavo Rousseau teiginys, kad įstatymas yra neklaidingas, kurio beveik niekas neginčijo. Teisės viešpatavimas yra įstatymo viešpatavimas: „Teisėtumo sąvoka... sutampa su legalumo sąvoka, tai yra su viešosios valdžios ar privačių asmenų veiklos atitikimu parlamento priimtiems įstatymams. Teisė[3] (*jus, law, diritto, derecho, Recht*) vis labiau tapatinama su parlamento priimtais įstatymais (*Lex, statute, legge, ley, Gesetz*)" (M. Cappellet-

[2] Atribojant nuo konstitucinio teismo kitus teismus, teisės literatūroje vartojama „paprastųjų teismų", kuriuos sudaro bendrosios jurisdikcijos (bendrieji) ir specializuotos jurisdikcijos (administraciniai, finansų ir kt.) teismai, sąvoka. – *Vert. past.*

[3] Derėtų nepamiršti, kad prancūziškame originale „teisė" – *le droit*, o „įstatymai" – *les lois.* – *Vert. past.*

ti, *Rapport général, colloque d'Uppsala*). Tačiau, pasak Kelseno, „jei pripažįstama, kad visi įstatymai yra teisė, teisėtumas sulyginamas su legalumu, (ir) tada nebeaišku, kaip būtų galima labiau išplėsti teisėtumo sąvoką" (*RDP*, 1928, p. 199).

Jungtinėse Amerikos Valstijose šventa laikoma Konstitucija, Europoje – įstatymas.

b) *Paprastų teisėjų nesugebėjimas* vykdyti konstitucinės justicijos buvo antroji priežastis, kurią nurodė M. Cappelletti:

„Kontinentinės Europos teisėjai paprastai yra „karjeros" magistratai[4], nelabai sugebantys įgyvendinti įstatymų kontrolę, uždavinį, kuris, kaip matysime, visados yra kūrybinio pobūdžio ir gerokai sunkesnis nei tradicinė teisėjų – „paprastų įstatymo aiškintojų" ar „ištikimų įstatymo tarnų" – funkcija. Konstitucijos normų, ir ypač jų branduolio – Pagrindinių teisių deklaracijos ar „Bill of Rights"[5], – aiškinimas labai skiriasi nuo paprastų įstatymų aiškinimo; tokiam aiškinimui būtinas kitoks požiūris, kuris nesiderina su tradiciniu konstitucinio modelio teisėjų „silpnumu ir nedrąsa" (*Cours constitutionnelles*, p. 463).

„Kontinentinio modelio teisėjų silpnumą ir nedrąsą" lemia jų, kaip „karjeros" magistratų, statusas, „demokratinio skyrimo į pareigas", kaip skiriami amerikiečių teisėjai, nebuvimas ir, be abejonės, aplinkybė, kad Vokietijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Graikijoje ypatingais laikotarpiais niekada nėra buvę apsaugos nuo valymų ir kitų prievartos priemonių.

c) *Vienos teismų sistemos nebuvimas* – kita papildoma priežastis. Priešingai, nei manė Hauriou, dualistinės, arba specializuotų teismų, sistemos (žr. *supra*) iš tikrųjų yra ne amerikietiškojo modelio persodinimo sėkmės garantija, bet nesėkmę lemiantis veiksnys. Amerikietiškoji sistema gerai veikia tik ten, kur teismai sudaro vieną sistemą, t. y. Jungtinėse Amerikos Valstijose ir visose *common law* šalyse, nes čia ginčų nagrinėjimas nedalomas ir konstitucingumo problema gali kilti bet kurioje teisenoje, nesiimant kokio nors atskiro nagrinėjimo, ir nėra jokios rizikos, kad dėl pagrindinių teisės aktų konstitucingumo bus pareikšta

[4] Kai kuriose šalyse „magistrato" sąvoka vartojama įvardijant teisėjus ir prokurorus. Nors ši sąvoka ir daugiaprasmė, manytume, kad tiksliau būtų vartoti ją, o ne žodynų kartais siūlomą „magistrato" vertimą – „teisėjo" ar „teismo pareigūno" sąvokas. Antai Prancūzijoje istoriškai susiklostė magistratų skirstymas į *magistrature assise* (teisėjai) ir *magistrature debout* (prokurorai). Šalių, kuriose prokurorai veikia prie teismų, teisėjams ir prokurorams apibūdinti galbūt tiktų ir „teisminės valdžios pareigūnų" sąvoka. – *Vert. past.*

[5] „Teisių bilis" (*angl.*). – *Vert. past.*

įvairių nuomonių. Konstitucinė justicija nedaloma: ji gali būti tiek išskaidyta, tačiau vykdoma bendros teismų sistemos su aukščiausiuoju teismu priekyje, tiek ir sutelkta vieno konstitucinės justicijos funkciją vykdančio teismo rankose.

Graikijos pavyzdys būtų lyg atvirkštinis graviūros atspaudas. Šios šalies 1975 m. Konstitucija tiesiogiai ragina teismus „netaikyti įstatymo, kurio turinys prieštarauja Konstitucijai". Tiek administraciniai teismai, kurių priešakyje yra Valstybės Taryba, tiek bendrosios jurisdikcijos teismai, kurių sistemą apgaubia Kasacinis teismas, tiek Iždo teismas bei kiti teismai, nepriklausantys nurodytoms teismų sistemoms, gali vykdyti įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolę, prireikus *ex officio* iškeldami jų atitikties Konstitucijai klausimą civilinėje, baudžiamojoje ar administracinėje teisenoje. Dažniausiai tokia byla pasiekia aukščiausias teismines instancijas, todėl galima įvairių teismų sprendimų kolizija. (Ir tai nėra kokia nors mokyklinė prielaida, nes 1985 m. Valstybės Taryba ir Kasacinis teismas laikėsi skirtingų pozicijų spręsdami, ar atitinka Konstituciją Aukštojo mokslo įstatymas.) Siekiant išspręsti tokias problemas, Graikijos Konstitucijoje numatytas Specialusis Aukščiausiasis Teismas, kurio įgaliojimai nepaprastai panašūs į Konstitucinio Teismo (žr. Spiliotopoulos, „Judicial Review of Legislative Acts in Greece", *Temple Law Quarterly*, vol. 56, Nº 2, p. 463–562)!

d) *Nepakankamas konstitucijų „griežtumas"* taip pat gali būti priežastis, dėl ko tarpukariu kai kurios Europos šalys atmetė amerikietiškąjį modelį. Tą labai gerai paaiškino Carré de Malbergas, nagrinėdamas Prancūzijos III Respublikos konstitucinę santvarką:

„Amerikoje teismo sprendimas, kuriuo įstatymas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, yra įstatymų leidėjo valiai iškelta neįveikiama kliūtis, nes vienas pats jis negali Konstitucijos pakeisti... Pas mus yra priešingai: Parlamentas, susidūręs su teismo sprendimu, jog įstatymas prieštarauja Konstitucijai, gali be didelio vargo tokį pasipriešinimą įveikti: Parlamento daugumai, kuri priėmė teisminės valdžios sprendimo paralyžiuotą įstatymą, panorus, kad viršų paimtų jos valia, užtenka Nacionaliniame Susirinkime patvirtinti savo sprendimą arba priemonę, anksčiau priimtą laikantis paprastos įstatymų leidybos procedūros... *Esant šioms sąlygoms, tikėtina, kad (teisminė valdžia) rimtai suabejos, ar verta priimti sprendimą, draudžiantį taikyti įstatymus dėl to, kad jie prieštarauja Konstitucijai*" (*La loi, expression de la volonté générale*, 1931, p. 128).

Tą patį galima pamatyti ir Veimaro laikų Vokietijoje, kur įstatymai, priimti Konstitucijos 76 straipsnyje numatytos balsų daugumos, galėjo

„materialiai nukrypti" nuo Konstitucijos teksto, tuo darydami žalą pagrindinių teisių apsaugai; ir vienas iš autoritetingų to laikotarpio Konstitucijos komentuotojų (G. Anschutzas) „džiaugėsi menku Konstitucijos griežtumu" (pagal Béguiną, *op. cit.*, p. 18).

2. Kelseno modelio pasirinkimas. Kelseno modelio sėkmę po Antrojo pasaulinio karo lėmė keletas priežasčių, kurios būdingos daugumai jį įtvirtinusių šalių.

A. *Istoriniai sumetimai.* a) *Visų pirma jais buvo galima vadovautis Vokietijoje ir Austrijoje.* Išties Imperijos Tribunolo, jau turinčio Konstitucinio Teismo įgaliojimus, bent jau nagrinėjant federacinius ginčus, idėja šiose šalyse buvo suformuluota 1848 m., o įgyvendinta, bent jau Austrijoje, 1867 m. (žr. *infra,* p. 38).

Šiuo požiūriu taip pat galima remtis Sieyéso „konstitucinės žiuri" precedento bei Ispanijos II Respublikos laikų Konstitucinių Garantijų Tribunolo pavyzdžiais.

b) *Arčiau mūsų laikų* į pirmą vietą iškyla kiti motyvai. Pirmiausia tai nacizmo ir fašizmo praktikos baisiosios pamokos, tiesiogiai lėmusios Konstitucinio Teismo įkūrimą Vokietijoje ir Italijoje bei atkūrimą Austrijoje. Lygiai taip pat – siekimu nustatyti tikrai demokratinę santvarką po diktatūros laikotarpių – galima aiškinti, be abejonės, Ispanijos ir Portugalijos Konstitucinių Tribunolų įkūrimą. Šiais įvairiais atvejais, kai buvo pasirinktas Kelseno, o ne amerikietiškasis modelis, taip buvo padaryta neatsižvelgiant į mokslinius prieškario ginčus dėl to, kad daugiau nebepasitikėta paprastųjų teismų teisėjais. Be to, daugiau nebesibaiminama, kad bus pažeistas įstatymų leidėjo suverenitetas, nes jis neatliko pavestos misijos: pasirodė, kad įstatymų leidėjas gali būti engėjas, todėl kilo būtinybė apsisaugoti ir nuo jo.

B. *Teoriniai sumetimai.* Hanso Kelseno sumanymas, išdėstytas jo paties 1928 m. studijoje bei jo mokinio Charles'o Eisenmanno disertacijoje, ir šiandien stebina modernumu. Kelsenas ir Eisenmannas įrodė, kad konstitucinio teismo institucija, kuriai pavesta kontroliuoti įstatymų atitiktį konstitucijai, visiškai dera su valdžių padalijimo teorija. Sykiu jie sugriovė paskutines kliūtis.

a) *Anot Kelseno, konstituciją visų pirma būtina suprasti kaip pagrindinę normą,* tai yra tokią, iš kurios kyla visos kitos normos, todėl reikia „užtikrinti patį didžiausią, kokį galima, konstitucijos stabilumą" nustatant sudėtingą jos keitimo mechanizmą. Kelsenas patikslina, kad kon-

stitucijos sąvoka interpretuotina plačiąja prasme, nes „šiuolaikines konstitucijas sudaro ne vien normos, nustatančios institucijas ir įstatymų leidybos procedūrą, bet ir pagrindinių asmens teisių bei individualių laisvių katalogas... Todėl konstitucija yra ne vien pagrindinės procedūrinės taisyklės, bet ir materialiosios normos". Svarbiausia konstitucijos apsaugos garantija – galimybė panaikinti jai prieštaraujančius teisės aktus, tačiau jokiu būdu „neteisėtų aktų panaikinimo funkcijos negalima patikėti tai pačiai juos priėmusiai institucijai", nes:

„Įstatymų leidybos institucija iš tikro laiko save laisva teisės kūrėja, o ne teisę taikančia, konstitucijos susaistyta institucija, kokia ji teoriškai yra, tegul ir iš dalies ribotai. Negalima tikėtis, kad pats parlamentas privers save paklusti konstitucijai. Tai turi užtikrinti kita institucija, nepriklausoma nuo parlamento ir nuo bet kokios kitos valstybės valdžios institucijos, kuriai reikia patikėti uždavinį panaikinti konstitucijai prieštaraujančius aktus, t. y. konstitucinis teismas ar tribunolas".

b) *Dėl šios sistemos galima pareikšti du prieštaravimus:* ji būtų nesuderinama su parlamento suvereniteto doktrina ir prieštarautų valdžių padalijimo principui.

Dėl pirmojo prieštaravimo Kelsenas pirmiausia pažymi, „kad negali būti nė kalbos apie atskirų valstybės institucijų suverenitetą, nes jis priklauso visai valstybės sistemai", bei nurodo, kad „įstatymų leidybai konstitucija privaloma lygiai taip pat kaip ir įgyvendinant teisingumą ar vykdomajai veiklai", ir jei, „nepaisant šių argumentų, toliau tvirtinama, kad konstitucinė justicija nesuderinama su įstatymų leidėjo suverenitetu, tai šitaip daroma paprasčiausiai siekiant užmaskuoti politinės valdžios, susitelkusios įstatymų leidybos institucijoje, ketinimus – nors tai akivaizdžiai prieštarauja pačiai pozityviosios teisės esmei – išvengti padėties, kai ir ją varžytų konstitucijos normos". Kitaip nei dviprasme negalima laikyti pozicijos tų, kurie reikalauja sukurti teisinę valstybę, bet atsisako jos reikalavimus taikyti įstatymų leidėjui, nes, kaip rašo Ch. Eisenmannas paskutinėse savo disertacijos eilutėse, „galimi du sprendimai, ir vien tik jie: arba įstatymų leidėjui leisti rūpintis konstitucijos laikymusi, arba teisėjams patikėti rūpestį užtikrinti, kad įstatymų leidėjas laikytųsi konstitucijos. Reikia pasirinkti vieną iš dviejų. Ar galima pasirinkti abejotiną sprendimą?"

Antrąjį prieštaravimą Kelsenas supriešina su savo garsiąja „negatyvaus įstatymų leidėjo" teorija, pagal kurią „panaikinti įstatymą reiškia nustatyti bendrą taisyklę", bet būtina atsižvelgti į esminį įstatymų kūry-

bos ir paprasto jų anuliavimo skirtumą: „laisva kūryba", būdinga pirmajai veiklos rūšiai, antruoju atveju visiškai negalima, nes, kitaip nei (pozityvaus) įstatymų leidėjo, „negatyvaus įstatymų leidėjo – konstitucinio teismo – veikla yra absoliučiai apibrėžta konstitucijos" (p. 226). Ši teorinė konstrukcija vis tiek varžė, ir prancūzų doktrina, palanki konstitucinei justicijai, rinkosi amerikietiškąją sistemą, motyvuodama tuo, kad atsisakymas taikyti įstatymą (su santykine teismo sprendimo galia) nepažeidžia valdžių padalijimo. Į tokius argumentus Eisenmannas, daugiausia kreipdamasis į Duguit, Hauriou ir Jèze'ą, atsakė:

„Abiejų nurodytų sistemų esmė ta pati, paprastų paprasčiausiai jos skiriasi priimamų sprendimų galios laipsniu – viena aktą anuliuoja santykinai ar ribotai, o kita – absoliučiai ir galutinai... Ar galima manyti, kad Valstybės Taryba vykdo teisingumą tik tuomet, kai jai perduotą aktą anuliuoti atsisako, ir kad – priešingai – ji užsiima valdymu, jei priima sprendimą anuliuoti individualų administracinį aktą ar net leidžia įstatymus – materialiuoju požiūriu – anuliuodama reglamentinį norminį aktą? Ar ne keistai atrodo, kai žinomų viešosios teisės teoretikų darbuose randame – tegul tik akimirksnį – juos prisidedant prie civilistų skelbiamos dogmos, jog teismo sprendimo galia yra santykinė?" (disertacija, p. 107).

Galima pridurti, jog šiandien daugelyje šalių, kurios pasirinko Kelseno modelį (žr. *infra*), manoma, kad konstitucinis teismas nepriklauso nė vienai iš trijų valdžių, kad jam pavesta kontroliuoti, kaip jos laikosi priskirtų įgaliojimų. Ir tuomet klausimų nebekyla.

C. *Instituciniai arba politiniai sumetimai.* Dar 1929 m. dekanas Hauriou teigė: „Suvokiama, kad būtina kontroliuoti parlamentus, nes, rinkimų aistroms darant įtaką įstatymų leidybai, kyla didelė grėsmė laisvėms" (*Précis,* 2ᵉ éd., p. 636). Kontrolė tapo būtinu poreikiu, kai parlamentinis ar pusiau parlamentinis režimai išsirutuliojo į sistemas, kuriose neribotai viešpatauja daugumos, sudarytos iš parlamentinės daugumos ir glaudžiai su ja susijusios stabilios bei monolitinės vyriausybės, valdžia (ją, beje, kartais sustiprina ir išrinktas valstybės vadovas, priklausantis tai pačiai politinei pakraipai). Būtina apsaugoti mažumą, susidūrusią su tokiu daugumos bloku; ir pačiai daugumai reikia atsvaros, nes kitaip jau nebūtų galima kalbėti apie parlamentinį režimą. Stabilios ir vienalytės daugumos visagalybė kelia poreikį europietiškuose parlamentiniuose ar pusiau parlamentiniuose kontinentinio tipo režimuose įtvirtinti konstitucinę justiciją. Visi šie argumentai, pavyzdžiui, išdėsty-

ti kalbant apie Vokietijos Federacinę Respubliką: „Faktiškai išnykusi Vyriausybės parlamentinė atsakomybė verčia Federacinį Konstitucinį Teismą vis dažniau šią funkciją prisiimti, kad būtų garantuota veiksminga Vyriausybės kontrolė"[6]. Tą patį aiškina ir kiti autoriai, rašydami apie Austriją[7] ar Ispaniją. Šis reiškinys akivaizdus ir Prancūzijoje: juo galima paaiškinti, kodėl V Respublikos laikais kairiosios partijos, tradiciškai nusiteikusios prieš konstitucinę justiciją, savo požiūrį pakeitė, kai, būdamos opozicija, susidūrė su stabilia ir galinga dauguma.

Parlamentas „gali daryti bloga", ir parlamento dauguma gali skriausti mažumą. Iš tiesų, kitaip nei Jungtinėse Amerikos Valstijose, susidarius monolitinio parlamentinės daugumos vyriausybės bloko valdžiai, išnyksta valdžių padalijimas. Ir galų gale, kaip pažymi M. Burmeisteris, „siekdamas garantuoti veiksmingą *vyriausybės* kontrolę", turi įsikišti konstitucinis teismas, nes europietiškose sistemose, kurios nusistačiusios prieš tai, kad konstitucinę justiciją vykdytų paprastieji teismai, parlamentinis režimas tolydžio virsta „daugumos režimu", faktiškai suteikiančiu vyriausybės veiksmams teisminį imunitetą tokiu mastu, kokiu šie veiksmai įgyja įstatymų projektų, už kuriuos nė nemirktelėjusi balsuoja „paklusni" parlamentinė dauguma, formą.

Italija – akivaizdi išimtis. Jei čia nėra stabilios ir susitelkusios daugumos, tai nėra ir „tikros valdžios kaitos", ir tada tos pačios politinės partijos dalijasi valdžia Vyriausybėje, veikdamos pagal vadinamosios *„contrattualizzazione"*[8] principą: parlamentas yra per silpnas, kad užkirstų kelią galutiniams sprendimams, derybų objektu tampa bet kokie dalykai, ir Konstituciniam Teismui tenka užtikrinti, kad būtų išvengta piktnaudžiavimų *„contrattualizzazione"*, galinčių pakenkti nedalyvaujančių tokiuose susitarimuose interesams (Zagrebelsky, *RDP*, 1984, p. 1181).

II. Europietiškojo konstitucinės justicijos modelio bruožai

Konstituciniams teismams būdingi bendri bruožai, pagal kuriuos galima nustatyti jų tapatybę; be šių bendrybių, jie turi ir ypatumų, derančių su institucine bei socialine terpe, į kurią yra integruoti.

[6] Burmeister, *Rapport au Colloque de Strasbourg*, mai 1982.

[7] Žr. pastabas *RDP*, 1984, Nr 5, p. 1180–1181.

[8] Šis terminas vartojamas Italijos politinei sistemai būdingam susitarimų reiškiniui apibūdinti. – *Vert. past.*

1. Bendri konstitucinių teismų bruožai. Norėtume pasiūlyti, taip sakant, „tipiško" konstitucinio teismo portretą.

A. *Įvairios veiklos sąlygos.* a) *Specifinis institucinis ir teisinis kontekstas.* Šiuo metu konstituciniai teismai įtvirtinti valstybėse, kurioms būdinga parlamentinio (Vokietijos Federacija, Italija, Ispanija, Belgija) arba pusiau parlamentinio (Prancūzija, Austrija, Portugalija) valdymo forma. Taip pat šias šalis sieja jose funkcionuojančios dualistinės ir pliuralistinės teismų bei teisinės tvarkos sistemos: Italijoje, Prancūzijoje, Austrijoje, Belgijoje, Portugalijoje ir Ispanijoje yra dvi teismų sistemos (administraciniai ir bendrosios jurisdikcijos teismai), Vokietijos Federacijoje – penkios. Jei Graikijos Specialusis Aukščiausiasis Teismas pamažu virs Konstituciniu Teismu, tai tokią evoliuciją lems šalyje funkcionuojanti dviejų ar trijų teismų sistema. Pakaktų priminti tai, kas jau išdėstyta anksčiau.

b) *Konstitucinis statusas.* Konstitucinės justicijos funkciją vykdo konstitucinis teismas ar konstitucinis tribunolas, „nepriklausomas nuo jokios kitos valstybės valdžios institucijos" (Kelsenas). Tokios nepriklausomybės sąlyga – konstitucinio teismo konstitucinis statusas, apibrėžiantis jo organizaciją, veiklą ir įgaliojimus, saugantis teismą nuo viešosios valdžios institucijų, kurias jis įgaliotas kontroliuoti. Tai suponuoja reikalavimą būtinas nuostatas įtvirtinti pačioje konstitucijoje ir kad būtų nustatyta statutinė šios institucijos administravimo ir finansavimo autonomija bei jos narių nepriklausomybės garantijos.

Institucijos, kurios įgaliojimus, veiklą ar net egzistenciją gali iš naujo svarstyti įstatymų leidėjas arba vyriausybė, negalima laikyti konstituciniu teismu ar apskritai konstitucinės justicijos institucija.

c) *Konstitucinių ginčų nagrinėjimo monopolis.* Konstitucinė justicija sutelkta specialiai šiam tikslui įkurtos institucijos, turinčios šios srities monopolį, rankose. Tai reiškia, kad paprastieji teismai negali nagrinėti ginčų, priskirtų konstitucinio teismo jurisdikcijai.

Visiškai akivaizdu, kad konstitucinis teismas, kuriam priklauso konstitucinių ginčų nagrinėjimo monopolis, kiekvienu atveju nenagrinėja vienodos konsistencijos ginčų; tačiau jo kompetencija mažų mažiausiai yra nagrinėti ginčus dėl įstatymų atitikties konstitucijai.

Eisenmannas, kaip ir Kelsenas, aiškina, jog tai – konstitucinės justicijos egzistavimo prasmė: konstitucinės justicijos nėra, jei nacionalinio įstatymų leidėjo aktai nelyginami su konstitucija. Prie šių pagrindinių konstitucinių ginčų galima pridurti kitas ginčų rūšis: pavyzdžiui, kaip 1928 m. teigė Marcelis Waline'as, konstituciniam teismui gali būti priskirta tikrinti parlamento narių įgaliojimus, nagrinėti parlamento rū-

mų veiklos klausimus; arba, kaip dėstė Kelsenas, „galbūt visai pritiktų, kad prireikus konstitucinis teismas virstų aukščiausiuoju teisingumo teismu, kuriam patikėta teisti apkaltintus ministrus, ar centriniu konfliktų tribunolu, arba kad, užuot steigus specialius teismus, jam būtų priskirta kitokių įgaliojimų" (*op. cit.*, p. 234). Tačiau visi šie įgaliojimai – *nepagrindiniai, nelygintini su pagrindinių aktų* (nacionalinių įstatymų ir tarptautinių sutarčių) *priėmimo kontrole*. Su šiais ginčais ir sietinas konstitucinio teismo monopolis.

d) *Politinės valdžios institucijų galimybė skirti konstitucinių teismų teisėjais ne karjeros magistratus*. Konstitucinių teismų, kitaip nei paprastųjų, nesudaro karjeros magistratai, užimantys pareigas reguliarių paaukštinimų tarnyboje būdu. Skiriant konstitucinių teismų narius tradicinių kriterijų nesilaikoma, tuo jų sudarymas skiriasi nuo paprastųjų teismų (tiesa, tradicinių kriterijų ne visada laikomasi ir sudarant paprastuosius teismus, antai į Prancūzijos Valstybės Tarybą skiriami ne vien magistratai); teisėjai nebūtinai yra magistratai, jais galima skirti teisės profesorius, advokatus, valdininkus ar, kaip kad yra Prancūzijoje, net ir neteisininkus. Kaip žinome, Kelsenas yra rekomendavęs, kad konstitucinio teismo teisėjo pareigos yra „kaip tik tinkančios teisininkui profesionalui", bet ši formulė reiškia ir tai, kad „kaip tik tinkančios pareigos" nėra skirtos išimtinai vien teisininkams; be to, jis pripažino, kad nespecialistai teisme galėtų dirbti šalia „specialistų", kurie „kur kas labiau atsižvelgtų į grynai techninio pobūdžio argumentus, nes bendradarbiaujant su nariais, kurie turėtų ginti grynai politinio pobūdžio interesus, nuraminama jų politinė sąžinė" (*op. cit.*, p. 227).

Tai, kad teisėjus į pareigas skiria politinės valdžios institucijos, suponuoja ir pasirinkimo laisvę. Jau atskleista (plg. *RDP*, 1984, Nº 5, p. 1147), kad šis politinės valdžios institucijų dalyvavimas visai nėra trūkumas, nesuderinamas su poreikiu užtikrinti tokią teismo darbo kokybę, kuria šis teisėjų skyrimo tipas stiprina teismų legitimumą ir europietiškąją sistemą priartina prie amerikietiškosios. „Įkūrus konstitucinius teismus, kurių teisėjus dažniausiai renka ar skiria politinės institucijos, (...) jei ne išnyko, tai bent neseniai sušvelnėjo esminis (teisėjų nerenkamumo) *civil law* ir *common law* pasaulių skirtumas" (Cappelletti, *Cours Constitutionnelles*, p. 478). Pažymėtina, kad Kelsenas, priminęs įvairius teisėjų skyrimo būdus (ypač kai teisėjus renka parlamentas ar skiria valstybės vadovas arba kai skiriama derinant abu šiuos būdus), šiuo klausimu manė, jog „geriau būtų pritarti teisėtam politinių partijų dalyvavimui sudarant tribunolą nei slaptai ir todėl nekontroliuojamai politinių partijų įtakai".

Kalbant apie faktinę įvairių konstitucinių teismų sudėtį (žr. toliau esančią lentelę), šiuo metu pažymima, kad jai būdinga daug panašumų: politinės valdžios institucijos, kad ir kokios būtų, teisėjais skiria sau artimus ar savo politinei pakraipai priklausančius žmones; ir išties Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje dvi ar trys pagrindinės politinės partijos susitaria dėl skyrimo; būtent dėl to, kaip kad buvo Vokietijoje ar Ispanijoje, norėta imtis atsargumo priemonių nuo tokio postų dalijimosi apsisaugoti; be to, aplinka, iš kurios parenkami teismo nariai, daugelyje šalių iš esmės yra tokia pat, pagrindinis jos bruožas – didelis universiteto profesorių santykis šiuose teismuose. Šiuo požiūriu, tarp kita ko, galima pažymėti, kad toks pasirinkimas, be abejonių, nėra atsitiktinis, kad jį lėmė aplinkybė, jog nurodytose šalyse universiteto profesoriai daug labiau nepriklausomi nei karjeros magistratai.

e) *Tikras teismas.* Jeigu norime pripažinti instituciją konstituciniu teismu, tai ji turi būti tikras teismas.

Kartu reikia patikslinti, jog tai įvertinama atsižvelgiant į konstitucinių teismų bruožus. Šiuo atveju nesivadovaujama privatinėje ar administracinėje teisėje vartojamais apibrėžimais. Kad ir kaip būtų, nepaisydami visų variacijų, kylančių samprotaujant apie politinę-teisminę, teisinę-politinę ar neteisminę konstitucinių teismų prigimtį, galų gale vis tiek turime juos įvardyti: ir jeigu lyginamojoje teisėtyroje jie laikomi teismais, tai kodėl turėtume užsispirti ir šio pavadinimo jiems nepripažinti?

Antra vertus, atsisakyti vieną kurią iš šių institucijų vadinti teismu, motyvuojant jos sudėtimi, narių skyrimo būdu ar veiklos ypatumais, reikštų, kad visų jų negalima taip vadinti, taip pat ir Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo, nes jis, ypač turint galvoje sudarymą, turi daug panašumų.

Visi šie argumentai akivaizdžiai tinka kalbant apie Prancūzijos Konstitucinę Tarybą, kurios nei sudėtis, nei įgaliojimai, nei veikla neišsiskiria iš kitų konstitucinių teismų. Prieštaraujant tokiam teiginiui, negalima remtis nei bet ką skirti nariu leidžiančiomis Tarybos sudarymo taisyklėmis, nei skyrimo politizavimu, nes reali Tarybos sudėtis tokia pat kaip ir kitų konstitucinių teismų, nei privalomu kai kurių kontrolės rūšių pobūdžiu, nei rungtyniškumo nebuvimu jos teisenoje, nei tuo, kad kartais ji sprendžia *ultra petita,* nes ne vienas nagrinėtas teismas (Vokietijos, Italijos, Austrijos ar Ispanijos) žengia kur kas toliau, kai, vykdydamas savo funkcijas, pats iškelia klausimą dėl kai kurių įstatymų atitikties Konstitucijai (žr. *infra*), nei prevenciniu įstatymų kontrolės pobūdžiu, nes tie patys teismai taip pat vykdo tokią kontrolę visai nemanydami, kad tuo paneigiamas jų kaip teismo institucijų pobūdis.

Vakarų Europos šalių konstitucinių teismų sudarymo taisyklės (lyginamoji lentelė)

Teismo pavadinimas	Narių skaičius	Valdžios institucija, skirianti į pareigas teismo narius	Valdžios institucija, skirianti į pareigas teismo pirmininką	Valdžios institucija, skirianti į pareigas teismo pirmininko pavaduotoją
Austrijos Konstitucinis Teismas	14 (ir 6 atsarginiai teisėjai)	Federacijos Prezidentas: – Federacijos Vyriausybės teikimu (8), – Nacionalinės Tarybos teikimu (3), – Federacijos Tarybos teikimu (3)	Federacijos Prezidentas Federacijos Vyriausybės teikimu	Federacijos Prezidentas Federacijos Vyriausybės teikimu
Vokietijos Konstitucinis Teismas	16	Bundestagas (8), Bundesratas (8)	Bundestagas ir Bundesratas paeiliui	Bundestagas ir Bundesratas paeiliui
Italijos Konstitucinis Teismas	15	Respublikos Prezidentas (5), Parlamentas (5), Aukščiausiosios magistratūros (5)	Konstitucinis Teismas	
Prancūzijos Konstitucinė Taryba	9	Respublikos Prezidentas (3), Nacionalinio Susirinkimo Pirmininkas (3), Senato Pirmininkas (3)	Respublikos Prezidentas	
Ispanijos Konstitucinis Tribunolas	12	Karalius: – Kongreso teikimu (4), – Senato teikimu (4), – Vyriausybės teikimu (2), – Teisminės valdžios Generalinės tarybos teikimu (2)	Karalius Konstitucinio Tribunolo teikimu	Karalius Konstitucinio Tribunolo teikimu
Portugalijos Konstitucinis Tribunolas	13	Respublikos Susirinkimas (10), kooptavimas (3)	Konstitucinis Tribunolas	Konstitucinis Tribunolas
Belgijos Arbitražo Teismas	12	Karalius iš dukart ilgesnio kandidatų sąrašo, kurį pakaitomis teikia Senatas ir Atstovų Rūmai	Kiekviena kalbinė grupė skiria po pirmininką; kiekvienas pirmininkas paeiliui pirmininkauja Teismui po metus	

Įgaliojimų trukmė	Teismo narių amžiaus ribos	Galimybė skirti teismo narį į pareigas pakartotinai	Kandidatams į teismo narius keliami reikalavimai	Politinė ir kita veikla, nesuderinama su teismo nario pareigomis
Eina pareigas iki sukaks 70 m.	Vyriausias amžius 70 m.		Būti teisėju valdininku ar universiteto profesoriumi (8 nariams); būti teisininku	Ministras, Parlamento narys, politinės partijos atstovas ar tarnautojas
12 m. (laikantis 1951 m. kovo 12 d. įstatymo 4 str. nuostatų)	Jauniausias amžius 40 m., vyriausias – 68 m.	Nėra	Būti Federacijos aukščiausiųjų teismų teisėju (6 nariams); atitikti reikalavimus, Vokietijoje keliamus teisėjo pareigoms	Ministras, Parlamento (tiek federacijos, tiek žemių) narys, bet kokios pareigos viešojoje tarnyboje ar privati veikla
9 m. (laikantis 1967 m. lapkričio 21 d. konstitucinio įstatymo 6 str. sąlygų)	Nenustatyta	Nėra	Būti magistratu, teisės profesoriumi ar advokatu	Parlamento narys, srities tarybos narys, bet kokios pareigos viešojoje tarnyboje ar privati veikla
9 m. (laikantis ordonanso Nr. 58-1067 2 str. nuostatų)	Nenustatyta	Nėra (laikantis ordonanso Nr. 58-1067 2 str. nuostatų)	Nėra	Ministras, Parlamento narys, Ekonominės ir socialinės tarybos narys, politinės partijos vadovas; negalima būti išrinktam į vietos institucijas
9 m. (laikantis 1979 m. spalio 3 d. įstatymo 2 str. sąlygos)	Nenustatyta	Nėra (laikantis 1979 m. spalio 2 d. įstatymo 16 str. sąlygos)	Būti teisininku (magistratu, profesoriumi ar advokatu)	Parlamento narys, valstybės ar autonominės bendruomenės politinis ar administracinis pareigūnas, politinės partijos, profesinės sąjungos ar visuomeninio susivienijimo vadovas arba šių organizacijų tarnautojas
6 m.	Nenustatyta	Yra	Būti teisėju (mažiausiai 6 iš jų) arba teisininku	Ministras, Parlamento narys, bet kokios pareigos viešojoje ar privačioje tarnyboje, politinės partijos vadovas ar narys
Eina pareigas iki sukaks 70 m.	Jauniausias amžius 40 m., vyriausias – 70 m.		Turėti 5 m. aukšto rango magistrato ar Parlamento nario darbo stažą	Parlamento narys, teisėjas, bet kokios pareigos viešojoje tarnyboje

Galų gale svarbiausia, kad konstitucinis teismas skelbia teisę, turinčią teismo sprendimo galią, ir kad tai, jog jis pripažino prieštaravimą konstitucijai, gali lemti anuliavimą su padariniais *erga omnes*. Jei teismas galėtų tik nusiųsti įstatymą parlamentui, pats neturėdamas teisės jį anuliuoti, reikėtų suabejoti, ar jis iš tikro yra teismas. Arba jei, priešingai, teismas galėtų oficialiai įstatymą perrašyti, įstatymų leidėjo priimtas nuostatas pakeisdamas savomis, tai jis dirbtų įstatymų leidėjo darbą. Kaip teigia specialistas, „tai, kad institucijos (įgaliotos vykdyti konstitucingumo kontrolę) negali pakeisti pateikto nagrinėti teisės akto, labai aiškiai (...) išskiria įstatymų leidybos ir kontrolės funkcijas" (Rubio Llorente, *Le contrôle de la constitutionnalité des lois*, p. 53).

f) *Teismų sistemai nepriklausantis teismas.* Tai pagrindinis skirtumas tarp aukščiausiojo teismo ir konstitucinio teismo: pirmasis teismas būtinai yra pačioje hierarchinės teismų sistemos viršūnėje – dėl to jis taip ir vadinamas, o antrasis – už šios sistemos ribų. Kaip pažymi V. Crisafulli, rašydamas apie Italijos Konstitucinį Teismą, jis „nėra ne tik teismų sistemos, bet ir teisminės valdžios organizacijos plačiąja žodžio prasme sudedamoji dalis: (...) Konstitucinis Teismas... nepriskiriamas tradiciškai žinomoms valstybės valdžioms; jis yra nepriklausoma valdžia, kurios paskirtis – užtikrinti Konstitucijos laikymąsi visose srityse" (*RDP*, 1968, p. 130). Tą patį galima pasakyti apie visas nagrinėtas sistemas, nes, kaip yra pažymėjęs ir Kelsenas, institucija, kuriai patikėta užtikrinti, kaip laikomasi konstitucijos, negali priklausyti vienai iš jos kontroliuojamų valdžių.

Organizaciniu požiūriu matome visišką nepriklausomybę, tačiau funkcine prasme galimi tam tikri teismų ryšiai: tai būtų paprastųjų teismų kreipimaisi į konstitucinį teismą, taip pat ispanų *amparo* teisena ar vokiečių konstitucinis skundas – šiomis procedūromis teismų bylos perduodamos konstituciniam teismui, motyvuojant tai pagrindinių teisių pažeidimu. Vienintelėje Prancūzijos teisinėje sistemoje tokių ryšių tarp konstitucinio teismo ir paprastųjų teismų nėra (išskyrus išimtį – rinkimų klausimus).

B. *Bendra visų konstitucinių teismų įgaliojimų sritis – (koncentruota) įstatymų atitikties konstitucijai kontrolė.* Taigi, kaip išdėstyta anksčiau, nėra konstitucinės justicijos ir sykiu – konstitucinio teismo, jei institucijai nėra priskirta pagrindinės įgaliojimų srities – įstatymų atitikties konstitucijai kontrolės, t. y. jei parlamentas nėra priverstas laikytis teisės normų, tarp kita ko, tiek kolizinių, tiek reguliuojančių santykius iš

esmės. Išskyrus nacionalinius įstatymus, išties ne taip sunku užtikrinti, kad būtų laikomasi teisės, todėl visai nebūtina kurti teisinėje ir politinėje sistemoje pačią aukščiausią vietą užimančio (esančio aukščiau už kitas valstybės viešosios valdžios institucijas) aukščiausiojo konstitucinio tribunolo, kuris tikrintų administracinius aktus ar net provincijų bei vietinius įstatymus. Tačiau šios funkcijos gali būti priskirtos prie svarbiausių įgaliojimų, kaip kad buvo padaryta Ispanijoje, Vokietijoje, Italijoje (su nenacionaliniais įstatymais) ar Austrijoje (su administraciniais aktais). Iš tiesų didžiausios konstituciniam teismui kylančios problemos sietinos su tuo, kad jis gali taisyti ir net anuliuoti pagrindinius politinius įstatymų leidėjo, išreiškiančio bendrą valią, sprendimus.

a) *Kontrolės formų,* sprendžiant iš išorės, esama labai įvairių, nors, viską apsvarsčius, jas galima sugrupuoti panaudojant abstrakčios ir konkrečios normų kontrolės sąvokas, arba, jei norite, ginčų dėl objektyviosios teisės normų ir ginčų dėl subjektyviųjų teisių nagrinėjimo sąvokas.

Abstrakti kontrolė daugiausia pradedama politinės valdžios institucijų iniciatyva; ir nelabai svarbu, ar ji taikoma *a priori,* ar *a posteriori,* nes abiem atvejais nagrinėjamas ginčas dėl objektyviosios teisės normų; tai teisena, pradėta dėl akto, įstatymo. Kad kontrolės procedūra vyksta vienu atveju prieš įstatymą promulguojant, kitu – po to, esmės nekeičia, nes įstatymas nuo pat jo priėmimo yra įstatymas, promulgacijos procedūra nieko neprideda[9]. Be to, nors išankstinę kontrolę vykdo Vokietijos, Italijos, Ispanijos, Austrijos ir Portugalijos konstituciniai teismai, niekam ir į galvą nešauna minties teigti, kad teisminę kontrolę jie vykdo tik bylą nagrinėdami *a posteriori,* bet ne *a priori.* Taigi, ar teismas nagrinėtų prašymą dėl kontrolės *a priori,* ar *a posteriori,* ar į teismą būtų kreiptasi parlamento mažumos, ar valstybės valdžios institucijos, jis vis viena vykdytų dar nuo Kelseno laikų garbinamą kontrolės formą, t. y. kontrolę, vykdomą siekiant užtikrinti konstitucinę tvarką. Labiau įsigilinę pastebėtume, kad šiandien kone tik vienoje Prancūzijoje iš esmės taikoma ši pradinę sumanymo schemą atitinkanti kontrolės rūšis: Vokietijoje, Austrijoje ar Italijoje šios kontrolės reikšmė bendroje teismo veikloje labai nedidelė; tas pačias tendencijas regime Ispanijoje ir Portugalijoje.

Taigi atrodo, kad pirmenybė teikiama konkrečiai normų kontrolei; vadinasi, ar tam tikra prasme negrįžtama prie amerikietiškos tradicijos?

[9] „...privalomų padarinių, kurie turi kilti iš teisinio reguliavimo, požiūriu pakanka, kad parlamento rūmai nuspręstų pritarti tekstui, kurio nustatytas įstatyminis reguliavimas jiems atrodo esąs nepriekaištingas" (Carré de Malberg, *La loi,* p. 147–148).

Šios išvados reikšmę tuoj sumažina keli pažymėtini faktai. Pirmiausia ši kontrolės rūšis Vokietijoje, Austrijoje ir Ispanijoje taikoma ne taip dažnai, nes paprastieji teismai retai kreipiasi dėl įstatymų konstitucingumo; užtai Italijoje ji taikoma nuolat. Bet ar ši kontrolė nėra taip pat objektyviosios teisės normų nagrinėjimas tuo mastu, kuriuo incidentinė teisena[10] išsprūsta iš šalių rankų ir šiuo prašymu priimtas sprendimas sukelia padarinius *erga omnes?* Be to, ar Italijoje šioje konstitucinėje teisenoje tikrasis pareiškėjas nėra teismas *a quo*[11], t. y. viešosios valdžios institucija?

Liktų aptarti trejopus prašymus, kuriuos nelengva priskirti prie kurios nors kontrolės formos. Tai vokiečių konstitucinis skundas, ispanų *amparo* skundas ir Austrijos Konstituciniam Teismui pateikiami prašymai dėl administracinių aktų. Pažymėtina, kad visais šiais trimis atvejais įstatymo atitikties konstitucijai klausimą gali iškelti... pats konstitucinis teismas savo iniciatyva, kai, vykdydamas savo funkcijas, nuo atskiro atvejo pereina nagrinėti įstatyminį reguliavimą (žr. *infra*). Pavyzdžiui, Austrijoje šia galimybe naudojamasi labai dažnai. Štai 1982 m. 60 proc. įstatymų atitikties konstitucijai kontrolės tikrinimų buvo pradėti šiuo būdu. Be to, Vokietijos Konstitucinis Teismas pripažino sau teisę, gavus prašymą dėl administracinio ar teisminio akto, vykdant savo funkcijas, ne tik kelti klausimą dėl įstatymo atitikties Konstitucijai, bet ir pačiam pasirinkti, kuri iš bylų taps tikro nagrinėjimo objektu. Tad netgi manoma, kad konstitucinis skundas vykdo „objektyvią funkciją", kuri sudaro prielaidas „konstituciniam teismui kiekvienąsyk, kai tik nuspręs esant naudinga, užtikrinti konstitucinės teisės „atnaujinimą" ir nuoseklią raidą" (*Béguin,* p. 123).

b) Kalbant apie *įstatymų atitikties konstitucijai kontrolės funkciją,* kyla problemiškas klausimas, ar vykdant šią kontrolę objektyvusis aspektas nenusveria subjektyviojo? Kad ir kokios galų gale būtų šios kontrolės formos ar taikomos procedūros, ji menkai kuo gali padėti individui tiesiogiai. Jos pateisinimas, taigi ir legitimumas, sietinas su tuo, kad ši kontrolė gali įgyvendinti keletą bendro pobūdžio funkcijų, be kurių neapsieinama užtikrinant gerą šiuolaikinės valstybės institucijų funkcionavimą, taip pat didinant pagrindinių teisių reikšmę ir apsaugą visuomenėje.

[10] Antai Italijoje kelti klausimą dėl įstatymo ar akto, turinčio įstatymo galią, konstitucingumo galima nagrinėjant konkrečią bylą bendrosios ar specializuotos jurisdikcijos teisme. Šio teismo kreipimasis perduodamas nagrinėti Konstituciniam Teismui. Tokia kontrolė vadinama incidentine (*in via incidentale*). – *Vert. past.*

[11] Teismas *a quo* – tai bylą iš esmės nagrinėjantis teismas. – *Vert. past.*

Apsaugoti pagrindines teises nuo įstatymų leidėjo – akivaizdžiai pati pirmoji funkcija, nes europietiškose sistemose šį uždavinį gali vykdyti vien konstitucinis teismas. Paprastieji teismai šį vaidmenį gali atlikti tik paties aukščiausio lygmens administracinių aktų atžvilgiu, tačiau vien konstitucinis teismas gali kontroliuoti įstatymų leidėją. Įvairiose šalyse, kuriose funkcionuoja konstituciniai teismai, vykdant šią kontrolę suformuota pagrindinė jurisprudencijos dalis.

Įstatymų atitikties konstitucijai kontrolė atlieka ir kitas susijusias funkcijas: ji, stiprindama opozicijos įsitikinimą, kad ši turi priemonę, galinčią priversti daugumą laikytis konstitucijos, prisideda sutramdant politinio gyvenimo aistras; ji patvirtina politinių pokyčių ir valdžios kaitos teisėtumą bei juos reguliuoja, padėdama išvengti pernelyg didelio „švytuoklės nukrypimo", galinčio sutrikdyti konstitucinę pusiausvyrą, ir nukreipdama naujosios daugumos reformų srautą; ji, kaip buvo Jungtinėse Amerikos Valstijose, skatina stipriau susitelkti politinę bendruomenę.

Pagaliau ji vykdo ir esminę konstitucijos bei konstitucinių aktų priderinimo prie naujų sąlygų funkciją, ypač kai konstitucijos „griežtumas" užkerta kelią pernelyg dažnoms pataisoms.

c) Vertinant *įstatymų atitikties konstitucijai kontrolės metodus,* pažymėtina tendencija taikomus kontrolės būdus derinti su priimamų sprendimų turiniu ir reikšme.

Vokietijos, Italijos, Austrijos ir Prancūzijos konstituciniai teismai bando patobulinti kontrolės būdus taip, kad jais naudojantis įstatymai būtų tikrinami neužgaunant įstatymų leidėjo. Konstituciniai teismai, užuot paprastai ir aiškiai priėmę sprendimą įstatymo nuostatas anuliuoti, yra linkę pripažinti *nuostatas atitinkančiomis konstituciją su sąlyga;* jie ištobulino daugybę formuluočių ir būdų, teikiančių galimybę pasiekti iš esmės tą patį rezultatą. Taip pat, kone nuolatos gaudami prašymų dėl pažeisto lygybės principo, konstituciniai teismai linko formuoti vis sudėtingesnę jurisprudenciją, padedančią išvengti įstatymų leidėjo veiklos racionalumo kontrolės, taigi ir to, kiek tinkami buvo jo veiksmai. Įstatymų leidėjo ir konstitucinio teismo akistata skatina teismą ištobulinti vis rafinuotesnę jurisprudenciją, į kurią prioritetiškai kryptų įstatymų leidėjo dėmesys. Tačiau kai kurie konstituciniai teismai, užversti kitokiomis bylomis, to daryti nepajėgia.

2. Konkrečių konstitucinių teismų ypatumai. „Negalima pasiūlyti... vieno sprendimo būdo visoms galimoms konstitucijoms: konstitucinio teismo organizacija turės derintis prie kiekvienos konstitucijos ypatumų." Šio išmintingo Kelseno perspėjimo laikomasi įtvirtinant įvai-

rias konstitucinės justicijos sistemas, nes kiekviena jų, be anksčiau nagrinėtų bendrų bruožų, turi ir ypatumų.

A. *„Firminis teismo patiekalas"*. Lyginant realią įvairių konstitucinių teismų veiklą, pažymima, kad, nepaisant teisės aktuose nustatytų įgaliojimų, kiekvienas tų teismų pasižymi tam tikra ypatinga orientacija, pagal kurią galima jį apibūdinti.

Be jokių ginčų, *Vokietijoje* tai būtų konstitucinių skundų nagrinėjimas, kuriam Teismo veikloje tektų *quasi* išimtinė vieta, nes, pavyzdžiui, iš 5324 naujų bylų, iškeltų Konstituciniame Teisme 1994 m., 4855 (arba 91,12 proc.) buvo iškeltos gavus konstitucinį skundą. Tai galima paaiškinti aplinkybe, kad Vokietijoje žmogaus teisių apsaugos klausimas yra pats svarbiausias. Tiesa ir tai, kad konstituciniam skundui atverti vartai sukelia bylų antplūdį. *Italijoje* pagrindinė Teismo veiklos rūšis – įstatymų kontrolė paprastųjų teismų prašymu: 1994 m. iš 594 priimtų sprendimų 493 (arba 83 proc.) priimti paprastųjų teismų iniciatyva iškeltose bylose. *Austrijoje* bylos dėl administracinių aktų atitikties Konstitucijai sudarė apie 80 proc. 1994 m. Teismo nagrinėtų ar priimtų nagrinėti dėl tos priežasties bylų, nes, be abejo, einant šiuo keliu galima daug lengviau kelti klausimą dėl įstatymo atitikties Konstitucijai, negu kad pareiškiant tiesioginį prašymą. *Ispanijoje* tai *amparo* skundas, 1994 m. „aprūpinęs" Teismą 87 proc. visų nagrinėtų bylų. Šios procedūros populiarumą galima paaiškinti tuo, kad bylos šalys turi abejonių, ar paprastieji Ispanijos teismai teiks viršenybę Konstitucijos principams. *Prancūzijoje* pabrėžiama, kaip padidėjo įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės parlamento narių iniciatyva reikšmė, nors ir kitų ginčų (ypač rinkiminių) yra daug. Užtat, kaip laikosi konstitucinių taisyklių administracinės ir teisminės institucijos, sprendžia paprastieji teismai priekyje su Valstybės Taryba ir Kasaciniu teismu.

B. *Pagrindinės konstitucinių teismų raidos tendencijos.* Hipotezes, kurios bus išdėstytos, reikia patikrinti; tačiau negali nekelti nuostabos tam tikras tendencijų skaičius, nors pačios tendencijos ir verstų daryti paradoksalias išvadas.

a) *Nuo įstatymo atitikties konstitucijai kontrolės – prie įstatymų taikymo kontrolės.* Viską apsvarsčius, trys konstituciniai teismai (Vokietijos, Italijos ir Ispanijos) šiandien darosi vis panašesni į „superkasacinius teismus". Iš tiesų vokiečių konstitucinis skundas iš esmės yra nukreiptas prieš teismų sprendimus, dažniausiai jis nagrinėjamas tarsi trečiosios ar ketvirtosios pakopos teisme. Italijoje dėl teismų *a quo* kreipimųsi Kon-

stitucinis Teismas vis labiau sprendžia civilines, baudžiamąsias, administracines bylas. Ypač ispanų *amparo* skundas yra paduodamas dėl teismų sprendimų. Taigi šie konstituciniai teismai iš esmės tiria paprastas teismines bylas, iš kurių turi suformuluoti ir išnagrinėti konstitucinius klausimus; taigi, kaip kad buvo patvirtinta Tarptautinio apvaliojo stalo metu[12], Vokietijoje ir Italijoje konstituciniai teismai visų dažniausiai vykdo „mikrokonstitucingumo" kontrolę. „Nuo konstitucingumo kontrolės šliaužiama link įstatymų taikymo kontrolės" (G. Zagrebelsky'o ir M. Fromont'o pastabos Tarptautinio apvaliojo stalo metu). Ar tai tikrasis jų vaidmuo? Gal tam tikra prasme tai vien „nukrypimas" nuo pirmapradės funkcijos?

Jei šiuos teismus lygintume su Prancūzijos ir Austrijos konstituciniais teismais, pastarieji atrodytų vykdantys funkcijas, daug artimesnes toms, kokios iš pradžių buvo numatytos austriškajam, arba Kelseno, modeliui.

b) *Kita labai aiški tendencija,* tiesiogiai susijusi su pirmąja, atspindi siekimą nustatyti prašymų, kurių Vokietijoje, Italijoje, Austrijoje ir Ispanijoje kasmet daugėja, „atsijojimo" sistemą. Trijų teisėjų komisijų, mažesnės sudėties kolegijų ir kitų taikomų būdų rezultatas – didžiąją daugumą bylų teismas nagrinėja ne laikydamasis konstitucinei teisenai privalomų reikalavimų, bet supaprastintai. Tai labai aiškiai apriboja „pranašumus", paprastai laikomus būdingais „atdariems vartams" kelti bylas ar individų teisėms tiesiogiai arba netiesiogiai kreiptis į konstitucinį teismą.

c) Taigi *pagrindinė problema* ši: kaip apriboti be paliovos didėjantį prašymų srautą ir pasiekti, kad reikšmingos bylos būtų išspręstos per pagrįstai trumpą laiką bei kad būtų užtikrintos būtinos garantijos? Ne vienoje šalyje numatytos reformos, o kai kuriose jos jau įgyvendintos (pavyzdžiui, 1984 m. Austrijoje ir 1989 m. Ispanijoje).

Šios aplinkybės verstų rimčiau pagalvoti apie siūlymus Prancūzijoje atverti kuo platesnį kelią prašymams, kad konstitucinės justicijos sistema taptų „demokratiškesnė"; Italijos pavyzdys ragina būti atsargiems įtvirtinant bylų kėlimą teismų iniciatyva; kalbant apie individualų skundą, tą patį patvirtintų Vokietijos ir Ispanijos pavyzdžiai.

[12] *Annuaire international de justice constitutionnelle,* 1985, vol. 1, 1987, p. 111–121.

II skyrius

AUSTRIJOS KONSTITUCINIS TEISMAS

Tai pats seniausias konstitucinis teismas, tam tikra prasme tapęs pavyzdžiu, į kurį atsižvelgiant Europoje buvo įkurti kiti konstituciniai teismai. Galima sakyti, kad jis turėjo pirmtaką – Imperijos Tribunolą (*Reichsgericht*), įkurtą pagal 1867 m. gruodžio 21 d. Konstituciją, į kurį piliečiai galėjo kreiptis su skundais dėl pažeistų savo konstitucinių teisių, beje, išvardytų Konstitucijoje; ir šiandien tai yra konstitucingumo kontrolės pagrindas. Žlugus monarchijai, Laikinasis Nacionalinis Susirinkimas 1919 m. sausio 25 d. įstatymu pakeitė Imperijos Tribunolą ir 1919 m. rugsėjo 19 d. naujuoju įstatymu įkurtam Aukštajam Konstituciniam Teismui suteikė įgaliojimus tikrinti, ar provincijų parlamentų priimti įstatymai atitinka laikinosios Vyriausybės aktus. Federacinė Vyriausybė galėjo kreiptis į teismą per keturiolika dienų nuo gauto (privalomo) pranešimo apie priimtus įstatymus. Kreipimasis į teismą stabdė įstatymo taikymą, ir Aukštasis Konstitucinis Teismas turėjo sprendimą priimti per mėnesį. Konstitucinės justicijos institucija galutinę formą įgavo priėmus 1920 m. spalio 1 d. Konstituciją. Vienas pagrindinių konstitucinės justicijos įkvėpėjų buvo Hansas Kelsenas, Vienos universiteto viešosios teisės ir teisės filosofijos profesorius, kuris, beje, 1921 m. paskirtas Konstitucinio Teismo nariu, tapo pirmuoju nuolatiniu jo pranešėju. Teismo struktūra ir organizacija buvo modifikuotos 1925 ir 1929 m. (dėl pastarosios reformos H. Kelsenas atsistatydino). Po 1933 m. valstybės perversmo Konstitucinis Teismas buvo panaikintas. 1934 m. priimtoje naujojoje Austrijos Konstitucijoje Konstitucinį Teismą pakeitė Federacinis Teismas, kuris sujungė buvusias Konstitucinio Teismo ir Administracinio Teismo kompetencijas. 1938 m. kovo 13 d. Austriją okupavus Vokietijai, šis teismas buvo panaikintas. 1945 m. spalio 12 d. konstituciniu įstatymu, kuriuo laikinojoje Konstitucijoje buvo nustatytas 48 straipsnis, Konstitucinis Teismas atkurtas.

I. Sudėtis ir veikla

1. Sudėtis. Teismą sudaro pirmininkas, pirmininko pavaduotojas, dvylika teisėjų ir šeši atsarginiai teisėjai.

A. *1920–1929 m.* pusę Konstitucinio Teismo teisėjų skyrė Nacionalinė Taryba, pusę – Federacinė Taryba. Nuo 1929 m. teisė skirti teisėjus priklauso Federacijos Prezidentui. Jam Vyriausybė teikia Teismo pirmininko, pirmininko pavaduotojo, šešių teisėjų ir trijų atsarginių teisėjų, Nacionalinė Taryba – trijų teisėjų ir dviejų atsarginių teisėjų, Federacinė Taryba – trijų teisėjų bei vieno atsarginio teisėjo kandidatūras. Nacionalinė Taryba ar Federacinė Taryba, teikdamos asmenis kiekvienoms teisėjo pareigoms, sudaro sąrašą iš trijų pavardžių; iš jų Federacijos Prezidentas teoriškai gali pasirinkti bet kurį, tačiau faktiškai visados skiriamas asmuo, sąraše įrašytas pirmasis.

Tad galima sakyti, kad Nacionalinė Taryba ir Federacinė Taryba skiria po tris teismo narius. Tačiau pažymėtina, kad Vyriausybė lemia aštuonių teismo narių, tarp jų – pirmininko ir pirmininko pavaduotojo, paskyrimą, valdančioji dauguma gali formuoti Teismo sudėtį sau palankia linkme. „Pagal susiformavusią praktiką politinės taisyklės daro įtaką teisėjų skyrimui, būtent valdančioji politinė partija gali pasiūlyti daugumą Konstitucinio Teismo narių“ (F. Ermacora, *Cours constitutionnelles,* p. 190). Tačiau reikia pažymėti, kad, vadovaujantis nerašytu dviejų pagrindinių partijų susitarimu, paprastai nusistovi pusiausvyra. Tiesa, paskirtieji teisėjai savo pareigas eina, iki jiems sukaks septyniasdešimt metų.

B. *Norint paskirti asmenį Konstitucinio Teismo teisėju ar atsarginiu teisėju,* reikia, kad kandidatas būtų „baigęs teisės studijas ir ne mažiau kaip dešimt metų ėjęs pareigas, kurioms užimti toks išsilavinimas būtinas“ (Konstitucijos 147 str. 3 d.).

Federacinės Vyriausybės siūlomiems skirti teisėjams numatytos daug griežtesnės sąlygos nei skiriamiems Parlamento rūmų teikimu. Išties „šie nariai turi būti paskirti iš teisėjų, administracinių institucijų valdininkų, universitetų teisės ir politikos mokslo fakultetų profesorių“ (Konstitucijos 147 str. 2 d.).

Peržvelgus realią 1992 metų Konstitucinio Teismo sudėtį, konstatuotina, kad jame dirba: teisėjais – šeši teisės profesoriai, trys advokatai, Aukščiausiojo Teismo teisėjas ir keturi valdininkai; atsarginiais teisėjais – trys teisės profeso-

riai, teisėjas, advokatas ir valdininkas (pasitraukęs į atsargą). Taigi iš dvidešimties teismo narių (teisėjų ir atsarginių teisėjų) devyni – teisės profesoriai (taip pat ir pirmininkas), du – teisėjai, keturi – advokatai ir penki – valdininkai. Nuolatinis pranešėjas yra profesorius.

C. *Konstitucinio Teismo teisėjo pareigos* nesuderinamos su federacinės Vyriausybės, Land (žemės) vyriausybės, Nacionalinės Tarybos, Federacinės Tarybos ar „bet kokios kitos atstovaujamosios bendros kompetencijos institucijos" nario pareigomis. Konstitucinio Teismo pirmininku ir pirmininko pavaduotoju negalima skirti asmens, kuris per pastaruosius ketverius metus iki paskyrimo ėjo nurodytas pareigas, tai apima ir pareigas vietiniuose parlamentuose. Su Konstitucinio Teismo teisėjo pareigomis taip pat nesuderinamos politinės partijos funkcionieriaus ar jos aparato darbuotojo pareigos (Konstitucijos 147 str. 4 d.).

Kitos pareigos, privati veikla netrukdo eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų. Konstitucinio Teismo nariai, išskyrus teisėjus, einančius Teisme vadovaujamas pareigas ir negalinčius verstis kita veikla, paprastai ir toliau dirba ankstesnį darbą. Ši tvarka nusistovėjo tais laikais, „kai nagrinėjamų bylų dar buvo nedaug" (Öhlinger, *op. cit.*); šiandien, prašymų skaičiui padidėjus, dėl tokios tvarkos Teismui tikrai nėra lengviau spręsti iškeltus uždavinius.

D. *Konstitucinio Teismo teisėjo atlyginimas* „gerokai didesnis už paprastųjų teismų teisėjų atlyginimus" (Öhlingeris): pirmininko atlyginimas prilygsta 166 proc. Nacionalinės Tarybos deputato atlyginimo, pirmininko pavaduotojo ir nuolatinių pranešėjų – 138 proc., kitų Teismo narių – 83 proc. Atsarginiams Konstitucinio Teismo teisėjams, skirtingai nei kitiems teisėjams, mokama už dalyvavimą Konstitucinio Teismo posėdžiuose.

E. *Konstitucinio Teismo teisėjo kadencija* konkrečiu terminu neapibrėžta. Konstitucijos 147 str. 6 d. nurodo, kad Konstitucinio Teismo teisėjai eina savo pareigas iki metų, kai jiems sukanka septyniasdešimt, gruodžio 31 dienos. Todėl konkrečių Teismo narių kadencijos trukmė nevienoda: antai 1983 m. pirmininku buvo Teismo narys, teisėjo pareigas pradėjęs eiti prieš dvidešimt penkerius metus, o kiti du teisėjai galėtų šias pareigas eiti daugiau kaip trisdešimt metų – iki 2010 m.! Žinoma, tai – teisėjo nepriklausomumo garantija, nes iš pareigų jį gali pašalinti tik pats Teismas; tai ir galimybė teisėjams apsisaugoti nuo spaudimo. Tačiau toks teisinis reguliavimas kelia ir problemų, ypač atsižvel-

giant į tai, kad dešimt iš keturiolikos minėtu metu dirbusių teisėjų pareigas eis iki XX amžiaus pabaigos.

2. Veikla. Nors Konstitucinis Teismas gauna daug bylų, jo veiklos forma mažai pasikeitė. Tai kelia kai kurių problemų.

A. *Paprastai Konstitucinis Teismas bylą nagrinėja* visos sudėties. Kolegijos Teisme nesudaromos, sprendimą priima visi keturiolika teisėjų. Tačiau iš tikrųjų yra kiek kitaip.

Teismas nuolat neposėdžiauja. Per metus šaukiamos keturios sesijos (kovo, birželio, rugsėjo ir gruodžio mėnesiais), kurios trunka nuo trijų iki keturių savaičių. Tai suprantama, nes teisėjams jų pareigos yra kaip šalutinės (Öhlingeris). Teismo posėdžiai vieši, šalims gali atstovauti advokatai. Sprendimus parengia generaliniai pranešėjai, Teismo išrinkti iš teisėjų. Teismo sprendimai priimami posėdyje dalyvaujančių teisėjų balsų dauguma; balsams pasiskirsčius po lygiai, lemia pirmininko balsas. Teisėjai tariasi ir balsuoja neviešai. Kaip pasiskirstė teisėjų balsai, neskelbiama. Skubos atveju šaukiamos neeilinės Teismo sesijos.

Kai kuriems sprendimams priimti užtenka keturių (vietoj paprastai reikalingo aštuonių) teisėjų *kvorumo*[13], susiklostė teisės aktuose nenumatyta ir tampanti vis reikšmingesnė vadinamoji „mažojo senato" (arba „rūmų") darbo praktika. Nuo 1984 m. Konstitucinis Teismas kai kurių kategorijų bylose gali nutarti viešų posėdžių nerengti ir nagrinėti jas neviešai. Kad ir kaip ten būtų, vieši plenariniai posėdžiai pasilaikomi byloms, turinčioms ypatingą politinę svarbą.

B. *Ištekliai, kuriais disponuoja Konstitucinis Teismas, nemenki.* Tačiau Teismą aptarnaujantis administracinis aparatas faktiškai yra priklausomas nuo federalinio kanclerio. Konstitucinio Teismo administracinį personalą į pareigas skiria kancleris, Teismo biudžetą nustato Nacionalinė Taryba, tvirtindama metinį federacijos biudžetą. Pasak M. Ermacoros, „pastaraisiais metais dėl šių klausimų buvo kilę konfliktų; iš tiesų Administracinio teismo ir Konstitucinio Teismo pirmininkai prieštaravo, kad techninis Teismų aprūpinimas yra vyriausybinės institucijos, kurios nešališkumas abejotinas, žinioje" (*Cours constitutionnelles*, p. 191).

[13] Pagal Austrijos Konstitucinio Teismo įstatymo 7 paragrafo 1 dalį Konstitucinis Teismas gali priimti sprendimus, jei į posėdį susirinko pirmininkas ir ne mažiau kaip aštuoni teismo nariai, dalyvaujantys balsavime; pagal šio paragrafo 2 dalį kai kuriose bylose sprendimams priimti pakanka pirmininko ir keturių balsavime dalyvaujančių teismo narių. – *Vert. past.*

II. Įgaliojimai

1. Kiti įgaliojimai (be įstatymų ir tarptautinių sutarčių atitikties Konstitucijai kontrolės). A. *Konstitucinis Teismas pirmiausia yra aukščiausiasis rinkimų teismas.* Išties Teismas nagrinėja ginčus dėl svarbiausių politinių, administracinių ir profesinių institucijų rinkimų (renkant Nacionalinės Tarybos deputatus, Federacijos Prezidentą, Länder (žemių) ir vietos bendruomenių vykdomąsias institucijas). Teismas taip pat kompetentingas nagrinėti ginčus dėl profesinių atstovaujamųjų organų, turinčių teisę priimti savo statutą, rinkimų. Atrodo, rinkiminių ginčų nėra labai daug: 15 bylų per metus, pavyzdžiui, buvo 1950, 1960 ir 1970 m., 1994 m. nagrinėta 18 bylų, tačiau nė vienoje jų nepriimta sprendimo iš esmės.

Teismas taip pat nagrinėja „liaudies iniciatyvų" ar referendumų teisėtumą (Konstitucijos 141 str. 2 d.).

B. *Austrijos Konstitucinis Teismas* yra *konfliktų arbitražo teismas* (Konstitucijos 138 ir 126 str.).

Į Konstitucinį Teismą galima kreiptis prašant išspręsti ginčus, kilusius tarp teismų ir vykdomosios valdžios institucijų, tarp Administracinio teismo ir kitų teismų (taip pat tarp Administracinio teismo ir paties Konstitucinio Teismo), tarp bendrųjų teismų ir kitų teismų, tarp federacijos ir Länder (žemių) vykdomosios valdžios institucijų, tarp Iždo teismo ir Vyriausybės. Šie ginčai vadinami pozityviais ir negatyviais.

Tokių bylų nedaug, nors 1994 m. ir buvo nagrinėtos devynios.

C. Žinoma, *Konstitucinis Teismas yra federacinių santykių teismas ar tribunolas,* t. y. jis įgaliotas prižiūrėti, kaip laikomasi nustatytos federacinės pusiausvyros.

Tad į Konstitucinį Teismą gali būti kreipiamasi kilus ginčui tarp federacijos ir Länder (žemių) arba tarp Länder (žemių). Ginčai vadinami pozityviais, jei tuo pačiu metu abi pusės reiškia pretenzijas dėl kompetencijos, arba negatyviais, jei, priešingai, joks darinys nenori prisiimti atitinkamos kompetencijos.

Teismui priskirta dar viena įgaliojimų rūšis, Konstitucijoje įtvirtinta 1925 m. (Konstitucijos 138-2 ir 126a straipsniai), susijusi su arbitražo funkcijos įgyvendinimu federaciniu lygmeniu: prevencinė įstatymų kontrolė vykdoma atsižvelgiant vien į įstatymų leidybos kompetencijos paskirstymą tarp federacijos ir Länder (žemių).

D. *Konstitucinis Teismas,* nors tai kelia nuostabą, *yra administracinis teismas* tokiu mastu, kokiu gali nagrinėti administracinius aktus. Tokie įgaliojimai gali stebinti, nes šalyje veikia Aukštasis administracinis teismas, kuris lygiai taip pat kompetentingas nagrinėti skundus dėl administracinių aktų. Tačiau teoriškai konkurencija galima tik vienu atveju, nes kitu atveju Konstituciniam Teismui priskirti įgaliojimai tik nagrinėti, ar administraciniai aktai nepažeidė *Konstitucijos* garantuotų teisių, tuo tarpu Aukštasis administracinis teismas nagrinėja, ar nepažeistos *įstatymų* garantuotos teisės. Iš tikrųjų ir šiuo atveju įmanoma konkurencija, nes galima pažeisti dviejų lygių (tiek Konstitucijos, tiek įstatymų) garantuotas teises, vadinasi, galimi ir dvejopi skundai.

Iki 1991 m. šių ginčų bylos sudarė pačią didžiausią Konstitucinio Teismo veiklos dalį. Antai 1989 m. iš 2096 priimtų sprendimų 1535, arba 73 proc., priimti bylose, iškeltose Konstitucijos 144 straipsnio pagrindu; 400 sprendimų, tai yra tik 19 proc., priimta bylose, iškeltose 139 ir 140 straipsnių pagrindu. Tais metais padaryti pakeitimai, ir nuo 1991 m. sausio 1 d. vykdomosios valdžios institucijų aktų, kuriais įgyvendinamos prievartos priemonės, kontrolė priskirta Länder (žemių) administracinių teismų kompetencijai, o į Konstitucinį Teismą galima kreiptis vien apeliacine tvarka. Tačiau ir 1994 m. šios bylos sudarė 80 proc. Teismo nagrinėtų bylų.

E. *Konstituciniam Teismui suteikti įgaliojimai, kurie* Prancūzijoje *priklauso Aukštajam Teisingumo Teismui.* Pagal Konstitucijos 142 ir 143 straipsnius Konstitucinis Teismas atstovaujamųjų institucijų iniciatyva gali nagrinėti bylas dėl aukščiausiųjų federacijos (Prezidento, Vyriausybės narių) ar Länder (žemių) pareigūnų „teisinės" arba baudžiamosios atsakomybės, ir tokioje byloje Teismo sprendimo padarinys gali būti pareigų netekimas ar baudžiamasis nuosprendis. Po 1945 m. ši procedūra taikyta tik vieną kartą.

F. *Teismas* taip pat gali nagrinėti atsakomybės už kai kurias veikas klausimus.

2. Įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė. Pradžioje, tai yra pagal 1920 m. Konstituciją, buvo numatyta, kad į Konstitucinį Teismą gali kreiptis federacinė Vyriausybė, prašydama ištirti, ar provincijų įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, ir provincijų vyriausybės – su prašymais ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja federaciniai įstatymai; be to, H. Kelseno, kuris tuo metu buvo kanclerio Rennerio patarėjas, inicia-

tyva buvo numatyta, kad pats Konstitucinis Teismas, vykdydamas savo funkcijas, gali kelti klausimą dėl įstatymo, kuriuo turi būti grindžiamas Teismo sprendimas, atitikties Konstitucijai. 1925 m. Konstitucijos pataisomis įtvirtinta prevencinė kontrolė; 1929 m. teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą suteikta Administraciniam teismui ir Aukščiausiajam Teisingumo Teismui, 1975 m. šią teisę įgijo dar daugiau subjektų – nuo tol į Konstitucinį Teismą galėjo kreiptis ir apeliaciniai teismai, taip pat Parlamento nariai ir asmenys.

A. *Kontrolė* a priori. Pagal Konstitucijos 138 str. 2 d. „federacinės Vyriausybės ar Land (žemės) vyriausybės prašymu Konstitucinis Teismas sprendžia, kieno kompetencijai – federacijos ar žemių – priklauso įstatymas arba administracinis aktas". Šiuo atveju Konstitucinis Teismas tikrina įstatymų ir reglamentinių bei kitų administracinių aktų projektus (t. y. už juos nėra balsavusios atstovaujamosios institucijos ar nustatyta tvarka jų nėra paskelbusios vykdomosios valdžios institucijos). Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriuo įsibraunama į teisės akto priėmimo procedūrą, skelbiamas „Federacinių įstatymų biuletenyje", privaloma sprendimo galia yra tokia pat kaip konstitucinio įstatymo. Nuo 1925 iki 1933 m. priimti septyni tokie sprendimai, o nuo 1949 m. iki 1990 m. pabaigos – šešiasdešimt.

B. *Kontrolė* a posteriori. a) *Bylos iškėlimo būdai. Bylos iškėlimas provincijų vyriausybių prašymu.* Iš pat pradžių provincijų vyriausybės galėjo Konstituciniam Teismui apskųsti įstatymus, kuriais pažeidžiama Konstitucija (tą patį dėl provincijų įstatymų galėjo padaryti ir federacinė Vyriausybė). Tokiais prašymais siekta užtikrinti, kad būtų laikomasi taisyklių, kuriomis padalyta federacijos ir Länder (žemių) kompetencija, taip pat taisyklių, įtvirtinančių materialiąsias normas. Tiesa, šiandien neatrodo, kad tai būtų labai reikšminga Konstitucinio Teismo kompetencijos sritis: pavyzdžiui, 1980 m. gauti du (iš 106 gautų) provincijų vyriausybių prašymai ištirti federacinius įstatymus.

Bylos iškėlimas teismų iniciatyva. 1929 m. įvykdyta reforma, kurią atlikti 1928 m. ragino Ch. Eisenmannas: Administracinis teismas ir Aukščiausiasis Teisingumo Teismas gavo teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymų, kuriuos teismai turėtų taikyti, atitikties Konstitucijai. Šia galimybe ypač naudojosi Administracinis teismas, o Aukščiausiasis Teismas buvo gerokai pasyvesnis. 1975 m. tokia pat galimybė kreiptis į Konstitucinį Teismą suteikta apeliaciniams teismams. 1994 m. teismai į Konstitucinį Teismą kreipėsi 92 kartus (kreipimųsi daugėja): 35 kar-

tus – Administracinis teismas, 48 kartus – bendrieji teismai ir 8 kartus – žemių nepriklausomi administraciniai senatai.

Bylos iškėlimas parlamentarų prašymu. Nuo 1975 m. trečdalis Nacionalinės Tarybos deputatų gali Konstituciniame Teisme ginčyti įstatymo atitiktį Konstitucijai. Tokią pat teisę Land (žemės) konstitucija gali pripažinti trečdaliui savo žemės landtago deputatų.

Žinotina, kad Austrijoje tiek abejuose Parlamento rūmuose, tiek provincijų landtaguose vietas beveik po lygiai dalijasi dvi didžiosios partijos (Liaudies ir Socialistų), nors kitos dvi (Liberalų partija ir Žalieji) atstovaujamos vis reikšmingiau. Tiek Liaudies, tiek Socialistų partijai priklauso ne mažiau kaip po trečdalį atstovų. Taigi galimybė iškelti bylą parlamentarų prašymu leidžia „partijai, nepriklausančiai vyriausybinei daugumai, pasiekti, kad Konstitucinis Teismas patikrintų daugumos balsais priimtą įstatymą" (Öhlingeris). Tai atitinka dar 1928 m. H. Kelseno iškeltą mintį, kai jis, konstitucinei justicijai priskirdamas parlamento mažumų apsaugos funkciją, rašė: „O dėl... prašymų ištirti įstatymus būtų nepaprastai reikšminga tokią teisę suteikti kvalifikuotai parlamento mažumai. Ir tai juo reikšmingiau, kad konstitucinė justicija... parlamentinės demokratijos sąlygomis būtinai privalo laiduoti mažumų apsaugą" (*RDP*, 1928, p. 247).

Nuo 1976 iki 1983 m. Nacionalinės Tarybos deputatai penkis kartus kreipėsi į Konstitucinį Teismą ir vieną bylą laimėjo; vienąsyk kreipėsi provincijos landtago (Burgenlando žemės) deputatai, bet jiems nepasisekė, 1990 m. kitas prašymas buvo patenkintas.

Bylos iškėlimas asmens prašymu. Nuo 1975 m. asmenys gali ginčyti federacinių įstatymų atitiktį Konstitucijai, tačiau su sąlyga, jei ginčijamas įstatymas pažeidžia jų teises ir jei šiam įstatymui taikyti nereikia teismo sprendimo ar administracinio nutarimo.

Nors Teismas kasmet gauna nuo 20 iki 30 asmenų prašymų (1981 m. – 20, 1982 m. – 30), iš tikrųjų 1976–1983 m. priimtinais nagrinėti pripažinta tik 15. Tačiau būtina pažymėti, kad 1990 m. pagal šiuos prašymus anuliuoti trys įstatymai ir kad 1994 m. gauti 102 tokie prašymai. Pagal iškeltą teiseną anuliuotas tik vienas – 1980 metų – įstatymas, įtvirtinantis nuostatą, kad vietos bendruomenėje gali būti tik viena kultūrinė žydų bendrija. Visais šiais atvejais nėra nustatyta termino, per kurį galima kreiptis į Konstitucinį Teismą. Ir priešingai, Teismas bylą privalo išspręsti per mėnesį, tačiau, atrodo, tik tuo atveju, jei „yra galimybė". Faktiškai šio termino nesilaikoma. Reikia pažymėti, kad 1994 m. Teismas gavo 102 tokius prašymus.

Bylos iškėlimas Teismo iniciatyva vykdant savo funkcijas. Iš pat pradžių

Teismui suteikta teisė vykdant savo funkcijas išnagrinėti įstatymo atitiktį Konstitucijai, jei šiuo įstatymu būtina grįsti Teismo sprendimą ir jei kyla abejonių dėl jo konstitucingumo.

„Konstitucinio Teismo nutarimas gali būti tiesiogiai arba netiesiogiai grindžiamas įstatymu. Įstatymas, kuriuo *tiesiogiai* grindžiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, yra toks, kurį Teismas privalo taikyti nagrinėjamoje byloje, nesvarbu, ar jis veiktų kaip specialus administracinis teismas (Konstitucijos 137 str.), konfliktų arbitražo tribunolas (Konstitucijos 138 str.), rinkimų teismas (Konstitucijos 141 str.), ar kaip baudžiamasis teismas (Konstitucijos 143 str.).

Konstitucinio Teismo nutarimas *netiesiogiai* grindžiamas įstatymu tuo atveju, kai tiesioginiu Teismo nagrinėjimo objektu esančio administracinio akto ar bendrosios normos teisėtumas priklauso nuo įstatymo, kuriuo aktas ar norma grindžiami, galiojimo. Pavyzdžiui, tai būtų atvejai, kai asmuo mano, jog administracinis sprendimas pažeidžia jo konstitucines teises, nes jis priimtas vykdant Konstitucijai prieštaraujantį įstatymą (144 str.) ...arba kai reglamentinis aktas laikomas neteisėtu, nes jis esąs priimtas remiantis Konstitucijai prieštaraujančiu įstatymu (139 str.)".

Šis Ch. Eisenmanno visa nušviečiantis paaiškinimas (1928 m.) tinka ir dabarčiai. Jis padeda suprasti, kokia svarbi yra Teismui suteikta galimybė vykdant įvairius savo įgaliojimus pačiam kelti įstatymo atitikties Konstitucijai klausimą.

Kaip pažymi Th. Öhlingeris, Kelsenas taip yra atskleidęs savo inspiruoto Konstitucijos papildymo reikšmę: asmuo iš pat pradžių, tegul netiesiogiai, pareikšdamas prašymą Konstituciniam Teismui ištirti administracinį aktą ir motyvuodamas, kad jis priimtas remiantis Konstitucijai prieštaraujančiu įstatymu, gali priversti patikrinti, ar toks įstatymas atitinka Konstituciją. Tai iš esmės buvo patvirtinta 1975 m. priimtomis pataisomis.

Taigi darytina išvada, kad galų gale pats Teismas, rūšiuodamas iškeltas bylas, atsirenka tas, kurios, jo nuomone, leidžia įvertinti ir įstatymo atitiktį Konstitucijai. Pažymėtina tokių bylų nagrinėjimo svarba, nes 1982 m. iš 106 bylų dėl įstatymų atitikties Konstitucijai 60 pradėta Teismo iniciatyva, jam vykdant savo funkcijas (1988 m. tokios buvo 44 bylos, o 1989 m. – 207). Kitais žodžiais, tai pagrindinis įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės būdas Austrijoje.

b) *Konstitucinio Teismo sprendimas ir jo padariniai.* Iš esmės Teismas sprendžia tik pareiškėjo prašyme nurodytus reikalavimus ir negali dėstyti savo nuomonės *ultra petita* net ir tuo atveju, kai jis pats, vykdyda-

mas savo funkcijas, ėmėsi nagrinėti, ar įstatymas arba jo nuostata neprieštarauja Konstitucijai. Faktiškai Teismui labai sunku laikytis šios taisyklės, ypač kai, anuliavus atskiras nuostatas, pasikeičia įstatymo esmė. Tokiais atvejais Teismas gali nustatyti terminą, per kurį įstatymų leidėjas turi įstatymą pataisyti. 1975 m. Konstitucijos pataisos Konstituciniam Teismui suteikė teisę priimti nutarimą *ultra petita* tuo atveju, kai įstatymą priėmė neįgaliota įstatymų leidybos institucija arba kai skelbiant įstatymą nesilaikyta nustatytų taisyklių.

Kai Teismas priima sprendimą, anuliuojantį ginčijamą įstatymą ar kai kurias jo nuostatas, tokio sprendimo padariniai yra smulkiai išdėstyti Konstitucijoje. Svarbiausias principas – sprendimas dėl anuliavimo negalioja atgal. Įstatymas netenka galios sprendimą dėl jo anuliavimo paskelbus *„Federacinių įstatymų biuletenyje"*, bet aplinkybėms, atsiradusioms anksčiau, jis taikomas toliau, jei Konstitucinis Teismas nėra nustatęs kitaip.

Konstitucinis Teismas taip pat gali atidėti taikyti sprendimą dėl anuliavimo, ilgiausias tokio atidėjimo terminas – metai: tai suteikia įstatymų leidėjui galimybę laiku įstatymą pataisyti. Terminui baigusis, įstatymo daugiau taikyti nebegalima (Konstitucijos 140 str. 5 d.). „Praktikoje paaiškėjo, kad ši didelė Teismo galia nustatyti, kaip jo sprendimai taikomi laiko atžvilgiu, yra labai efektyvi. Ši teisė buvo grindžiama tuo, kad formaliuoju požiūriu anuliuoti įstatymą yra įstatymų leidėjo funkcija. Būtent Kelsenas yra apibūdinęs Konstitucinį Teismą kaip «negatyvųjį įstatymų leidėją»" (Öhlingeris).

III. Jurisprudencija

Neverta tikėtis, kad išdėstysime beveik šešiasdešimties metų jurisprudencijos apyskaitą. Iš esmės siektina pateikti trumpą jos apžvalgą.

1. Valstybė ir ją sudarančios bendruomenės. A. *Federacijos ir Länder (žemių) santykių klausimais* jurisprudencijos šaltiniu gali būti trejopi Konstitucinio Teismo įgaliojimai: negatyvių ar pozityvių ginčų tarp federacijos ir Länder (žemių) sureguliavimas, prevencinė įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė ir federacinių bei provincijų įstatymų kontrolė *a priori* vyriausybių iniciatyva. Sprendimų, sietinų su pirmosios rūšies įgaliojimų įgyvendinimu, priimta nedaug. Užtat įgyvendinant antrosios srities įgaliojimus suskaičiuotos šešios dešimtys priimtų sprendi-

mų, o kalbant apie trečiąją, pažymėtina, kad čia galima suskaičiuoti šimtinę sprendimų, kuriais anuliuotos įstatymų nuostatos; tai patvirtina didelį Teismo aktyvumą šiame bare.

B. *Didžiulė Konstitucinio Teismo jurisprudencija vietos bendruomenių konstitucinio statuso klausimu* aiškintina tuo, kad Konstitucijos nuostatose labai smulkiai aptarta vietos bendruomenių organizacija, jų santykiai su federacija ir Länder (žemėmis), vien joms priklausantys įgaliojimai, taip pat įgaliojimai, kurių įgyvendinimą kontroliuoja kitos valdžios institucijos. 1962 m. priimtos Konstitucijos pataisos, be kita ko, sustiprino vietos bendruomenių savivaldą, kurią Teismas saugo nuo galimų pažeidimų, taip pat ir nuo tokių, kuriuos gali padaryti įstatymų leidėjas. Teismas priėmė dvidešimt šios srities sprendimų, anuliuojančių įstatymo nuostatas.

2. Teisėtumo principas. Pagal šį principą, suformuluotą Konstitucijos 18 str. 1 d., visą vykdomąją veiklą šalyje galima įgyvendinti tik įstatymo pagrindu. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo nustatyti tikslias taisykles ir kad reglamentiniai aktai gali būti tik aiškiai įstatymų įgyvendinimo aktai, kuriuose leidžiami tik minimalūs patikslinimai.

Tai Teismas akivaizdžiai suformulavo dar 1923 m.:

„Reikia, kad įstatyminį reguliavimą papildantis reglamentinis aktas numatytų ne apskritai kam nors taikomas priemones, – tai būtų paprasčiausias kompetencijos perdavimas, – bet nurodytų, kokių priemonių, kurias įstatymas paliko smulkiai sureguliuoti reglamentiniu aktu, turi būti imtasi..., Reikia, kad tiktai įstatyme būtų... visi esminiai nustatyto reguliavimo elementai..., nors, be abejonės, riba tarp deleguotosios įstatymų leidybos ir konkrečios nuostatos ne visados aiški. Tik Konstitucinis Teismas gali spręsti, ar tai įstatymą papildantis reglamentinis aktas, ar deleguotoji įstatymų leidyba".

Taip 1958 m. Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujant Konstitucijai įstatymo nuostatą, kuria buvo įtvirtinta, kad federacijos Prekybos ministerija turi įgaliojimus reglamentiniu aktu nustatyti, jog tam tikrai veiklai įgyvendinti išduodamos licencijos, jei to aiškiai reikia norint užtikrinti visuomenės interesus (1958 m. birželio 21 d., Slg 3360). Taip pat anuliuota įstatymo nuostata, kuria buvo įtvirtinta, kad nuo 15 iki 20 proc. statybai skiriamo žemės sklypo ploto būtina nemokamai perleisti vietos bendruomenei (Vienos miestas) „viešiesiems poreikiams" tenkinti. Šiais abiem atvejais sąvokos „visuomenės interesai" ar „viešieji poreikiai" Teismui pasirodė esančios pernelyg neaiškios.

Šeštajame dešimtmetyje Konstitucinis Teismas rėmėsi šiais argumentais nagrinėdamas individualius administracinius aktus ir dėl to anuliuodamas ne vieną įstatymo nuostatą kaip neatitinkančią teisėtumo principo. Taip 1966 m. Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančia Konstitucijai įstatymo nuostatą, kurioje buvo smulkiai išdėstytos sąlygos išduoti licenciją, leidžiančią platinti kino filmus, ir pridūrė, kad pagal tokį reguliavimą kiekvienas, tas sąlygas įvykdęs, neturėjo subjektinės teisės šią licenciją įgyti, nes vykdomosios valdžios institucijai buvo suteiktos pernelyg didelės diskrecinės galios spręsti, kam ją išduoti (1966 m. kovo 17 d., Slg 524).

Šiuo pagrindu nuo 1946 iki 1980 m. priimti 83 sprendimai dėl anuliavimo.

3. Pagrindinių teisių apsauga. Pagrindinės teisės saugomos nuo pažeidimų, padarytų įstatymais (tiek federaciniais, tiek žemių) ir administraciniais aktais; tačiau Austrijoje pagrindinės teisės nesaugomos nuo teismų aktų, kaip kad yra Vokietijoje ar Ispanijoje. Nagrinėtini du klausimai:

A. *Normų, į kurias atsižvelgiant tikrinamas teisinio reguliavimo konstitucingumas, ir pagrindinių teisių apibrėžimo problema.*

Austrijos konstitucinėje teisėje minimos ne tiek pagrindinės teisės, kiek Konstitucijos garantuotos teisės, ir Konstitucinis Teismas iš to išvedė „subjektines asmenų teises, kurios nurodytos konstitucinio lygmens objektyviosios teisės nuostatose" (Öhlingeris).

Pagrindinės teisės priklauso Austrijos piliečiams, bet, keičiantis teisių sampratai, žmogaus teisės ir piliečio teisės suartėjo, išimtis daroma tik lygybės principui, kuriuo remtis gali piliečiai. Juridiniams privatinės teisės asmenims šios teisės taip pat gali būti priskirtos, dėl viešosios teisės juridinių asmenų diskutuojama.

B. *Saugomos pagrindinės teisės.* a) *Klasikinių teisių ir laisvių apsauga* yra tokia pat kaip ir kitose šalyse, kuriose funkcionuoja konstitucinė justicija (žr. Th. Öhlingerio pranešimą 1981 m. Provanso Ekse surengtame kolokviume). Bet, kaip minėta anksčiau, saugomų ekonominių ir socialinių teisių sąrašas gerokai trumpesnis, tačiau tai kompensuoja jurisprudencijos taikant lygybės principą reikšmingumas.

b) *Jeigu paprasčiausiai atsižvelgtume į motyvus,* dėl kurių buvo priimti sprendimai anuliuoti įstatymus dėl pagrindinių teisių pažeidimo 1946–1979 m., tai konstatuotume, kad dažniausia įstatymų anuliavimo priežastis yra lygybės principo pažeidimas: 121 atvejis iš 142, arba 9 atvejai iš 10.

Iš tiesų Konstitucinis Teismas interpretuoja lygybės principą „kaip bendrą reikalavimą, kad įstatymo nuostatos būtų *nešališkos*... Lygybės principas nereiškia, kad draudžiamas diferencijuotas įstatyminis reguliavimas, šis principas labiau nustato įstatyminio diferencijavimo ir diferencijuotos socialinės realybės santykį ir reikalauja, kad būtų tam tikras šių dviejų sričių atitikimas. Įstatyminio diferencijavimo dydis apytiksliai turi atitikti socialinėje realybėje egzistuojančius skirtingumus, bet nevisiškai, nes įstatymų leidėjas gali teisėtai siekti tam tikru būdu socialinę realybę pakeisti" (Öhlinger, 1982, p. 382). Problemų kyla dėl to, kad įstatymų leidėjo vertinimai (kartais gauti silpnos daugumos balsais) gali būti pataisyti Teismo vertinimais, o tai verčia Teismą nustatyti objektyvius kriterijus ir palikti įstatymų leidėjui gana didelę laisvę priimant sprendimą. Kitaip reikėtų pripažinti, kad teisi ne dauguma, bet mažuma.

Kita lygybės principo funkcija – „ištaisyti įstatymo trūkumus, atsiradusius ne dėl skirtingų politinių vertinimų, bet dėl įstatymų leidėjo nerūpestingumo ir nesugebėjimo numatyti padarinius". Tai tie atvejai, kai teisinį įstatymo poveikį lemia atsitiktinumas ar sąlygų, kuriomis galima laisvai „kombinuoti", įgyvendinimas.

IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai

1. Įtaka teisinei tvarkai. Konstitucijos taisyklės yra neginčijamai privalomos įstatymų leidėjui (federacijos ir provincijų) ir vykdomosios valdžios institucijoms, kurios gali kurti ir taikyti teisę tik atsižvelgdamos į konstitucinio rango normas. Pažymėtina, kad pagrindinės teisės yra laikomos teisėmis, tiesiogiai taikomomis valdymo santykiuose, taip pat ir tos, kurios kyla iš Europos žmogaus teisių konvencijos. Tačiau Konstitucinis Teismas neturi galimybės kontroliuoti, kaip pagrindinių teisių laikosi paprastieji teismai, nes negalima Teismui apskųsti teismų sprendimų dėl pagrindinių teisių pažeidimo. Taigi patiems teismams, ir nesant bendrosios ar administracinės teismų sistemos aukščiausiaisiais teismais, tenka prižiūrėti, kaip laikomasi Konstitucijos. Išties „teismai yra linkę spręsti jiems kilusias problemas remdamiesi civiline ar baudžiamąja teise, bet ne tiesiogiai konstitucine teise" (Öhlinger, 1982, p. 358).

Kita vertus, Austrijos teisė tiesiogiai netaiko pagrindinių teisių individų tarpusavio santykiuose (Vokietijos teisėje tai vadinama *Drittwirkung*), pagrindinėmis teisėmis yra remiamasi vien santykiuose su valstybe, kaip kad ne taip seniai nagrinėtose bylose, ypač 1974 m. nutarime (VsSlg 7400), pripažino Konstitucinis Teismas. Tačiau kitame sprendime dėl susirinkimų teisės Teismas nusprendė, kad negalima drausti rengti susirinkimo tokį draudimą grindžiant demonstracijų prieš susirinkimą grėsme, nes vieni privatūs asmenys negali riboti kitų asmenų susirinkimų laisvės.

2. Įtaka politinei tvarkai. Ji pripažinta jau seniai, tačiau priklausomai nuo politinės padėties yra didesnė ar mažesnė.

Iš pradžių, 1920 m., dar buvo stiprūs sentimentai parlamento suvereniteto doktrinai, o šiandien politiniai sluoksniai daugiau nekelia klausimo dėl konstitucinės justicijos buvimo; geriausias to patvirtinimas, tarp kita ko, – tai, kad 1975 m. Konstitucijos pataisas, gerokai praplėtusias Konstitucinio Teismo kompetenciją, visais balsais priėmė abeji Parlamento rūmai. Padidėjusią Konstitucinio Teismo įtaką lėmė tokia priežastis. „Didžiosios koalicijos" laikais, t. y. 1945–1966 m., dvi didžiosios partijos buvo sąjungininkės, todėl Vyriausybė visada disponavo dviejų trečdalių Nacionalinės Tarybos narių dauguma, o tai garantavo galimybę „neutralizuoti" Konstitucinio Teismo nutarimus, nes Konstituciją buvo galima keisti, kada tik dauguma panorės. Na, o 1966 m. sudaryta „mažoji" Socialistų ir Liberalų partijų koalicija; tokiu atveju Teismo vaidmuo tampa ypač reikšmingas: jis gali drąsiai dėstyti savo nuomonę politiniu požiūriu ginčytinais klausimais, ypač kai opozicija įnirtingai grumiasi prieš tokio įstatymo priėmimą Parlamente.

Šiandien Teismas vykdo trejopas funkcijas. Visų pirma, jis laiduoja opozicijos ar parlamentinės mažumos teises, „priversdamas daugumą griežtai laikytis Konstitucijos ir išlygindamas valdžios galių skirtumą tarp daugumos ir mažumos, o tai palengvina opozicijai atsikovoti valdžią" (Öhlinger, 1983). Antra, Teismas saugo socialines ar politines mažumas, kurios yra nepakankamai atstovaujamos ar iš viso neatstovaujamos, – tai atsveria didžiųjų junginių vyravimą ir monopolį politiniuose ginčuose. Pagaliau, trečia, kontroliuodamas įstatymų nešališkumą ir aiškumą, Teismas padeda tobulinti teisėkūros procesą bei ištaisyti klaidas, kylančias dėl to, kad politiniai sprendimai atsidūrė didžiųjų partijų rankose.

Praėjo keleri metai, kai Teismas – dideliam politinių partijų nepasitenkinimui – plečiamai interpretavo savo įgaliojimus saugant pagrindines teises. Teismo jurisprudencija tapo labiau „politinė", tai sukėlė toli nuskambėjusius ginčus.

III skyrius

VOKIETIJOS FEDERACINIS KONSTITUCINIS TEISMAS

1949 m. gegužės 8 d. Pagrindinis įstatymas[14] pirmąsyk Vokietijos Federacijos istorijoje įtvirtino konstitucinės justicijos instituciją.

Po to, kai nacionalsocializmo laikais Parlamentas pademonstravo savo nepajėgumą apginti pagrindines teises, 1949 m. Konstitucijos kūrėjai suteikė pirmenybę Kelseno modeliui, įkurdami Konstitucinį Teismą, turintį labai didelę kompetenciją. Šis Teismas buvo įsteigtas 1951 m. kovo 12 d. įstatymu ir pradėjo veikti tų pačių metų rugsėjį.

Taip pat pažymėtina, kad 1947–1955 m. konstituciniai teismai buvo įsteigti federaciją sudarančiose Länder (žemėse), išskyrus Šlėzvigą-Holšteiną ir Berlyną; penki nauji teismai įkurti ir buvusios Rytų Vokietijos Länder (žemėse).

I. Sudėtis ir veikla

1. Sudėtis. Konstitucinį Teismą sudaro šešiolika narių, tarp kurių yra pirmininkas ir pirmininko pavaduotojas. Teisėjai pasiskirsto į dvejus rūmus, arba „senatus", turinčius po aštuonis narius.

A. *Po tris abejų rūmų teisėjus,* arba šeši iš šešiolikos, turi būti išrinkta iš federacinių teisėjų, t. y. iš magistratų, kurie ne mažiau kaip trejus metus yra dirbę viename iš penkių aukščiausiųjų federacijos teismų (Kasaciniame, Federaciniame administraciniame, Aukščiausiajame federaciniame finansų, Federaciniame darbo ar Federaciniame socialinio arbitražo). Po penkis kitus abejų rūmų teisėjus – tai yra iš viso dešimt – „turi būti paskirta iš asmenų, vyresnių nei keturiasdešimties metų ir turinčių išsilavinimą, reikalingą magistrato pareigoms užimti (tai yra realiai jie skiriami iš politikos veikėjų ar universitetų dėstytojų, išlaikiusių du nustatytus teisės egzaminus)" (Fromont'as ir Riegas).

[14] Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas – toks yra oficialus VFR Konstitucijos pavadinimas. – *Vert. past.*

B. *Pagal Konstituciją* (94 str. 1 d.) „pusę Federacinio Konstitucinio Teismo narių renka Bundestagas, pusę – Bundesratas".

Būdus, pagal kuriuos skiriami teisėjai, tiksliai apibrėžia šių nuostatų taikymą reguliuojantys teisės aktai, taip pat praktika. Visų pirma pažymėtina, kad abeji Parlamento rūmai teisėjus pasirenka iš Teisingumo ministerijos sudarytų sąrašų, kurių viename įrašomos pavardės visų federacinių teisėjų, atitinkančių nustatytas sąlygas, o kitame – „kandidatų, kuriuos pasiūlė Bundestago frakcijos, federacinė Vyriausybė ir Länder (žemių) vyriausybės" (Béguinas). Iš šių sąrašų kiekvieni rūmai teisėjus renka skirtingai. Bundesrate teisėjai renkami tiesiogiai balsuojant; teisėjais išrenkami asmenys, surinkę ne mažiau kaip du trečdalius balsų (tai būtų 34 balsai iš 50). Bundestagas iš pradžių pagal proporcinio atstovavimo sistemą visam savo legislatūros laikui renka dvylika didžiųjų rinkikų, kurie dviejų trečdalių balsų dauguma išrenka teisėjus.

Bundestagas ir Bundesratas tiek vieniems, tiek kitiems Teismo rūmams išrenka po keturis teisėjus; šiuose dviejuose teisėjų ketvertukuose Teismo nariai pasiskirsto taip: vieniems rūmams išrenkami du federaciniai teisėjai ir du teisėjai, anksčiau federaciniais teisėjais nedirbę, o kitiems rūmams išrenkamas vienas federacinis teisėjas ir trys teisėjai, anksčiau federaciniais teisėjais nedirbę. Pagaliau Teismo pirmininką ir pirmininko pavaduotoją, laikydamiesi tų pačių sąlygų, pakaitomis renka tai Bundestagas, tai Bundesratas: šie pareigūnai turi priklausyti skirtingiems Teismo senatams.

Nepaisant visų šių atsargumo priemonių, kuriomis siekiama apriboti partijų įtaką, vietos Teisme paskirstomos dviejų didžiųjų partijų susitarimu, politinė teisėjų priklausomybė yra akivaizdi, daugelis jų turi CDU ar SPD[15] bilietus.

Kaip tvirtina M. Fromont'as, dvi didžiosios politinės formuotės taiko austriškąją *proporz* sistemą, ir nei liberalai, nei žalieji Konstituciniame Teisme vietų negauna. Tokio pat susitarimo laikytasi 1984 m., kai buvo keturios laisvos vietos ir todėl buvo galima tartis panaudojant, taip sakant, *package* principą. Tai palengvino CDU ir SPD derybas, kuriose taip pat buvo nuspręsta numatyti prezidento įpėdinį... po trejų metų vyksiančiuose rinkimuose.

Sociologiniu požiūriu Federacinio Konstitucinio Teismo sudėtis iš esmės nesiskiria nuo kitų konstitucinių teismų. Pažymima, kad nemaža dalis teisėjų yra teisės profesoriai ir advokatai. Politikos veikėjai taip pat skiriami teisėjais, ir įdomu pažymėti, kad iki 1983 m. Federacinio Konstitucinio Teismo pirmininkas

[15] T. y. Krikščionių demokratų sąjungos ar Vokietijos socialdemokratų partijos. – *Vert. past.*

buvo J. Benda, buvęs vidaus reikalų ministras, – tokias pat pareigas anksčiau buvo ėjęs ir tuometinis Prancūzijos Konstitucinės Tarybos pirmininkas.

C. Užtat *teisėjų amžiaus vidurkis* gerokai mažesnis; taip yra dėl to, kad teisėjams, paskirtiems dvylikos metų kadencijai, nustatyta šešiasdešimt aštuonerių metų amžiaus riba. Galimybės vėl užimti teisėjo pareigas nėra; tik plenarinis Teismo narių susirinkimas gali priimti sprendimą, leidžiantį pirma laiko pasitraukti iš teisėjo pareigų arba būti iš jų atleistam dėl ilgalaikio nedarbingumo ar padarius veiksmus, dėl kurių skiriama ilgesnė nei šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė (Įstatymo dėl Konstitucinio Teismo 105 str. 1 ir 2 d.). Teisėjai negali užsiimti kita veikla, tik universitetų profesoriams leista toliau dirbti dėstytojais su sąlyga, kad teisėjo pareigoms, palyginti su dėstytojo darbu, bus teikiama pirmenybė.

2. Veikla. A. Labai krinta į akis *Teismo padalijimas į dvejus rūmus.* Iš tikrųjų kiekvienas teisėjas išrenkamas į atitinkamus Teismo rūmus, ir nėra galimybės būti perkeltam, be to, vieniems rūmams pirmininkauja Teismo pirmininkas, kitiems – pirmininko pavaduotojas; pagaliau kiekvienas iš jų sau priskiria specifinį vaidmenį (nors ryškėja tendencija, kad ši specifika nyksta). Taigi šie rūmai „faktiškai yra du atskiri teismai" (Fromont'as ir Riegas). Pastebima tendencija, kad plečiami trijų teisėjų sekcijų, kiekvienuose rūmuose įsteigtų 1985 m., įgaliojimai.

B. *Konstitucinis Teismas turi visišką administracinę ir finansinę autonomiją.* Teismo aparatas nuo Teisingumo ministerijos nepriklauso; Teismo biudžetas atskirtas nuo kitų konstitucinių institucijų biudžetų. Paisant vokiškos tradicijos, kad „aukščiausieji teismai neposėdžiauja tame pat mieste, kur dirba Parlamentas ir Vyriausybė" (Béguinas), Konstitucinio Teismo buveinė yra Karlsrūhės mieste.

C. Konstitucinio Teismo *teiseną* reglamentuoja 1951 m. kovo 12 d. įstatymas (pataisytas 1985 m. gruodžio 12 d. ir 1993 m. rugpjūčio 2 d.), priimtas įgyvendinant Konstitucijos 94 straipsnį. Tačiau šiame įstatyme išdėstyti tik principai, jo nuostatos nukreiptos į civilinio ir baudžiamojo proceso kodeksus, taip pat į Teismo vidaus reglamentą.

Konstitucinio Teismo teisena yra rašytinė ir žodinė. Nuo 1963 m. posėdžiai laikantis žodinio principo neberengiami, jei šalys to atsisakė. Be to, konkrečios normų kontrolės atveju Teismas gali nuspręsti posėdžio salėje nerengti. „Iš tiesų

didžioji dalis sprendimų priimama nerengiant posėdžių žodžiu" (Béguinas). Teisenos kryptį nustato Teismas, jis duoda nurodymus imtis būtinų tyrimo priemonių. Nagrinėjant bylą, Teismo rūmų posėdyje turi dalyvauti ne mažiau kaip šeši teisėjai (iš aštuonių), sprendimai priimami dalyvaujančių teisėjų balsų dauguma; balsams pasidalijus po lygiai, pirmininko balsas nėra lemiamas. Norint priimti sprendimą pripažinti politinę partiją antikonstitucine, reikia dviejų trečdalių balsų daugumos. Nuo 1970 m. pranešama apie balsavimo detales, leistos atskirosios nuomonės, kurių autoriai patys sprendžia, ar reikia jas skelbti. Taigi buvo sekama amerikietiškuoju pavyzdžiu, bet laikantis tam tikro atsargumo.

Tačiau pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas vos ne visas bylas nagrinėja laikydamasis kitokių formų: antai konstitucinius skundus, kurie sudaro 98 proc. kreipimųsi į Teismą, nagrinėja trijų teisėjų sekcijos, kurios 1994 m. daugiau kaip 99 proc. atvejų priėmė sprendimą atmesti skundą.

II. Įgaliojimai

1. Kiti įgaliojimai (be įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės). A. *Konstitucinis Teismas yra rinkimų teismas,* tačiau rinkimų ginčus nagrinėjantis tik apeliacine tvarka.

Iš tiesų Bundestagui priklauso kompetencija patikrinti savo narių įgaliojimus, jis taip pat gali priimti sprendimą dėl deputato mandato netekimo (Konstitucijos 41 str.); tačiau Bundestago sprendimą per mėnesį Konstituciniam Teismui gali apskųsti: asmuo, kurio išrinkimas užginčytas, rinkėjas, jei jo prašymą atmetė Bundestagas (prie jo turi prisidėti daugiau kaip 100 rinkėjų), Parlamento frakcija ar daugiau kaip dešimtadalis Bundestago narių. Faktiškai Konstitucinio Teismo veikla šioje srityje nėra reikšminga, dėl rinkimų priimta tik 60 nutarimų.

B. *Konstituciniam Teismui, kaip Aukštajam Teisingumo Teismui ar kaip baudžiamajam teismui,* teko dar lengvesnė užduočių našta.

Pirmiausia pagal Konstitucijos 61 straipsnį Bundestagas ar Bundesratas gali pareikšti kaltinimą Federacijos Prezidentui dėl Pagrindinio įstatymo ar kito federacinio įstatymo tyčia padaryto pažeidimo. Faktiškai ši nuostata niekada nebuvo taikoma. Taip pat „nebuvo patraukti atsakomybėn" ir federaciniai teisėjai.

Konstitucinis Teismas federacinės Vyriausybės, Bundestago ar Land (žemės) vyriausybės prašymu gali priimti sprendimą atimti pagrindines teises iš kiekvie-

no, „kuris išraiškos laisvę, ypač spaudos ir susirinkimų laisvę, susirašinėjimo, pašto ir telekomunikacijų paslaptį, nuosavybę ar prieglobsčio teisę naudoja kovai su laisve ir demokratija...“ (Konstitucija, 18 str.). Šiuo pagrindu priimti du sprendimai: vienas – iki 1970 m., kitas – 1974 m.

Pagaliau Bundestago, Bundesrato ar federacinės Vyriausybės prašymu Konstitucinis Teismas gali priimti sprendimą uždrausti politinę partiją dėl pažeistų Pagrindinio įstatymo principų (Konstitucijos 21 str.). Nuo 1951 iki 1992 m. Konstitucinis Teismas priėmė du sprendimus: 1952 m. spalio 23 d. jis pripažino antikonstitucine Nacionalsocialistų partiją ir 1956 m. rugpjūčio 17 d. – Vokietijos komunistų partiją.

C. *Konstitucinis Teismas kaip federacinis teismas* nagrinėja ginčus, kilusius tarp federacijos ir Länder (žemių), taip pat tarp Länder (žemių) (Konstitucijos 93 str. 1 paragr. 3 ir 4 d.).

Teismas ypač nagrinėja ginčus dėl kompetencijos, ir tai ne visados lengva, nes Vokietijos Federacijoje, kaip ir Austrijoje, realiai kompetencijos yra susipynusios. Į Konstitucinį Teismą gali kreiptis tiek federacinė Vyriausybė, tiek Länder (žemių) vyriausybė. Prašymų nėra daug: nuo 1951 iki 1990 m. iš viso priimti tik 37 sprendimai.

D. Pagal Konstitucijos 93 straipsnio 1 paragrafo 1 dalį Konstituciniam Teismui patikėta nagrinėti *konfliktus tarp* konstitucinių federacijos *institucijų*.

Konstitucinis Teismas savo kompetenciją šioje srityje traktuoja gana plačiai, nes „konstitucinėmis institucijomis“ laiko ne tik Federacijos Prezidentą, federacinę Vyriausybę, abejus Parlamento rūmus, bet kartais ir Parlamento deputatų frakcijas, deputatus ir politines partijas (Fromont'as ir Riegas). Tačiau į Konstitucinį Teismą galima kreiptis tik tada, jei dvi institucijos tikrai nesutaria, kaip interpretuoti ir tiksliai nustatytu atveju taikyti Konstitucijos nuostatą. Pagal 1951 m. kovo 12 d. įstatymą prašymui pareikšti yra nustatytas šešių mėnesių terminas.

Šiuo pagrindu nuo 1951 iki 1990 m. priimti 43 sprendimai, iš jų 19 – iki 1975 m. ir 24 – vėliau.

E. *Normų kokybės ir prasmės kontrolė* – ypatinga Konstitucinio Teismo kompetencijos dalis; šios kontrolės rezultatas – ne teisės normos panaikinimas.

Pirmuoju atveju į Teismą gali kreiptis viešosios valdžios institucija (Bundestagas, Bundesratas, federacinė Vyriausybė, Land (žemės) vyriausybė) arba paprastasis teismas, turintis taikyti teisės aktą, jei kyla abejonė, ar teisės norma, priimta iki įsigaliojant Konstitucijai, yra toliau taikoma kaip federacinės teisės norma ar kaip Länder (žemių) teisės norma. Antruoju atveju paprastasis teismas į Konstitucinį Teismą gali kreiptis „tada, kai kyla abejonė, ar tarptautinės teisės norma yra sudedamoji federacinės teisės dalis ir ar ji tiesiogiai sukelia teises ir pareigas privatiems asmenims". Pagaliau, „jei Land (žemės) konstitucinis teismas, interpretuodamas pagrindinį įstatymą, ketina nukrypti nuo Federacinio Konstitucinio Teismo ar kitos Land (žemės) konstitucinio teismo sprendimo, jis privalo šiuo klausimu kreiptis į Federacinį Konstitucinį Teismą".

F. *„Konstitucinis skundas" ir Konstituciniam Teismui tenkantis administracinio ir „superkasacinio" teismo vaidmuo.*

Iš pradžių konstitucinis skundas buvo numatytas 1951 m. kovo 12 d. Įstatyme dėl Konstitucinio Teismo, vėliau 1969 m. sausio 29 d. Konstitucijos pataisomis jis įtvirtintas konstituciniu lygmeniu: Konstitucijos 93 straipsnio 1 paragrafo 4a dalyje nurodyta, kad „kiekvienas asmuo, manantis, jog viešosios valdžios institucijos pažeidė vieną iš pagrindinių jo teisių", gali paduoti konstitucinį skundą. Juo skundžiami pažeidimai, padaryti administraciniais reglamentiniais ar individualiais aktais, teisminių institucijų aktais ir įstatymais. Pagrindinė dalis ginčų, kuriuos prašoma nagrinėti Teisme, kyla dėl administracinių aktų ir ypač dėl teisminių institucijų aktų.

Tad, viską apsvarsčius, „konstitucinis skundas atlieka dvi funkcijas: pirma, retais atvejais jis leidžia individui inicijuoti įstatymo konstitucingumo kontrolę ir, antra, dauguma atvejų leidžia individams užginčyti Aukščiausiojo Teismo sprendimą" (Fromont'as ir Riegas).

Dauguma konstitucinių skundų yra paduota dėl federacinių teismų sprendimų, „kurie paprastai priimti kaip trečiosios instancijos sprendimai" (Schlaich, 1982, p. 132). „Taigi Teismas tampa tam tikra aukščiausiąja teismine institucija, kuri įgaliota užtikrinti, kad visi federaciniai aukščiausieji teismai vienodai interpretuotų konstitucines normas. Tai sudaro prielaidas Teismui daryti lemiamą įtaką Vokietijos teisės sistemai, taip pat civilinei ir baudžiamajai teisei" (Fromont ir Rieg, p. 104).

2. Įstatymų ir tarptautinių sutarčių atitikties Konstitucijai kontrolė. A. *Prevencinė kontrolė.* Priešingai nei dažnai tvirtinama, Vokietijos Federacinėje Respublikoje taikoma prevencinė įstatymų kontrolė. Iš esmės ji atliekama trimis atvejais.

a) *Pirmiausia įstatymą, kuriuo pritariama sutarčiai* pagal jurisprudenciją, suformuotą 1952 m. nutarime atmesti SPD prašymą dėl Europos gynybos bendriją įsteigiančios sutarties, galima ir net būtina pateikti Konstituciniam Teismui iki jo promulgacijos (Béguin, p. 75). Prašymus dėl abstrakčios normų kontrolės gali pareikšti Länder (žemių) vyriausybės arba trečdalis Bundestago narių. Antai 1973 m. gegužės 25 d. priimtą įstatymą, kuriuo buvo aprobuotas VFR ir VDR pasirašytas susitarimas, 1973 m. gegužės 28 d. apskundė Bavarijos Land (žemė).

b) *Be to, tarp konstitucinių institucijų kilus ginčui,* galima taikyti įstatymo kontrolę *a priori* tuo atveju, kai, Respublikos Prezidentui atsisakius įstatymą promulguoti, kita konstitucinė institucija, su tokiu atsisakymu nesutikdama, kreipiasi į Konstitucinį Teismą: tada šis, prieš imdamasis tirti atsisakymo promulguoti atitikties Konstitucijai klausimą, turi išdėstyti savo požiūrį į paties įstatymo konstitucingumą. Tiesą sakant, nors valstybės vadovas keletą kartų atsisakė įstatymus promulguoti, kitos konstitucinės institucijos prašymų dėl to nėra pareiškusios.

c) *Pagaliau įstatymo įsigaliojimas gali būti atidėtas,* kol Konstitucinis Teismas priims nutarimą, jeigu jis pats laikinuoju nutarimu sustabdo įstatymo vykdymą. Taip 1974 m. birželio 18 d. priimtas Abortų įstatymas 21 d. buvo promulguotas, ir tą pačią dieną Badeno-Viurtembergo žemės prašymu Konstitucinis Teismas jo įsigaliojimą atidėjo; įstatymas anuliuotas 1975 m. vasario 25 d. nutarimu, taip ir neįsigaliojęs. Taip pat 1977 m. Konstitucinis Teismas CDU / CSU[16] parlamentinės frakcijos ir trijų Länder (žemių) vyriausybių prašymu atidėjo Karinės ir civilinės tarnybos įstatymo pataisų taikymą. 1983 m. jis sustabdė Įstatymo dėl gyventojų surašymo taikymą, ir šis įstatymas neįsigaliojo. Pagaliau 1990 m. spalio 17 d. Konstitucinis Teismas nurodė laikinai sustabdyti rinkimų visoje Vokietijoje įstatymą.

B. *Kontrolė* a posteriori. a) *Abstrakčią įstatymo (federacinio) kontrolę* gali inicijuoti Land (žemės) vyriausybė arba trečdalis Bundestago narių.

Ši kontrolė taikoma visų kategorijų įstatymams, tarp jų ir konstituciniams, tiek formos, tiek turinio požiūriu: taip Konstituciniam Teismui buvo pateiktas 1968 m. birželio 24 d. konstitucinis įstatymas, pakeičiantis Pagrindinio įstatymo 10 straipsnį. Iškelti bylą Parlamento narių prašymu nėra lengva[17], nes kitos partijos, išskyrus dvi didžiąsias, nuša-

[16] Krikščionių demokratų sąjungos ir Socialinės krikščionių sąjungos. – *Vert. past.*

[17] Prisiminkime, kad tokį prašymą gali pareikšti ne mažiau kaip trečdalis Bundestago narių. – *Vert. past.*

lintos: taigi liberalai ir žalieji yra nušalinti; antai didžiosios CDU-SPD koalicijos laikais (1966–1969 m.) mažuma, arba opozicija, išvis negalėjo pasinaudoti teise kreiptis į Teismą. Žinoma, Länder (žemių) vyriausybėms į Konstitucinį Teismą kreiptis galima, tačiau dažniausiai jos pačios yra priklausomos nuo dviejų didžiųjų partijų.

Nuo 1951 iki 1990 m. – neskiriant federacinių ir Länder (žemių) įstatymų – buvo priimti 106 prašymai dėl įstatymų (iš jų labai mažai pareikštų Parlamento narių) ir 60 sprendimų. Tai santykinai nedaug, palyginti su Prancūzija; tačiau reikia nepamiršti, kad Teismas gauna kitokių prašymų, kurių yra daug daugiau.

Reikia pažymėti, kad paprastai prašymu siekiama anuliuoti teisės aktą. Tačiau pareiškėjas – valdžios institucija – lygiai taip pat gali prašyti patvirtinti, ar įstatymas yra teisėtas ir taikomas; šiais atvejais jis kreipiasi į Konstitucinį Teismą, siekdamas įpareigoti vyriausybinę ar administracinę instituciją įstatymą taikyti.

b) *Konkreti normų kontrolė (teismų kreipimusi).* Iš tiesų Konstitucijos 100 straipsnyje numatomi keturi kreipimosi atvejai, kurių vienas – dėl federacinių įstatymų. Tai, be kita ko, rodo, kodėl taip mažai kreipimųsi (1990 m. kreiptasi 10, 1994 m. – 23–24 kartus).

Vis dėlto, kaip ir Italijoje, klausimą, ar įstatymas atitinka Konstituciją, galima kelti bet kokiame teisme, kuris nepriklausomai nuo šalių reikalavimų pats sprendžia, ar kreiptis į Konstitucinį Teismą (Įstatymas dėl Konstitucinio Teismo, 80 str. 3 d.). Tačiau į Konstitucinį Teismą galima kreiptis vien dėl įstatymų, priimtų po Konstitucijos įsigaliojimo, nes teismai įpareigoti įvertinti, ar iki priimant Konstituciją galioję įstatymai yra teisėti ir taikytini; Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad jei šie įstatymai po 1949 m. buvo pakeisti, nors ir iš dalies, tai jie prilyginami naujiems įstatymams. Taip pat, Konstitucinio Teismo nuomone, teisėtai gali būti pareikštas ir kreipimasis dėl Europos bendrijų reglamentų atitikimo pagrindinėms teisėms (1974 m. gegužės 29 d.; *RDP,* 1976, p. 197). Konstitucijai prieštaraujantis įstatymas anuliuojamas retroaktyviai, sprendimas sukelia padarinius *erga omnes* ir turi būti skelbiamas *„Federacinių įstatymų biuletenyje"*.

Iki 1956 m. tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą galėjo vien aukščiausieji teismai, kiti teismai kreipimusis turėjo siųsti per aukščiausiuosius teismus; to padarinys – kreipimųsi atsijojimas; būtent dėl to Federacinio teisingumo teismo Pirmieji civilinių bylų rūmai laikė save konstituciniais rūmais. Po 1956 m. į Konstitucinį Teismą buvo leista kreiptis visiems teismams, ir šiandien kone visus kreipimusis į Konstitucinį Teismą yra pateikę žemesnieji teismai; federacinių teismų kreipimaisi sudaro tik 4 proc. teismų kreipimųsi (Schlaich, p. 123). Po 1993 m. rugpjūčio 2 d. reformos trijų teisėjų sekcija gali nuspręsti, kad kreipimasis nagrinėti nepriimtinas.

Pažymėtina, kad „konkrečiai normų kontrolei" būdinga daugelis objektyviosios teisės atitikties Konstitucijai tyrimo elementų, verčiančių manyti ją suartėjant su abstrakčia kontrole: teismas savarankiškai, nepriklausomai nuo šalių reikalavimų, nutaria kreiptis į Konstitucinį Teismą; Konstitucinio Teismo, „atliekančio tyrimą, nevaržo nuostatos, kurias bylą iš esmės nagrinėjantis teismas prašo anuliuoti" (Béguin, 1982, p. 102); sprendimas dėl anuliavimo sukelia padarinius *erga omnes*. Ir vis dėlto, palyginti su bylos nagrinėjimu pagrindinėje instancijoje, teisena Konstituciniame Teisme nublanksta ir yra tik pagrindinės teisenos priedas.

c) *Konstitucinis skundas (individų iniciatyva)*. Pareiškėjas, jei įstatymas tiesiogiai pažeidžia jo teises, gali Konstituciniam Teismui paduoti skundą laikydamasis tik vieno reikalavimo: padaryti tai per metus nuo įstatymo įsigaliojimo. Jei pareiškėjo teisės pažeidžiamos, kai įstatymą taiko administracinė ar teisminė institucija, skundą būtina paduoti per mėnesį nuo sprendimo priėmimo arba pranešimo apie sprendimą pareiškėjui; tačiau toks skundas priimamas nagrinėti tik tuo atveju, jei yra panaudotos teisinės gynybos priemonės. Ir iš tiesų, „panaudojus įprastas teisines gynybos priemones, daugiau galimybių, kad konkrečios normų kontrolės būdu nagrinėjamas „išvalytas" ginčas" (Béguin, 1982, p. 115), nes teisėjai, kilus įstatymo konstitucingumo klausimui, nevienodai linkę siųsti bylą į Konstitucinį Teismą. Tačiau taisyklė panaudoti teisinės gynybos priemones nėra geležinė ir turi keletą išimčių, būtent, kai žinoma iš anksto, kad yra nedaug galimybių, jog prašymas bus patenkintas, ar jei prašymas „susijęs su bendru interesu, arba jei pareiškėjui gali būti padaryta didelė ir neišvengiama žala, jeigu jis iš pradžių bus priverstas pasinaudoti įprastinėmis teisinės gynybos priemonėmis" (Įstatymas dėl Konstitucinio Teismo, 90 paragr. 2 d.).

Individualių skundų atrankos procedūra, pakeista dar 1985 m., kai buvo leista trijų teisėjų sekcijoms priimti pozityvius sprendimus (išskyrus tik dėl įstatymų), 1993 m. rugpjūčio 2 d. įstatymu buvo pertvarkyta sekcijų teises dar labiau išplečiant (nebeliko reikalavimo dėstyti nustatytos formos motyvus, principinė kompetencija atmesti skundą, padaugėjo skundo nepriimtinumo motyvų, nutartys dėl įstatymų).

Pareiškėjas gali kreiptis, jei pažeista viena iš pagrindinių jo teisių, įtvirtintų pirmuosiuose Konstitucijos straipsniuose ar 20 str. 4 dalyje, 33, 38, 101, 103 ir 104 straipsniuose. Bet realiai nagrinėti priimami skundai grindžiami ne vien šiais straipsniais, nes, Konstitucinio Teismo nuomone, „pagrindinės teisės formuoja objektyvią teisinę tvarką, kurią būtina interpretuoti ne vien kaip tikslių garantijų eilę, bet kaip nuoseklią ir

pilnutinę vertybių sistemą, skirtą žmogaus orumui ir laisvai jo raidai apsaugoti" (Béguin, p. 128). Taigi blogiausiu atveju konstituciniame skunde galima remtis kitų Konstitucijos nuostatų pažeidimu.

Negalima pasakyti, kiek paduota tiesioginių ir netiesioginių skundų dėl federacinių įstatymų. Iš tikrųjų, norint viską įvertinti, reikėtų prie jų pridėti bylas, kuriose Teismas, gavęs skundą dėl administracinio akto ar teismo sprendimo, vykdydamas savo funkcijas, pats kelia įstatymo konstitucingumo klausimą ir pats gali tirti, ar įstatymas, kuriuo grindžiamas apskųstasis aktas, yra teisėtas. Tačiau, atsižvelgiant į labai menką skundų, pripažintų priimtinais nagrinėti tolesnės perspektyvos požiūriu, skaičių, galima pasakyti, kad jų reikšmė nelabai didelė: pavyzdžiui, 1983 m. gauta apie 3000 skundų, tačiau sprendimų priimta tik šimtinė; iš šio šimto reikėtų išskaičiuoti bylas, kuriose ginčyti vien administraciniai aktai ar teismų sprendimai; taigi faktiškai bylų ne per daugiausia.

Todėl įstatymų kontrolės privačių asmenų iniciatyva reikšmė labai santykinė. Be abejo, per metus priimama viena ar dvi dešimtys sprendimų, bet dar mažiau jų priimama dėl įstatymo anuliavimo ar pripažinimo negaliojančiu.

D. *Teismo sprendimas ir jo padariniai.* Konstitucinis Teismas, vertindamas įstatymų atitiktį Konstitucijai, sau pripažįsta reikšmingas galias.

a) Pirmiausia jis nemano esąs įpareigotas išnagrinėti iš esmės visus skundus ir bylas rūšiuoja: „Konstitucinis Teismas, norėdamas užtikrinti konstitucinės teisės evoliuciją, pats atsirenka tam tikras bylas" (Schlaich, 1982, p. 207). Be to, pareiškėjų reikalavimai Teismo nesaisto; taip yra kontrolę pradėjus tiek teismo kreipimusi (konkreti kontrolė), tiek politinės institucijos prašymu (abstrakti kontrolė), tiek individo iniciatyva (konstitucinis skundas). Visa tai aiškiai rodo objektyvų ginčų dėl įstatymų konstitucingumo pobūdį, nesvarbu kokia forma į Konstitucinį Teismą kreiptasi (Béguin, 1982, p. 60, 102, 123). Taip pat Konstitucinis Teismas, vykdydamas savo funkcijas, gali pats iškelti klausimą dėl įstatymo atitikties Konstitucijai, jeigu Teisme nagrinėjamas ginčas dėl administracinio ar teismo akto suponuoja tokio įstatymo taikymą (žr. *supra*). Teismas, vykdydamas savo funkcijas, gali priimti laikinąją nutartį.

b) *Normaliai pripažinimas, kad įstatymo nuostata prieštarauja Konstitucijai, turėtų reikšti šios nuostatos anuliavimą;* tačiau Konstitucinis Teismas, vis labiau abejodamas tokio sprendimo padariniais, renkasi kitus metodus.

Konstitucinis Teismas gali priimti nutarimą dėl įstatymo anuliavimo, ir šitoks anuliavimas sukeltų retroaktyvų poveikį. Vykdant įstatymų, galiojančių daugiau

kaip kelerius metus ir lėmusių, kad buvo priimta daugybė antrinių aktų, kontrolę *a posteriori,* toks sprendimas sukeltų labai sunkių padarinių. Štai kodėl šis retroaktyvus sprendimo poveikis taisomas jau Įstatyme dėl Konstitucinio Teismo, nurodant, kad, išskyrus sprendimus baudžiamosios teisės klausimais, kuriais remiantis galima procesą atnaujinti, „sprendimai, kurie pagrįsti negaliojančia pripažinta norma, (...) bet kurių negalima apskųsti teismine tvarka, išlieka" (79 str.). Iš tiesų net ir po šių taisymų Konstitucinis Teismas nesiryžta priimti sprendimų dėl anuliavimo: pažymima, pavyzdžiui, kad nuo 1951 m. iki 1970 m. pabaigos tik ne daugiau kaip penkis kartus įstatymai buvo visiškai anuliuoti (Béguin, 1982, p. 169) ir kad įstatymų anuliavimo iš dalies atvejų nėra labai daug. Dažniau priimami tam tikri sprendimai, vadinami sprendimais dėl *„dalinio kokybinio anuliavimo",* kuriais Teismas, teisės akto „nenurėždamas", pripažįsta, kad įstatymas negalioja tuo mastu, kuriuo taikomas tam tikrai situacijai reguliuoti; antai Įstatymas dėl asmenų vežimo buvo pripažintas negaliojančiu tuo mastu, kuriuo reguliavo taksi ir nuomojamų automobilių naudojimą, tačiau įstatymo nustatytas kitų transporto priemonių reguliavimas liko galioti.

1955 m. Teismas parengė kitą metodą, skirtą išvengti grynojo ir paprastojo anuliavimo. Jį taiko ir kiti konstituciniai teismai. Tai *„Konstituciją atitinkančios interpretacijos" metodas.* Įstatymas lieka galioti, bet su sąlyga, kad bus interpretuojamas taip, kaip jį interpretavo Konstitucinis Teismas. Tačiau šį metodą galima taikyti „tik nekeičiant įstatymo tikslo ir prasmės" (Béguin, 1982, p. 191), kitaip Konstitucinis Teismas jį taikyti atsisako. Iš tikrųjų Vokietijos, kaip, beje, ir kitų šalių, konstitucinėje jurisprudencijoje šio metodo griebiamasi vis dažniau, ir jam tenka toks pat vaidmuo kaip ir kitose šalyse: „Konstituciją atitinkanti interpretacija dažniausiai pasirodo kaip normas patikslinanti operacija, leidžianti ištrinti teisės normų kūrybos „juodulius", neperdirbant įstatymų iš naujo. Teismas galutinai patikrina prieštaravimą Konstitucijai ir pats ištaiso pagadintą teisę, nukaldamas pozityviojoje teisėje pritaikytiną sprendimą" (Béguin, p. 207).

1958 m. Konstitucinis Teismas sugalvojo vieną akto pripažinimo negaliojančiu variantą: *pripažinimą prieštaraujant Konstitucijai,* nenumatantį anuliavimo. 1970 m. ši naujovė buvo įteisinta Įstatyme dėl Konstitucinio Teismo (31 str. 2 d.). Nuo tada jis akivaizdžiai išplito (1966–1970 m. priimta dešimt tokių sprendimų, o 1971–1975 m. – dvidešimt). Beveik visi šio metodo taikymo atvejai susiję su bylomis dėl lygybės principo ar kurios nors kitos teisės, susijusios su lygybės principu, pažeidimo.

Paskutinis metodas: *atidėtas anuliavimas.* Tai atvejis, kai iš pradžių įstatymas Konstitucijai neprieštaravo, bet antikonstituciniu tapo pamažu, keičiantis faktinei padėčiai arba teisei. Konstitucinis Teismas įstatymo neanuliuoja, tik jį išklibina, nurodydamas įstatymų leidėjui, kad įstatymas dėl motyvuose tiksliai nurodytų pagrindų Konstituciją atitinka tik *laikinai;* Teismas nurodo įstatymą pakeisti, kartais nustatydamas tikslų terminą. Galų gale „galima pagalvoti, ar neatspindi šis metodas tendencijos rasti tokį Teismo įsikišimo būdą, kuris iš esmės būtų giminingas prevencinio tipo kontrolei" (Béguinas).

III. Jurisprudencija

Nuo savo įkūrimo 1951 m. Konstitucinis Teismas yra priėmęs labai daug sprendimų – 85 432 (1994 m. pabaiga). Tačiau reikia pažymėti, kad iš šios visumos daugiau nei 93 proc. (arba 79 687) priėmė ne Teismas, bet trijų teisėjų komisijos.

1. Jurisprudencija rinkimų klausimu, atrodo, turi labai nedidelę reikšmę: nuo 1951 iki 1992 m. priimta tik 60 sprendimų. Tiesa, Konstitucinis Teismas juos priėmė kaip apeliacinė instancija.

2. Konstitucinis Teismas, užtikrindamas federacijos ir Länder (žemių) pusiausvyrą, stabdė federacijos reiškiamas centralizacijos tendencijas ir ypač užkirsdavo jai kelią kištis į Länder (žemių) kompetencijai priskirtas sritis.

3. Pagrindinių teisių jurisprudencija. A. *Įvairios pagrindinės teisės.* a) Pirmiausia reikia pažymėti, kad konstituciniu lygmeniu saugomų pagrindinių teisių sąraše *ekonominių ir socialinių* teisių nėra; taip atsitiko dėl to, kad 1949 m. Konstitucijos autoriai „buvo įsitikinę, jog šias teises sunku laikyti tikromis subjektinėmis teisėmis, supriešintomis su valstybe“ (Fromont, Rieg, II, p. 23). Tačiau Pagrindiniame įstatyme (būtent 20 str.) buvo įtvirtintas „socialinės valstybės principas“, kurio reikšmė vis didėjo.

b) *Konstituciniam Teismui* pasitaikė progų taikyti ir interpretuoti svarbiausias Konstitucijos nuostatas, kuriomis įtvirtintos pagrindinės teisės, tai yra Pagrindinio įstatymo 2–18 straipsnius, įtvirtinančius, kaip išdėstyta anksčiau, klasikines laisves: išraiškos, tikėjimo, mokymo, susirinkimų, susivienijimų, judėjimo, profesijos pasirinkimo ir kitas. Nėra reikalo čia pateikti išsamią šios jurisprudencijos ataskaitą (šiuo požiūriu žr. H. G. Rüpp, 1982).

c) Ypač dėl *lygybės principo* pažymėtina, kad juo labai dažnai remiamasi, bet „konstituciniai skundai ir teismų kreipimaisi, pagrįsti vien lygybės principo pažeidimu, buvo tenkinami santykinai retai“ (H. G. Rüpp, p. 257). VFR, kaip ir kitose šalyse, kyla svarbi problema: kaip apsaugoti diskrecinę įstatymų leidėjo galią, vengiant pernelyg griežtai taikyti lygybės principą; nes jei lygybės principas įpareigoja įstatymų leidėją „vienodai traktuoti vienodas situacijas ir, atsižvelgiant į pobūdį, skirtingai traktuoti skirtingas situacijas, nuolatos vadovaujantis teisingumo idėja“ (E 3, 58, 135), tai į klausimą, kurios situacijos laikytinos vienodomis, „galima duoti įvairius atsakymus priklausomai nuo požiūrio – politinio, ekonominio, socialinio

ar kultūrinio, – kuriuo yra vertinamos". Iš tikrųjų Konstitucinis Teismas traktuoja, kad lygybės principas yra pažeistas, jeigu neranda *pagrįsto* pateisinimo skirtingam reguliavimui nustatyti; taigi galų gale jis imasi tikrinti „savavališkas" priemones. Prieš keletą metų tai sukėlė karštą kai kurių vokiečių teisininkų, priekaištavusių Konstituciniam Teismui, kad taip jis siekia pakeisti įstatymų leidėją, kritiką (Béguin, 1982, p. 131, nr. 1).

B. *Subjektai, kuriems priklauso teisės ir teisių ribos.* a) *Pagrindinėmis teisėmis* gali remtis piliečiai. Tačiau kai kurių iš jų apsauga lygiai taip pat naudojasi ir užsieniečiai, ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija pamažu šią apsaugą išplėtė, tik lygybės principą ir toliau taikydama labai ribotai. Apsauga gali naudotis privatinės teisės juridiniai asmenys ir tam tikrais atvejais – viešosios teisės juridiniai asmenys.

b) Pripažįstama, kad *pagrindinės teisės turi ribas,* kurias nubrėžia arba Konstitucija, arba paprastasis įstatymas, kartu patikslinant, kad kai kurias teises (tikėjimo ir pažiūrų, meno ir mokslo, susirinkimų laisvės ir prieglobsčio) gali apriboti tik Pagrindinis įstatymas.

IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai

Konstitucinio Teismo jurisprudencija daro didžiulę įtaką teisinei ir politinei tvarkai; ji jaučiama tokiu mastu, kad Vokietijos Federacijoje paprastai sakoma, jog Vokietija yra ne tik teisinė, bet ir teisėjų valstybė. Ši aplinkybė jau kiek laiko verčia paklausti, kokios yra Konstitucinio Teismo teisėjų galių ribos.

1. Įtaka teisinei tvarkai. Teisinei tvarkai daromą įtaką lemia dviejų reiškinių ar mechanizmų – objektyvios pagrindinių teisių funkcijos ir Konstitucinio Teismo vykdomos kontrolės, kaip paprastieji teismai laikosi jo suformuluotos konstitucinių normų interpretacijos, – junginys.

A. *Pagrindinės teisės* nėra vien subjektinės teisės, kuriomis gali remtis privatūs asmenys, susidūrę su valstybe. Jos, kaip vertybių sistema, saistanti įstatymų leidėją, teismus ir administracines įstaigas, atlieka taip pat ir objektyviąją funkciją.

B. Tačiau *pagrindinių teisių bei jas interpretuojančios jurisprudencijos įtaka* būtų daug mažesnė nesant jų veiksmingumą užtikrinančio mechanizmo. Iš tiesų Konstitucinio Teismo sprendimų laikymąsi užtikrina kon-

kreti normų kontrolė, ir ypač konstituciniai skundai, sudarantys galimybę kiekvienam subjektui apskųsti teismų ar administracinių institucijų, kurie nepaiso Konstitucinio Teismo interpretacijos ar jurisprudencijos, sprendimus. Dėl to labai vienodai yra interpretuojamas Konstitucijos tekstas, ypač jo nuostatos, kuriomis įtvirtintos pagrindinės teisės.

C. Nuo tada *konstitucinėms taisyklėms pasidarė gerokai lengviau skverbtis į įvairias teisės šakas.*

Vis dėlto kyla klausimas, ar pagrindinės teisės gali sukelti padarinius ne vien privačių asmenų santykiuose su valstybe, bet ir privačių asmenų tarpusavio santykiuose. Tiesiogiai Konstitucinis Teismas to nėra pareiškęs, bet faktiškai tuo mastu, kokiu pagrindinės teisės laikomos objektyviosios teisės šaltiniu, galinčiu daryti įtaką privatinės teisės taikymui, šitai iš dalies pripažįstama (Fromont, *Mél. Eisenmann,* p. 61).

2. Įtaka politinei tvarkai. Konstitucinis Teismas, sutikdamas ginti liberalią santvarką nuo partijų ar individų, galinčių į ją kėsintis, pirmiausia įtvirtino „kovingąją" liberalios demokratijos koncepciją. Taip Konstitucinis Teismas galų gale neginčijamai nustatė politinio gyvenimo kryptį. Paskui Teismo veikla juridizavo politinį gyvenimą ir politinius debatus. Įstatymų leidėjas yra saistomas teisės normų ir žino, kad jo sprendimai gali būti patikrinti; ir tai, beje, kaip Prancūzijoje, verčia jį tam tikromis aplinkybėmis susivaržyti (plg. Schlaich, 1982, p. 164). Be to, galimybė spręsti bet kokius ginčus dėl konstitucinių institucijų arba federacijos ir Länder (žemių) įgaliojimų suteikia Konstituciniam Teismui labai daug arbitražo galių. Pagaliau Konstitucinis Teismas suvaidino pagrindinį vaidmenį įtvirtindamas ir stiprindamas politinės bendruomenės sutelktumą, būdamas „tuo pačiu metu *stabilizuojamuoju elementu* ir *integracijos jėga*" (Burmeisteris).

Užtat visa tai kelia ginčus, ar toks konstitucinės justicijos institucijos visagališkumas yra teisėtas: „Išreikšta abejonė (dėl) Federacinio Konstitucinio Teismo tinkamumo kontroliuoti įstatymų leidėją, kai šis remiasi demokratiniu legitimumu, pasidarė madinga literatūroje ir laikoma pažangaus teisinio mąstymo ženklu" (Burmeisteris). Ypač buvo kritikuojami Konstitucinio Teismo sprendimai dėl sutarties su Rytų Vokietija, dėl Abortų įstatymo: buvo priekaištauta, kad Konstitucinis Teismas įsikišo į politinės valdžios veiklos sritį. Bet iš tikrųjų Konstitucinio Teismo kontrolė yra būtina, nes ji kompensuoja Vyriausybės parlamentinės veiklos kontrolės susilpnėjimą: „Praktiškai išnykus parlamentinei Vyriausybės atsakomybei, Federacinis Konstitucinis Teismas, siekdamas garantuoti veiksmingą Vyriausybės kontrolę, vis labiau priverstas įsipareigoti šią funkciją atlikti" (Burmeisteris).

IV skyrius

ITALIJOS KONSTITUCINIS TEISMAS

1947 m. gruodžio 27 d. priimtoje Konstitucijoje, kuri galioja ir dabar, Italijoje pirmąsyk įtvirtinta konstitucinės justicijos sistema; tiesa, joje numatytas Konstitucinis Teismas buvo įkurtas tik po aštuonerių metų. Iš tikrųjų Parlamentui nepavyko paskirti penkių teisėjų. Tai padaryta tik 1955 m. lapkričio 30 d., ir Teismas 1956 m. balandžio 23 d. galėjo surengti pirmąjį posėdį. Pirmasis sprendimas buvo priimtas 1956 m. liepos 14 d.

I. Sudėtis ir veikla

1. Sudėtis. Konstitucinį Teismą sudaro penkiolika teisėjų, į rūmus Teismas nedalomas.

A. Trečdalį *teisėjų* bendrame posėdyje skiria Parlamentas, trečdalį – Respublikos Prezidentas, trečdalį – „bendrųjų ir administracinių teismų aukščiausiosios magistratūros" (Konstitucijos 135 str.).

Parlamentas, susirinkęs į bendrą abejų rūmų posėdį, teisėjus skiria dviejų trečdalių dalyvaujančių narių balsų dauguma pirmame ir antrame balsavimo ratuose ir trijų penktadalių dauguma – paskesniuose. Nustatant tokią kvalifikuotą balsų daugumą siekta išvengti teisėjų skyrimo į pareigas vien Vyriausybę palaikančios paprastos daugumos balsais ir pakylėti teisėjus virš partijų. Aukščiausiosios magistratūros kandidatus į teisėjo pareigas pasirenka taip: tris teisėjus parenka *Kasacinis teismas,* vieną – *Valstybės taryba,* vieną – *Iždo teismas,* juos renka kiekvieno aukščiausiojo teismo sudarytos komisijos, į kurias įeina teismo pirmininkas ir keli aukštieji teismo pareigūnai (skyriaus pirmininkas, generalinis prokuroras ir t. t.). Dėl to faktiškai teisėjais paskiriami trys Kasacinio teismo nariai, vienas – Valstybės tarybos ir vienas – Iždo teismo (Zagrebelsky, 1979, p. 293). Respublikos Prezidentas skiria penkis Konstitucinio Teismo

narius; *skyrimui Vyriausybės teikimo nereikia,* tačiau dekretą dėl teisėjo skyrimo turi kontrasignuoti Ministrų Tarybos Pirmininkas.

Konstitucinio Teismo teisėjai parenkami iš bendrosios ir administracinės jurisdikcijos aukščiausiųjų teismų teisėjų, taip pat iš išėjusių į pensiją, universitetų teisės mokslų ordinarinių profesorių ir advokatų, turinčių dvidešimties metų darbo stažą (Konstitucijos 135 str. 2 d.).

Teismas iš savo narių trejiems metams renka pirmininką (perrinkimas galimas). Faktiškai pastaraisiais metais pirmininkai buvo renkami trumpesniam laikui. Taip buvo dėl to, kad baigdavosi jų, kaip Teismo narių, kadencija. Nuo 1956 iki 1996 m. išrinktas dvidešimt vienas pirmininkas, keturiolika iš jų buvo teisės mokslų profesoriai.

B. *Galų gale,* kaip ir kitose šalyse, teisėjų skyrimą lemia įvairių partijų susitarimai ar politinis kompromisas. Tai ypač teisinga, kai kalbama apie Parlamento skiriamus teisėjus: antai aštuonerius metus buvo užtvertas kelias paskirti pirmiesiems teisėjams, nes krikščionys demokratai turėjo susitarti su socialistais ir komunistais, ir tai padaryti pavyko tik 1955 m. lapkričio 30 d. Mažiau politiniai sumetimai turi įtakos kitiems skyrimams į teisėjo pareigas.

Tradiciškai didžiąją dalį Konstitucinio Teismo teisėjų sudaro universitetų teisės profesoriai ir bendrosios bei administracinės jurisdikcijos aukščiausiųjų teismų teisėjai. Advokatais paprastai yra deputatai.

C. *Teisėjo kadencija,* iš pradžių buvusi dvylika metų, 1967 m. sutrumpinta iki devynerių. Teisėją galima skirti tik vienai kadencijai; šios pareigos nesuderinamos su jokia kita veikla (politine, profesine, taip pat dėstytojo darbu).

Teisėjai įgyja tokį pat imunitetą kaip ir Parlamento nariai: tik paties Konstitucinio Teismo sprendimu juos galima persekioti ar pašalinti iš pareigų.

Kitaip nei Austrijoje ar Vokietijoje, amžiaus riba, iki kurios galima būti teisėju, nenurodyta, todėl šias pareigas gali eiti santykinai pagyvenę asmenys.

2. Veikla. A. *Teismo statusą ir veiklą* apibrėžia Konstitucijos 134–137 straipsniai, taip pat konstituciniai ir paprastieji įstatymai – 1953 m. kovo 11 d. įstatymas (Nr. 1) ir 1967 m. lapkričio 27 d. įstatymas (Nr. 2). Teismas turi biudžeto ir administracinę autonomiją; jo būstinė Romoje – Palazzo della Consulta – yra neliečiama.

B. *Paprastai* bylas *Teismas nagrinėja* visos sudėties, į posėdžius sušaukus pirmininkui, kuris skiria pranešėją, nustato dienotvarkę ir pirmininkauja posėdžiams. Teismo pirmininkas taip pat gali šaukti teisėjus į neviešą posėdį pasitarimų kambaryje, kai norima priimti nutartį ar sprendimą dėl „akivaizdaus prašymo nepagrįstumo", bent jau kai nėra pareikšta proceso šalių reikalavimų.

Posėdžio kvorumas – vienuolika teisėjų, be to, turi dalyvauti bent vienas kiekvienos kategorijos teisėjas. Sprendimai priimami balsavime dalyvaujančiųjų balsų dauguma, o balsams pasiskirsčius po lygiai, lemia pirmininko balsas. Balsų pasiskirstymas nežymimas, teisėjai, tapę mažuma, neturi galimybės išdėstyti savo atskirąją nuomonę. Sprendimai priimami Teismo sprendimo forma, bet teisenos klausimais Teismas gali priimti glausčiau motyvuotas nutartis.

C. *Iki 1988 m. Teismas buvo ganėtinai perkrautas bylų,* tačiau, per tuos metus priėmus 1167 sprendimus, bylų sankaupos likviduotos. Nuo tol, bylų nagrinėjimą organizavus geriau, patobulinus teisminio nagrinėjimo metodus ir įdiegus naujausią informavimo sistemą, Teismas bylą išsprendžia per keturis–šešis mėnesius. Tai, kad nuo tada Konstitucinis Teismas vis dažniau sprendimus priima tais pačiais metais, kai ginčijami įstatymai buvo priimti, keičia pačios kontrolės pobūdį (plg. Th. Di Manno, *Annuaire international de justice constitutionnelle,* 1990, vol. VI ir 1992, vol. VII).

II. Įgaliojimai

1. Kiti įgaliojimai (be įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės). Tai mažiau reikšminga Konstitucinio Teismo kompetencijos sritis.

A. *Ginčų dėl kompetencijos nagrinėjimą* numato Italijos Konstitucijos 134 straipsnis.

a) *Ginčai tarp įvairių valstybės valdžių* gali būti tarp Parlamento ir Vyriausybės, tarp valstybės vadovo ir Parlamento, tarp teisminės valdžios ir Parlamento. Faktiškai šių įgaliojimų įgyvendinimo praktika nereikšminga.

b) *Ginčų tarp valstybės ir sričių arba tarp sričių nagrinėjimas* taip pat nėra labai svarbi Teismo veiklos dalis. Be to, Teismas, vykdydamas prevencinę kontrolę (žr. *infra*), Vyriausybės prašymu gali nagrinėti, ar ati-

tinka Konstituciją sričių įstatymai; Teismas nagrinėja ir sričių prašymus *a posteriori* patikrinti nacionalinių įstatymų konstitucingumą. 1993 m. gauti 36 prašymai, 1994 m. – 44, 1995 m. – 31.

B. *Kaltinimų, pareikštų Respublikos Prezidentui (o iki 1989 m. – ir Ministrų Tarybos Pirmininkui bei ministrams),* nagrinėjimas yra Konstitucinio Teismo funkcija, kurią vykdydamas jis tampa aukštuoju teismu, tam tikra prasme įgyvendinančiu politinį teisingumą. Šiuo atveju Konstitucinį Teismą papildo 16 teisėjų, kuriuos devyneriems metams yra išrinkęs Parlamentas (laikydamasis Konstitucinio Teismo teisėjams skirti nustatytų sąlygų) iš piliečių, iš anksto įrašytų į nustatytą sąrašą ir atitinkančių reikalavimus, keliamus kandidatams į senatorius. Taip papildytam Teismui pirmininkauja jo pirmininkas. Įgyvendinant šią funkciją buvo keleriems metams sujaukta Konstitucinio Teismo veikla, nes jam teko spręsti kelių ministrų, įpainiotų į „Lockeed" bylą, atsakomybės klausimą. 1989 m. sausio 16 d. Italijos Konstitucijos pataisa buvo panaikinta Konstitucinio Teismo kompetencija nagrinėti ministrams pareikštus kaltinimus, o kaltinimo, pareikšto valstybės vadovui, nagrinėjimo procedūros tapo paprastesnės (žr. Escarras, *Revue française de droit constitutionnel,* 1-1990, p. 165).

C. *Leidimas surengti naikinamąjį referendumą* – itin specifinė Konstitucinio Teismo funkcija, kurią vykdydamas jis priima sprendimą dėl galimybės organizuoti referendumą dėl įstatymo panaikinimo, kai tuo tikslu surinkta 500 000 rinkėjų parašų. Antai šią funkciją Teismas vykdė 1993 m. – iš gautų trylikos pasiūlymų pritarė dešimčiai.

2. Įstatymų ir aktų, turinčių įstatymo galią, atitikties Konstitucijai kontrolė. A. *Prevencinė kontrolė.* Vyriausybė gali apskųsti Konstituciniam Teismui sričių įstatymus iki jų promulgacijos laikydamasi šių sąlygų: Vyriausybės komisaras, manydamas, kad srities įstatymas „peržengia jos kompetenciją" arba kad „prieštarauja nacionaliniams ar kitų sričių interesams", persiunčia įstatymą jį priėmusiai srities tarybai; jeigu srities taryba absoliučia balsų dauguma įstatymui pritaria pakartotinai, Ministrų Tarybos Pirmininkas per penkiolika dienų nuo momento, kai sužinojo apie antrąjį srities tarybos balsavimą, gali kreiptis į Konstitucinį Teismą. Prašymas laikinai sustabdo įstatymo galiojimą, be to, nėra nustatyta termino, per kurį Konstitucinis Teismas turi priimti sprendimą. Teismas, rungtynine teisena, dalyvaujant valstybei ir suinteresuotai sričiai, išnagrinėjęs prašymą, gali arba atmesti prašymą arba anuliuoti įstatymą.

Iš pradžių konstitucinė jurisprudencija buvo nelabai palanki sričių autonomijai, tačiau po kiek laiko Teismas siekė nustatyti darnią pusiausvyrą tarp vietinės ir nacionalinės kompetencijos, laikydamasis „sąžiningo bendradarbiavimo" principo. Po 1991 m. akivaizdžiai sumažėjo valstybės ginčų su sritimis dėl jų priimtų įstatymų (1990 m. buvo pareikšti 52 prašymai, o 1995 m. – tik 3).

B. *Abstrakti kontrolė* a posteriori. *Kontrolė* a posteriori *(paskesnioji kontrolė) yra dvejopa: abstrakti ir konkreti.* Kalbant tiktai apie pirmąją, pažymėtina, kad ji gali būti pradėta sričių iniciatyva dėl paskelbtų nacionalinių įstatymų; prašymas įstatymo galiojimo nesustabdo ir pareiškiamas tik siekiant užtikrinti, kad būtų laikomasi kiekvienos srities kompetencijos. Pažymėtina, kad po 1991 m. sričių pareikštų prašymų ištirti nacionalinius įstatymus aiškiai daugėja (1995 m. pareikšti 28 prašymai).

Tačiau faktiškai beveik visos bylos Teisme iškeliamos bendriesiems teismams kreipiantis į Konstitucinį Teismą su incidentiniais prašymais.

C. *Konkreti kontrolė* a posteriori. Šios kontrolės mechanizmas labai sudėtingas. Teismas, susidūręs su didėjančia prašymų banga, pamažu buvo priverstas nustatyti gana subtilias prašymų priimtinumo nagrinėti sąlygas.

a) *Tikrinami aktai.* Konstitucinės kontrolės objektas pagal Konstitucijos 134 straipsnį yra „įstatymai ir įstatymo galią turintys nacionaliniai bei sričių aktai".

Pirmiausia buvo nuspręsta, ir taip yra nuo pirmojo 1956 m. priimto sprendimo, kad galima tikrinti, ar atitinka Konstituciją įstatymai, priimti iki jai įsigaliojant. Įmanoma tik materialinė kontrolė, nes savaime aišku, kad negalima bausti už priėmimo formos taisyklių, kurių nebuvo įstatymą priimant, pažeidimą. Paskui pripažinta, kad galima tikrinti ne tik visą teisės aktą, bet ir tam tikras jo nuostatas, pavyzdžiui, „taisykles, kurias iš vienos ar kelių nuostatų galima išvesti interpretuojant, nors nė vienoje nuostatoje šios taisyklės nėra užrašytos pažodžiui" (Pizzorusso, 1982, p. 174). Be to, nacionaliniams ar sričių įstatymams buvo prilyginti vykdomosios valdžios aktai, laikytini turinčiais įstatymo galią (deleguotieji dekretai, dekretai-įstatymai, dekretai, įgyvendinantys sričių, turinčių specialų statusą, statutus), bet ne paprasti vykdomosios valdžios aktai ar kiti „antraeiliai" arba „trečiaeiliai" teisės šaltiniai; ir net klausiama, ar galima tikrinti konstitucinio rango nuostatų ir taisyklių atitiktį pagrindiniams „materialiosios Konstitucijos" principams (Pizzorusso).

b) *Pareiškėjas: teismas* a quo. Dėl akto atitikties Konstitucijai į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis kiekviena institucija, kurią galima apibūdinti kaip teismą.

Konstitucinis Teismas, priimdamas nagrinėti prašymus, kuriuos pareiškė bet kuri institucija, susijusi su teismine hierarchija, nors teisminis jos veiklos pobūdis abejotinas, taip pat prašymus, pareikštus institucijų, teismų sistemai nepriklausančių, bet vykdančių teismo funkcijas, pasirinko labai plačią pareiškėjo sampratos koncepciją. Todėl į Konstitucinį Teismą kreipiasi labai įvairūs pareiškėjai.

Pažymėtina, kad, nepaisant didžiulės teismų *a quibus* įvairovės, vyrauja žemesnieji teismai, kurie į Konstitucinį Teismą kreipiasi vis dažniau, kartais, tarp kita ko, vien norėdami atsikratyti (tam kartui ar galutinai) problemų keliančio ginčo. Teismas *a quo* faktiškai yra tikrasis pareiškėjas. Reikia pasakyti, kad ir Konstitucinis Teismas laiko save teismu *a quo*.

c) *„Esminė" klausimo dėl atitikties Konstitucijai „reikšmė" – pagrindinės ir incidentinės (konstitucinės) teisenų sąryšis.* 1953 m. kovo 11 d. įstatyme Nr. 87 nustatyta, kad „byla negali būti išspręsta neatsižvelgiant į tai, kaip išspręstas konstitucinio teisėtumo klausimas": tai įvardijama sąvoka *rilevanza,* arba „esminė reikšmė". Atsakymas, kurį Konstitucinis Teismas pateikia į teismo *a quo* jam iškeltą klausimą, turi lemti tolesnius šio teismo veiksmus atitinkamoje pagrindinės teisenos stadijoje, taip pat ir, pavyzdžiui, nustatant paprastas bylos nagrinėjimo priemones.

Rilevanza nenustačius, priimamas sprendimas teismo kreipimąsi pripažinti nenagrinėtinu arba aiškiai nenagrinėtinu.

d) *Klausimo dėl atitikties Konstitucijai „pagrįstumo neakivaizdus trūkumas".* Ši sąlyga padeda Konstituciniam Teismui atsijoti prašymus ir sulaikyti tuos, kuriuos nagrinėjant nepavyktų pasiekti keliamo tikslo. Kitaip nei nustatyta Vokietijos teismams *a quo,* iš Italijos teismų nereikalaujama išsamiai ištirti akto konstitucingumo: paprasčiausiai reikia, kad šis klausimas išoriškai atrodytų rimtai pareikštas ir kad „turėtų kokį nors pagrindą" (Crisafulli, 1968, p. 106).

e) *Teisena Konstituciniame Teisme.* Konstitucinio Teismo pirmininkas, gavęs teismo *a quo* nutartį dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą ir patikrinęs, ar ji atitinka nustatytus reikalavimus, privalo pasirūpinti ją paskelbti „Gazetta ufficiale". Per dvidešimt dienų po paskelbimo suinteresuotos šalys gali pareikšti prašymus. Nutarties paskelbimu siekiama informuoti visus suinteresuotuosius (valdžios institucijas ir piliečius), kad įstatymas ar jo nuostatos yra apskųsti Konstituciniam Teismui. Taip pat siekiama dėl to įspėti kitus teismus, turinčius tokias nuostatas taikyti. Nuo to laiko šie teismai gali sustabdyti pradėtų bylų teiseną. Po dvidešimties dienų pirmininkas paskiria pranešėją, ir byla pradedama tirti.

Taip pradėta konstitucinė teisena ganėtinai skiriasi nuo pagrindinės teisenos: antai ji gali vykti ir be bylos šalių, jei šios nėra pareiškusios prašymų (dar daugiau – bylą gali inicijuoti ją nagrinėjantis teismas *a quo*, šalims to neprašant); be to, Konstituciniam Teismui pateiktą klausimą yra suformulavęs teismas *a quo*, ir pagrindinės teisenos šalys, atstovaujamos konstitucinėje teisenoje, prašymo negali pakeisti; pagaliau pradėta konstitucinė teisena yra savarankiška, pagrindinis jos tikslas paprastai yra išspręsti konstitucinį klausimą, „visa tai reiškia daug platesnį interesą", negu vien siekti atsakyti į pagrindiniame procese iškeltą klausimą, – „bendrą interesą, kuris susijęs su konstitucinio teisėtumo užtikrinimu" (Crisafulli, 1968, p. 110).

D. *Konstitucinio Teismo sprendimai, priimami vykdant atitikties Konstitucijai kontrolę.* a) *Pirmiausia kalbant apie nutartis būtina patikslinti vieną dalyką.* Pirmoji nutarčių paskirtis – imtis tyrimo veiksmų (tokios nutartys labai retos – dvi 1983–1984 m.). Nutartimis, priimtomis neviešame posėdyje pasitarimų kambaryje, vis dažniau naudojamasi priimant sprendimus dėl prašymo nepriėmimo nagrinėti nesant *rilevanza* arba jei kreipiasi ne teismas *a quo* (1994 m. priimta 111 tokių nutarčių), arba siekiant atmesti prašymą dėl akivaizdaus pagrįstumo trūkumo (1994 m. priimta 81 nutartis), arba dėl „grąžinimo", tai yra prašymo persiuntimo teismui *a quo* (1994 m. 16 nutarčių). Faktiškai, jei kalbėtume apskritai, šios nutartys yra analogiškos Vokietijos Konstitucinio Teismo komisijų ar Austrijos Konstitucinio Teismo mažesnės sudėties kolegijų priimtiems sprendimams dėl bylų atsijojimo, bent jau Vokietijos tai tikrai.

b) Iš principo *Konstitucinį Teismą* saisto prašymo ar nutarties kreiptis į Konstitucinį Teismą reikalavimai, taip pat juose išdėstyti argumentai, kuriais šis prašymas grindžiamas.

Tačiau pirmoji šio principo išimtis – įstatyminė – buvo nustatyta 1953 m. įstatymo 27 straipsniu: Teismas, priėmęs nagrinėti prašymą iš esmės, gali anuliuoti ir nuostatas, „kurių konstitucinį neteisėtumą lemia priimtas Teismo sprendimas". Iš pradžių Italijos Konstitucinis Teismas šią nuostatą interpretavo kaip raginančią anuliuoti nuostatas, kurios Prancūzijos konstitucinėje sistemoje būtų kvalifikuotinos kaip neatskiriamos; bet paskui jis nusprendė, kad „tokias pat" nuostatas galima anuliuoti motyvuojant tai kaip priimto sprendimo padarinį. Tokia interpretacija labai išplėtė įstatymo nustatytas išimties ribas. 1994 m. minėto įstatymo 27 straipsnis buvo taikytas aštuoniuose sprendimuose. Be to, šią taisyklę Teismas gerokai sušvelnino, arba pakoregavo, kai, siekdamas nustatyti tikrąjį prašymo turinį, lemiantį jo tyrimo objektą, ganėtinai laisvai interpretuoja prašymus ar nutartis kreiptis į Konstitucinį Teismą, labai griežtai neatsižvelgdamas į teisės aktus ir normas, kuriomis remiamasi, ir išdėstytus

argumentus (Crisafulli, 1968, p. 112). Pagaliau tuo mastu, kuriuo Teismas pripažino pats galįs kelti klausimą, ar Konstituciją atitinka ne vien pareiškėjo apskųsti įstatymų aktai (ar nuostatos), buvo gana smarkiai išplėstos Teismo sprendimo galios, peržengiant prašymo reikalavimus.

c) *Pirmiausia būtina skirti sprendimus* patenkinti prašymą (sprendimus dėl anuliavimo) ir sprendimus atmesti prašymą.

Visuotinai privalomi tik sprendimai dėl anuliavimo, tai kyla iš Konstitucijos 136 straipsnio, pagal kurį nuostatos, pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, galios netenka „kitą dieną, kai Teismas paskelbė sprendimą".

Tokios galios neturi sprendimai prašymą atmesti. Todėl teismai *a quibus* arba valdžios institucijos, tiesiogiai besikreipdamos, po kelių mėnesių ar kelerių metų vėl gali iškelti Teismui tą patį klausimą.

d) *Tačiau šitaip išskirti sprendimus nėra taip paprasta,* sprendimų dėl anuliavimo ir sprendimų prašymą atmesti skirtumai yra kur kas subtilesni ir painesni.

Visų pirma pažymėtina, kad gali būti priimami „aiškinamieji (interpretaciniai) nutarimai dėl prašymų atmetimo", t. y. nutarimai, kuriais pripažįstama, jog ginčijamoji nuostata neprieštarauja Konstitucijai su sąlyga, jei yra interpretuojama taip, kad atitiktų Konstitucijos principus. Vis dėlto labai greitai iškilo tokių sprendimų poveikio problema: mokslininkų siūlymui laikyti juos privalomais ir saistančiais teismą *a quo* nebuvo pritarta, jie buvo pristatyti kaip „įtikinami" precedentai (Pizzorusso), tačiau, pasipriešinus Kasaciniam teismui, Konstitucinis Teismas pasuko link „interpretacinių nutarimų prašymui pritarti" praktikos, t. y. iš tikrųjų priimdamas sprendimus ginčijamas nuostatas anuliuoti iš dalies: atitinkama interpretacija yra skelbiama prieštaraujančia Konstitucijai rezoliucinėje nutarimo dalyje (ne vien tai išdėstant sprendimo motyvuose). Imta manyti, kad „šiuo atveju darant „kombinacijas" su įstatymo nuostatomis yra priimami nutarimai, turintys *erga omnes* poveikį, t. y. „norminiai nutarimai", kuriuos reikėtų įtraukti į teisės šaltinių katalogą" (Pizzorusso, 1982, p. 181).

e) *Iš tikrųjų „kombinacinių nutarimų" padaugėjo,* ir dabar išskiriamos kelios jų atmainos.

Pirmosios atmainos pavyzdys būtų nutarimai, išskiriantys „dvi to paties teisės akto interpretacijas, kai siekiama vieną jų iš teisinės sistemos pašalinti". Tokie nutarimai privalomi visiems. Kitaip nei Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimuose dėl Konstituciją atitinkančio interpretavimo ar Prancūzijos Konstituci-

nės Tarybos „neutralizuojamosios interpretacijos" praktikoje, iš teisės sistemos pašalintos interpretacijos vertinimas išdėstomas rezoliucinėje dalyje.

Antroji atmaina – *„papildantieji" (kombinaciniai) nutarimai* – atspindi „kokybinį šuolį apdorojant įstatymo nuostatas": iš tiesų juose prieštaraujančiomis Konstitucijai yra skelbiamos įstatymo nuostatos interpretacijos *a contrario*.

Trečiąją pakopą peržengia *kombinaciniai nutarimai*, kurie vadinami *„pakeičiančiaisiais"*. Šiuo atveju kalbama apie vienos ginčijamo teisės akto taisyklės pakeitimą kita, kad jis atitiktų Konstituciją.

„Deleguojamieji", arba *„įgaliojantys"*, *nutarimai*, jei taikytume analogiją su įgaliojimus suteikiančiais įstatymais, – ketvirtasis lygmuo. Byloje dėl radijo ir televizijos viešojo monopolio Teismas pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai įstatyminį monopolio įtvirtinimą, tiksliai nurodydamas, kas turi būti nustatyta naujajame monopolį išlaikančiame įstatyme, kad šis atitiktų Konstituciją. Vyriausybė ir įstatymų leidėjas, redaguodami naująjį tekstą, į šiuos nurodymus atsižvelgė.

f) Visai neseniai Teismas parengė naujus sprendimų formulavimo metodus, kurie padeda jam gerinti santykius su įstatymų leidėju ir paprastaisiais teismais. Nutarimais, kurie vadinami „papildančiaisiais principu", Teismas skelbia prieštaraujančiu Konstitucijai įstatyminio reguliavimo nebuvimą, bet, priešingai nei klasikiniuose „papildančiuosiuose" nutarimuose, jis pats nenustato taisyklės, kuri turėtų užpildyti tikrinamo įstatymo spragą. Iš tikrųjų Teismas apsiriboja, kaip nurodo jis pats, vien „pateikdamas principą", į kurį atsižvelgdamas įstatymų leidėjas privalo pats priimti naują taisyklę, atitinkančią Konstitucijos reikalavimus. Kol įstatymų leidėjas nėra nustatęs naujų taisyklių, paprastieji teismai, lygiai taip pat remdamiesi Konstitucinio Teismo suformuluotu principu, iš galiojančios teisinės tvarkos gali suformuluoti taisyklę, taikomą konkrečiose jų nagrinėjamose bylose.

Vadinamaisiais „interpretaciniais nutarimais dėl prašymo atmetimo suformulavus principą" Konstitucinis Teismas siekia ne vien „nukreipti" paprastuosius teismus, kuriems tenka taikyti įstatymą. Šie nutarimai, kitaip nei klasikiniai interpretaciniai nutarimai dėl prašymo atmetimo, nenustato Konstituciją atitinkančios taisyklės, kuri išgelbėtų tikrinamo įstatymo nuostatą. Situose nutarimuose tenkinamasi tuo, kad formuluojamas iš Konstitucijos išvedamas „principas", kuriuo raginami remtis paprastieji teismai, jeigu nori rasti taisyklę, taikytiną konkrečioje nagrinėjamoje byloje.

Šie nauji metodai, be jokios abejonės, daug žadantys. Jie vienu metu primins įstatymų leidėjui jo atsakomybę ir padidins paprastųjų teismų teisėjų vaidmenį diegiant konstitucines vertybes.

III. Jurisprudencija

Italijos Konstitucinio Teismo jurisprudencija įspūdinga: nuo 1956 iki 1995 m. buvo priimti 11 273 sprendimai, iš jų 1300 nutarimų, kuriais anuliuotos įstatymų normos.

1. Valstybės ir ją sudarančių bendruomenių santykių konstitucinė jurisprudencija galėjo būti reikšminga, nes į Teismą galima kreiptis iš karto dviem atvejais: tiek prašant, kad būtų išspręstas ginčas dėl valstybės ir sričių kompetencijos, tiek pasinaudojant įstatymų kontrole, kurią gali inicijuoti ir valstybė, ir sritys. Vis dėlto neatrodo, kad ši jurisprudencija darytų esminę įtaką tarp valstybės ir sričių nusistovėjusiai pusiausvyrai, ypač kad Teismas ginčus sprendžia labai lėtai. Be to, Teismo įsikišimas, ypač pavėluotas, greičiau palankesnis valstybei nei sritims.

2. Teismo indėlis saugant pagrindines teises nepaprastai reikšmingas.

A. Visų pirma pažymėtina, kad, kaip tikėtasi, Teismas galėjo nagrinėti ir įstatymų, priimtų iki įsigaliojant 1947 m. Konstitucijai, atitiktį jai. Teismui teko svarbus uždavinys pamažu „išvalyti" fašistinio laikotarpio įstatymus (mat Italijoje, kitaip nei Prancūzijoje, kuri po karo panaikino Viši režimo priimtus sprendimus, fašistinio laikotarpio įstatymai panaikinti nebuvo), pašalinant neigiamą jų poveikį, koreguojant galiojančias normas papildančiais ar pakeičiančiais įstatymais. Beveik 80 proc. 1956–1979 m. priimtų sprendimų dėl įstatymų anuliavimo buvo sprendimai bylų, kuriose tirti iki Konstitucijai įsigaliojant priimti įstatymai; šių bylų sprendimai buvo grindžiami klasikinių laisvių ar gynybos teisių pažeidimu (Villone, *Cours constitutionnelles,* 1982, p. 383). Galima sakyti, kad Teismas „pritaikė fašistinio laikotarpio įstatymus prie Konstitucijos". Ir net šiandien to laikotarpio įstatymai vis dar tikrinami, tik mažesniu mastu.

Antrajame veiklos etape ypač sėkmingas buvo 1964–1974 m. laikotarpis, kai Teismo jurisprudencija „lėmė, kad buvo išplėsta pilietinių (arba viešųjų) laisvių sritis" (L. Elia, *Cours constitutionnelles*). Tačiau po 1974–1975 m., atsiradus *emergenza*[18], ši laisvių apsaugos raida sulėtėjo. Nebelikus *emergenza,* Teismas visiškai susigrąžino pagrindines teises saugančios institucijos vaidmenį.

[18] T. y. atsižvelgiant į išimtines, ypatingas aplinkybes. – *Vert. past.*

B. *Pagrindinės teisės,* kurias saugo Konstitucinis Teismas, yra klasikinės, taip pat ekonominės ir socialinės. Nors dėl pastarųjų apsaugos iš pradžių svyruota, tačiau Konstitucinis Teismas kontroliuoja, kaip šios teisės įgyvendinamos, vienu atveju pasiremdamas jomis kaip interpretavimo kriterijumi, kitu – gindamas jas kaip tikras teises. Konstitucinis Teismas net yra paskelbęs, kad kai kurios socialinės teisės – būtent, teisė į sveikatos apsaugą – tiesiogiai taikomos individų tarpusavio santykiuose (1979 m. nutarimas Nr. 88).

C. *Lygybės principui* tarp saugomų konstitucinių teisių tenka ypatinga vieta: nuo 1956 iki 1979 m. beveik pusė sprendimų (219 iš 466) prašymą patenkinti buvo grindžiami lygybės principo pažeidimu; šiandien tuo taip pat grindžiami du iš trijų tokių sprendimų. Italijoje, kaip ir kitose šalyse, diskutuojama, kokią šio principo sampratą – subjektyviąją ar objektyviąją – pasirinkti.

„Pirmajai būdinga tai, kad atmetama diskriminacijos pagal Konstitucijos 3 straipsnyje tiesiogiai išvardytus kriterijus (lyties, rasės, kalbos ir t. t.) galimybė. Pagal antrąją tai – bendras principas, apimąs pirmąją sampratą ir sykiu iškeliąs įstatymų pagrįstumo bei teisėtumo būtinybę" (Zagrebelsky, 1982, p. 329). Taip pat pažymėtina, kad kontrolė, kaip laikomasi lygybės principo, aiškių aiškiausiai atskleidžia, jog Teismo ir įstatymų leidėjo požiūriai, ypač ekonomikos klausimais, skiriasi. Teismui, siekiančiam užtikrinti patenkinamą pusiausvyrą, kilo sunkumų, nes Parlamentas, nesant tvirtos daugumos, jos negarantavo. Prireikus Teismui teko taisyti įstatymų leidėjo svyravimus ar apriboti pernelyg didelę *contrattualizzazione.*

D. *Iš esmės pagrindinės teisės priklauso individams,* bet „socialinės organizacijos" ir profesinės sąjungos ar politinės partijos, jei tai suderinama su jų tikslais, be abejonės, gali jomis remtis. Tačiau viešosios organizacijos, siekiančios pelno privačios įmonės, atrodo, jomis nesinaudoja.

Konstitucijos 10 straipsnis garantuoja įstatyminį užsieniečių teisinės padėties reglamentavimą atsižvelgiant į visuotinai pripažįstamas tarptautinės teisės normas ir tarptautines sutartis.

E. *Pagrindinės teisės* turi ribas (kurias nustatyti gali vien įstatymų leidėjas), ir iš pat pradžių Konstitucinis Teismas konstatavo, kad absoliučių teisių nėra: bendra teisių riba apibrėžiama atsižvelgiant į formuluotę „toleruotina gyvenant bendrai" (1971 m. nutarimas Nr. 168) bei į Teis-

mo suformuluotą sąvoką „viešoji konstitucinė tvarka". Tačiau problemų kelia „šio principo elastingumas bei kintamas taikymo pobūdis" (Zagrebelsky, 1982, p. 313–314).

IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai

1. Įtaka teisinei tvarkai. A. *Visų pirma galima pažymėti,* kad Konstitucinis Teismas, ėmęsis kritiškai nagrinėti fašistinio laikotarpio įstatymus (kurie liko galioti po karo), pamažu perrašė ne vieną civilinės ir baudžiamosios teisės bei baudžiamojo proceso aktą. Tokia, pavyzdžiui, yra teisės streikuoti arba šeimos teisės (iki 1975 m. reformos) jurisprudencija. Konstitucinis Teismas taip pat įnešė savo įnašą taisydamas ikifašistinio laikotarpio įstatymus (Elia, *op. cit.*, p. 206).

B. Be to, įtvirtindamas pagrindinių teisių taikymo individų tarpusavio santykiuose principą, Konstitucinis Teismas iš esmės lėmė požiūrį, kad „turi būti saugoma, kaip laisvės įgyvendinamos įvairiuose socialiniuose organizmuose, tokiuose kaip šeima, įmonė ar gamykla" (L. Elia, 1982, p. 337). Ši pozicija, kurios laikomasi nuo 1970 m. nutarimo Nr. 122, kaip pavyzdys buvo išdėstyta 1979 m. nutarime Nr. 88, kuriame nagrinėti socialinės teisės klausimai.

C. *Italijos teisėje nėra priemonių,* panašių į Vokietijoje numatytą konstitucinį individo skundą ar į Ispanijoje pripažįstamą *amparo* skundą. Tačiau gana dažnai žemesnieji teismai, nors tam priešinasi aukščiausiosios teisminės institucijos, pakartotinai kreipiasi į Konstitucinį Teismą priimti aiškiau suformuluotą sprendimą. Ypač tokie prašymai reiškiami dėl interpretacinių Konstitucinio Teismo nutarimų dėl prašymo atmetimo, kai žemesniųjų teismų (būtent „pretorių"[19]) iniciatyva, dubliuojant pirmuosius nutarimus, gana dažnai priimami nutarimai dėl prašymo patenkinimo, kuriuose anksčiau priimto nutarimo prašymą atmesti pasmerkta interpretacija yra pripažįstama prieštaraujančia Konstitucijai, tik dabar sprendimas yra visiems privalomas.

2. Įtaka politinei tvarkai. Tiek, kiek gali laikinai ištaisyti įstatymo pasirinkimo nebuvimą, Konstitucinis Teismas vaidina išties nepakeičiamą vaidmenį: jis siekia veikti kaip „įstatymų leidybos bendraautoris"

[19] Pretorius – sen. Romos laikų aukštas teismo pareigūnas. – *Vert. past.*

arba net kaip įstatymų leidėjas, ypač priimdamas „papildančiuosius" ar „pakeičiančiuosius" sprendimus. Tai nurodo G. Zagrebelsky:

„Dabartinei (Italijos) situacijai būdingas reiškinys, vadinamas piktnaudžiavimu *contrattualizzazione* dėl politinių sprendimų (daugumos ir opozicijos, stipriausių socialinių grupių, profesinių sąjungų ir t. t.). Atrodo, jis yra politinės kaitos nebuvimo padarinys. Tai kelia grėsmę, nes ši tendencija formuoja požiūrį, kad galima susiderėti dėl kiekvieno dalyko, kiekvieno intereso ar kiekvienos vertybės, taip pat ir dėl Konstitucijos ginamų dalykų, interesų ir vertybių, priklausančių politinių derybų sričiai. Štai dabartinė Italijos Konstitucinio Teismo funkcija: sustabdyti piktnaudžiavimą politinių sprendimų *contrattualizzazione*, keliančia labai didelį pavojų pagrindinėms teisėms (ypač teisėms tų, kurie *contrattualizzazione* procese nedalyvauja)".

V skyrius

PRANCŪZIJOS KONSTITUCINĖ TARYBA

Jau daugiau kaip trisdešimt metų Prancūzijoje veikia konstitucinės justicijos sistema, kokios ši šalis nėra turėjusi per visą savo istoriją, taip pat ir laikotarpiu po 1789 metų. Ši sistema – vienas originaliausių ir reikšmingiausių jos politinės ir konstitucinės organizacijos elementų, kurį, kaip parodė 25-ųjų Konstitucijos priėmimo metinių proga 1983 m. rugsėjo mėnesį surengta apklausa, bene palankiausiai vertina viešoji nuomonė.

I. Sudėtis ir veikla

1. Sudėtis. Konstitucinę Tarybą sudaro devyni paskirti nariai, prie kurių kartais prisideda nariai *ex officio*.

A. *Konstitucinės tarybos nariai ex officio* yra buvę Respublikos Prezidentai. Bet iš tikrųjų iki šiol nariai *ex officio* Konstitucinės Tarybos posėdžiuose dalyvavo tik nuo 1959 iki 1962 m.[20] Galų gale 1962–1996 m. Konstitucinę Tarybą sudarė devyni paskirti teisėjai.

B. *Konstitucinės Tarybos nariai skiriami devyneriems metams.* Tris iš jų skiria Respublikos Prezidentas, tris – Senato Pirmininkas ir tris – Nacionalinio Susirinkimo Pirmininkas. Kas treji metai Tarybos sudėtis trečdaliu atnaujinama: kiekviena valdžios institucija kas treji metai skiria po vieną narį – tai užtikrina tam tikrą perimamumą, taip pat teisėjų skyrimo šaltinių įvairovę.

[20] Iki šiol Konstitucinės Tarybos posėdžiuose yra dalyvavę tik buvę IV Respublikos prezidentai Vincent'as Auriolis ir René Coty. Nei generolas Charles de Gaulle'is, nei Georges Pompidou (mirė nebaigęs prezidento kadencijos), nei Valéry Giscard d'Estaing'as ar François Mitterand'as jų pavyzdžiu nepasekė. – *Vert. past.*

Nors asmeniui, kuris gali būti paskirtas Konstitucinės Tarybos nariu, nenumatyta reikalavimo turėti teisinį išsilavinimą, didžiuma iš 52 asmenų, paskirtų Tarybos nariais po 1959 m., pagal išsilavinimą ar profesiją yra teisininkai (80 proc. iš jų atitinka reikalavimus, keliamus kandidatams į bendrųjų ar administracinių teismų teisėjus).

Kaip kad būdinga konstituciniams teismams, politinės Tarybos narių orientacijos artimos juos paskyrusių valdžios institucijų orientacijoms.

Kiekvienu atveju, kai jau yra paskirti, konstitucinės justicijos institucijos teisėjai tampa visiškai nepriklausomi, nes, pirma, paskirti devyneriems metams, jie negali būti skiriami pakartotinai, antra, jų negalima atleisti iš darbo ar atšaukti, nebent taip padarytų pati Konstitucinė Taryba, ir tai tik ypatingomis aplinkybėmis (faktiškai to niekada nėra buvę). Be to, Tarybos narių amžius, galintis turėti ir nepageidaujamų padarinių (nors tai šiuo metu neaktualu), apsisaugant nuo pagundų teikia tam tikrų privalumų.

C. *Konstitucinės Tarybos pirmininką* iš Tarybos narių skiria Respublikos Prezidentas.

Valstybės vadovas pirmininku galėtų skirti bet kurį Tarybos narį – tiek iš paskirtųjų, tiek iš esančiųjų *ex officio*. Bet pagal nusistovėjusią praktiką Respublikos Prezidentas pirmininkauti Tarybai patiki vienam iš savo paties paskirtų teisėjų nuo jo kadencijos pradžios.

2. Veikla ir teisena. Tarybos veiklos taisykles ir teiseną apibrėžia organinis įstatymas ir vidaus reglamentas, taigi Taryba kontroliuoja, kaip nustatomos šios taisyklės.

Pagal Konstitucijos 62 straipsnį Konstitucinės Tarybos sprendimai „neskundžiami (ir) privalomi viešosioms valdžioms, visoms administracinėms ir teisinėms institucijoms". Parlamentas ir Vyriausybė, taip pat administraciniai ir bendrieji teismai pripažįsta absoliučiai privalomą Tarybos sprendimų galią.

II. Įgaliojimai

1. Kiti Konstitucinės Tarybos įgaliojimai (be įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės). A. *Rinkiminių ginčų nagrinėjimas.*

Kandidatai ar rinkėjai, siekdami, kad būtų taikomos sankcijos už rinkimų kampanijos ar balsavimo metu padarytus pažeidimus, reiškia protestus dėl deputatų ir senatorių išrinkimo, paduodami Konstitucinei Tarybai skundus. Renkant Prezidentą, Konstitucinė Taryba turi veikti tiek rinkimams rengiantis, tiek jiems vykstant, tiek ir skelbiant jų rezultatus. Per referendumus ji taip pat įsikiša visose šiose trijose stadijose.

B. *Ginčų, kilusių nacionalinių viešosios valdžios institucijų tarpusavio santykiuose, nagrinėjimas.* Nors šie ginčai nėra tiesiogiai patikėti Konstitucinei Tarybai, bet netiesiogiai, pasinaudodama kitomis procedūromis, konstitucinės justicijos institucija faktiškai vykdo šią funkciją.

Pirmiausia, užtikrindama įgaliojimų padalijimą tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių kuriant teisės normas ir tvarkant biudžetą, pagal Konstitucijos 34 ir 37 straipsnius (žr. *infra*) Konstitucinė Taryba verčia laikytis Konstitucijos kūrėjų numatytos Parlamento ir Vyriausybės pusiausvyros, taip pat prižiūri, kaip taikoma „racionalizuoto parlamentarizmo" sistema, prie to prisideda ir privaloma Parlamento rūmų reglamento atitikties Konstitucijai kontrolė, kaip numatyta Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalyje, be to, tam tikru mastu – privaloma organinių įstatymų kontrolė, numatyta tame pačiame Konstitucijos straipsnyje. Taip pat galima pažymėti, kad, kilus nepaprastoms aplinkybėms, konstitucinės justicijos institucijai irgi tenka veikti siekiant laiduoti tinkamą viešųjų valdžių funkcionavimą, ypač kad būtų išvengta valdžios vakuumo. Pagaliau ir paprastųjų įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė (žr. *infra*) vis labiau padeda užtikrinti, kad būtų laikomasi Konstitucijoje numatytos pusiausvyros ir įgaliojimų.

C. Žinoma, *pusiausvyra tarp valstybės ir ją sudarančių bendruomenių* unitarinėje valstybėje, kokia yra Prancūzija, ir federacinėse valstybėse *užtikrinama* ne visai vienodai. Vis dėlto Konstitucinė Taryba šią esminę funkciją vykdo tuo mastu, kokiu ji kontroliuoja teisės normose apibrėžiamą kompetencijų padalijimą (beje gana plačiai).

D. *Tarptautinių normų įtvirtinimo teisinėje vidaus sistemoje kontrolė.*

Pagal Konstitucijos 54 straipsnį bet kuri iš keturių aukštųjų valdžios institucijų (Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Nacionalinio Susirinkimo Pirmininkas, Senato Pirmininkas) gali kreiptis į Konstitucinę Tarybą, prašydama patikrinti, ar viena arba kelios bet kokio tarptautinio susitarimo, kuris turi būti ratifikuotas ar kuriam būtina pritarti, nuostatos atitinka Konstituciją. Jei konstatuojama, kad tarptautinis susitarimas prieštarauja Konstitucijai, jis gali būti ratifikuotas tik Konstituciją pataisius, kitais žodžiais sakant,

kadangi Konstitucijos keitimo procesas yra nelengvas, mažai tikėtina, kad toks tarptautinis susitarimas bus ratifikuotas, išskyrus atvejus, kai dėl Konstitucijos pakeitimo yra pakankamas sutarimas. Pridurtina, jog po 1980 m. tarptautinių susitarimų kontrolė gali būti atliekama ir parlamentarų iniciatyva.

2. Įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė. A. *Prevencinė kontrolė.* a) Be Parlamento rūmų reglamentų ir tarptautinių sutarčių (žr. *supra*), Konstitucinė Taryba tikrina, ar atitinka Konstituciją *organiniai ir paprastieji įstatymai.*

b) *Teisė kreiptis į Konstitucinę Tarybą* priklauso vien politinėms valdžios institucijoms.

Pagal Konstitucijos 46 straipsnį Konstitucinė Taryba Ministro Pirmininko, kuriam priskirta šios srities kompetencija, prašymu privalomai tikrina *organinius įstatymus.* Vykdydama šių įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolę, Konstitucinė Taryba priėmė 76 sprendimus.

Dėl *paprastųjų įstatymų* atitikties Konstitucijai į Konstitucinę Tarybą iš pradžių galėjo kreiptis vien keturios institucijos: Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Nacionalinio Susirinkimo Pirmininkas ir Senato Pirmininkas. Iš tikrųjų šios institucijos į Konstitucinę Tarybą kreipdavosi labai retai, ir įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė būtų menkai paženguši į priekį, jei ši sistema būtų išlikusi (nors du Senato Pirmininko prašymai – 1971 ir 1973 m. – lėmė, kad buvo priimti reikšmingi sprendimai). 1974 m. reforma, suteikusi teisę į Konstitucinę Tarybą kreiptis Parlamento mažumai, – sprendžiamasis žingsnis. Labai padaugėjo prašymų ištirti įstatymų atitiktį Konstitucijai: nuo 1959 iki 1974 m. buvo priimti 9 sprendimai, o nuo 1974 iki 1996 m. – 224.

c) *Kreipimosi momentą* patikslina teisiniai aktai: Konstitucija nustato, kad dėl organinių ir paprastųjų įstatymų konstitucingumo kreipiamasi „iki jų promulgacijos", o dėl tarptautinių sutarčių ir susitarimų – iki juos ratifikuojant ar jiems pritariant (savaime suprantamas sprendimas).

d) *Normos, į kurias atsižvelgiant tikrinamas aktų konstitucingumas,* pirmiausia *išdėstytos Konstitucijoje.* Bet Konstituciją sudaro viešųjų valdžių organizacijos ir funkcionavimo nuostatos, ir joje labai mažai taisyklių, įtvirtinančių pagrindines teises bei laisves. Ir jei Konstitucinis Teismas būtų susisaistęs vien šiuo teisiniu aktu, konstitucingumo kontrolė netoli būtų paženguši. Tačiau 1970–1973 m. *Konstitucinė Taryba, keturiuose sprendimuose pripažinusi teisinę Konstitucijos preambulės galią, įvykdė tikrą revoliuciją.* Vienu kartu pozityviąja teise buvo pripažinta:

– *1789 m. rugpjūčio 26 d. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija.* Iki tol šis teisės aktas buvo traktuojamas kaip įkvėpimo šaltinis, iš kurio Valstybės Taryba išvedė „bendruosius teisės principus". Pirmąsyk ja tiesiogiai pasiremta 1973 m. gruodžio 27 d. sprendime, argumentuojant, kad Konstitucinė Taryba įstatymų leidėjo padarytą 1789 m. Deklaracijos pažeidimą ne tik tiria, bet ir juo grindžia apskųstosios įstatymo nuostatos anuliavimą. Nuo tada tokiu pažeidimu ne kartą buvo remtasi, ir kelis kartus šis argumentas pripažintas pagrįstu;

– *1946 m. Konstitucijos preambulė* lygiai taip pat tapo pozityviosios teisės aktu, kuriuo pirmąsyk pasiremta 1975 m. sausio 15 d. sprendime. Vėliau jis ne kartą taikytas bylose. Preambulę sudaro du elementai: pirma, tai „Respublikos įstatymų pripažinti principai" (žr. *infra*), antra, dešimtyje pastraipų išdėstytos naujos teisės, arba principai, paprastai žymimi žodžiais „ypač svarbūs mūsų laikais politiniai, ekonominiai ir socialiniai principai", kuriems priklauso teisė į sveikatos apsaugą, į būstą, teisė streikuoti ir t. t.;

– *Respublikos įstatymuose pripažintiems principams* konstitucinių normų reikšmė pirmąsyk pripažinta 1971 m. liepos 16 d. sprendime dėl susivienijimų laisvės. Konstitucinė Taryba šiuos principus išveda iš svarbiausių, ypač priimtų III Respublikos laikais, liberalaus pobūdžio Respublikos įstatymų, kurie įteisino nemažai svarbių principų: susivienijimų, mokymo laisvę ir t. t.

e) *Konstitucinės Tarybos sprendimai, priimami vykdant įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolę:*

– *sprendimai, kuriais anuliuojami teisės aktai,* iš esmės yra tie sprendimai, kuriais be kokių nors sunkumų pritaikoma absoliuti Konstitucinės Tarybos sprendimų galia, numatyta Konstitucijos 62 straipsnyje.

Apskritai teisės aktus anuliuojančių sprendimų – jų per trisdešimt septynerius metus priimta 124 – viešosios valdžios institucijos griežtai laikėsi. Administracinių ir teisminių institucijų, bent tiesiogiai, nesaisto sprendimų, kuriais anuliuojami teisės aktai, padariniai;

– *sprendimai atmesti prašymą* būna arba sprendimai atmesti prašymą dėl nežinybingumo, arba tie, kuriais pripažįstama akto atitiktis Konstitucijai. Pirmieji, gana reti, neverti atskiro komentaro. Antraisiais, priimtais iš esmės atmetus skundo argumentus dėl jų prieštaravimo Konstitucijai, tam tikra prasme išduodamas įstatymo konstitucingumo liudijimas, ir tada įstatymas gali būti promulguotas.

Sprendimai dėl akto atitikties Konstitucijai su sąlyga galėtų būti sprendimai dėl akto anuliavimo, tačiau Konstitucinė Taryba, panaudodama konstruktyviąją, neutralizuojamąją ar direktyvinę interpretaciją, vis dažniau linksta apskųstąsias normas pripažinti atitinkančiomis Konstituciją.

B. Kontrolė *a posteriori*. Iš esmės klausimas dėl įstatymų atitikties Konstitucijai tiek Konstitucinei Tarybai, tiek administraciniams ar bendrosios jurisdikcijos teismams gali būti keliamas prieš įstatymą promulguojant. Tačiau ir šis principas vis tiek turi išimtį, suprantama, labai menkutę. Pagal Konstitucijos 37 straipsnio 2 dalį įstatymo formos aktus Konstitucinė Taryba gali visiškai ar iš dalies delegalizuoti. Tokia Konstitucinės Tarybos kompetencija sietina su Konstitucijos 34 ir 37 straipsniuose įtvirtintu įstatymais ir reglamentiniais aktais reguliuojamų sričių atskyrimu: teoriškai nuo to laiko tam tikri klausimai priskirti įstatymų leidėjui, o visus kitus tvarko reglamentinė valdžia. Taigi, jei įstatymu per klaidą buvo sureguliuoti reglamentinio reguliavimo klausimai, vykdomoji valdžia gali juos sureguliuoti dekretu su sąlyga, kad iš anksto yra konstatuota įstatymų leidėjo padaryta klaida. Ši procedūra vadinasi delegalizacija.

III. Jurisprudencija

Konstitucinės Tarybos jurisprudenciją šiandien sudaro 2151 sprendimas, priimtas nuo 1958 iki 1996 m. Jie pasiskirsto taip: sprendimai dėl rinkimų ir referendumų kontrolės (1574), dėl įstatymų (310), dėl Parlamento rūmų reglamentų (54), dėl tarptautinių sutarčių (5), dėl delegalizacijos (177), dėl nesuderinamumų kontrolės (12) ir dėl parlamentaro mandato netekimo (8).

1. Pagrindinius mūsų teisės parametrus nuolatos praturtina nauji įnašai.

Visų pirma esminių pokyčių įvyko teisės šaltinių teorijoje. Vis labiau ryškėja norminis peizažas, besiskiriantis tiek nuo III ir IV Respublikos normų sistemos tuo, kad Konstitucija kaip teisės šaltinis yra įgijusi reikšmę, kokios neturėjo iki 1958 m., tiek nuo to, kas buvo numatoma, kokia turėtų būti V Respublikos normų sistema, tuo požiūriu, kad įstatymas kaip teisės šaltinis vėl išsikovojo svarbią vietą, palyginti su vykdomosios valdžios kuriama reglamentine teise.

Žingsnis po žingsnio įtvirtinamas konstitucingumo principas, t. y. principas, pagal kurį kiekviena valdžios institucija yra saistoma teisės (ir ypač Konstitucijos) normų. Konstitucinės Tarybos 1982 m. sausio 16 d. sprendimu buvo iškilmingai patvirtinta, kad dėl Konstitucinės Tarybos vykdomos kontrolės ir pats įstatymų leidėjas privalo laikytis teisės normų reikalavimų.

Konstitucinės Tarybos jurisprudencija labai praturtino teisės normų hierarchiją ir padarė ją daug sudėtingesnę.

2. Kalbant apie *politinių, administracinių ar teisminių institucijų* veiklą, pažymėtina, kad Konstitucinės Tarybos sprendimai pamažu tikslino jų taikomas konstitucines nuostatas arba atskleidė vienos ar kitos srities konstitucinius aspektus, iki tol vos aiškius.

3. Visų akivaizdžiausia pažanga padaryta *saugant pagrindines teises ir laisves:*

A. *Lygybės principą, pirmąsyk įtvirtintą 1973 m. gruodžio 27 d. Taxation d'office* bylos sprendime, teismas taikė daugiau nei šimtą kartų, ir remiantis juo priimtos beveik penkios dešimtys sprendimų dėl įstatymų nuostatų anuliavimo. Nuo tol kone kiekvienas prašymas motyvuojamas lygybės principo pažeidimu.

Įstatymų leidėjas privalo laikytis lygybės principo tiek fizinių, tiek juridinių asmenų, kurie gali būti privatinės teisės juridiniai asmenys (profesinės sąjungos, bendrovės) ar viešosios teisės juridiniai asmenys (viešosios įstaigos, teritorinės bendruomenės), atžvilgiu.

B. *Klasikinių laisvių, kurioms užtikrinama Konstitucijos apsauga,* kasmet daugėja. Taip pat ilgėja baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bendrųjų principų sąrašas (žr. *Les grandes décisions,* 6ᵉ éd., Nº 35). Lygiai taip pat atsižvelgiama ir į ekonomines bei socialines teises.

C. *Konstitucinė Taryba* nė vienos iš šių teisių nelaiko absoliučia ir, derindama susiduriančias pagrindines teises, kai kurias jų riboja. Be to, kad ir kaip gerbiant laisves ir vietos savivaldą, pagrindinių teisių įgyvendinimas neturi „skaldyti", nes šios teisės turi būti vienodai taikomos visoje šalies teritorijoje (Konstitucinės Tarybos 1985 m. sausio 18 d. sprendimas).

IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai

1. Įtaka teisinei tvarkai. A. *Ypač svarbių pokyčių* matyti viešojoje teisėje, tačiau yra jų ir privatinėje. Išties taip jau atsitiko, kad konstitucinė jurisprudencija, iškeldama konstitucinę teisę kaip bendrą visų teisės šakų pagrindą, kaip teisę, kuri vėl vykdo fundamentinei teisei būdingas pirmaprades funkcijas, iš naujo kelia klausimą ir dėl klasikiniu laikomo teisės skirstymo į viešąją ir privatinę.

B. *Tačiau vykstanti teisinė revoliucija* susiduria su pasipriešinimu ir kliūtimis.

Pirma, Konstitucinės Tarybos jurisprudencijos įtaką mažina pačios mūsų konstitucingumo kontrolės sistemos ypatybės. Viena vertus, būdama prevencinio pobūdžio, ši sistema įstatymų leidėjui sudaro palankias sąlygas tiesiogiai ir veiksmingai atsižvelgti į Konstitucijos normas, bet, kita vertus, tuo mastu, kuriuo ši konstitucinės justicijos institucija negali kontroliuoti, kaip bendrųjų teismų sprendimuose taikomos teisės normos, Konstitucijos normų taikymo veiksmingumas gali būti neužtikrintas.

Antra, Konstitucinės Tarybos jurisprudencijos įtaką riboja tai, kad tada, kai teismo nagrinėjamą situaciją ar aktą ir Konstituciją perskiria įstatymas, bendrieji teismai pirmenybę teikia įstatyminiam reguliavimui, nors taip gali būti įtvirtintas antikonstitucingumas! Šitokia yra tiek administracinių, tiek bendrųjų teismų padėtis, ir tokia ji dėl to, kad laikomasi principo, jog bendrasis teismas nei pats gali vertinti, ar įstatymas atitinka Konstituciją, nei kreiptis šiuo klausimu į Konstitucinę Tarybą. Tiesa, padėtis keičiasi.

2. Įtaka politinei tvarkai. A. *Konstitucinė Taryba yra keletą kartų priminusi,* kad ji neįgyvendina politinės valdžios ir kad Konstitucija jai nepatikėjo „tokios bendro pobūdžio galios vertinti ir spręsti, kokia patikėta Parlamentui". Konstitucinė Taryba – ne tretieji Parlamento rūmai.

B. *Konstitucinės Tarybos veiklos padariniai* politiniam gyvenimui *yra įvairūs,* tačiau visi jie to paties pobūdžio.

Pirmiausia kontrolė, kurią atlieka Konstitucinė Taryba, esmingai prisideda politiniame gyvenime įtvirtinant taikingas nuotaikas. Kaskart, kai tik Konstitucinė Taryba priima sprendimą, politinė karštligė atslūgsta. Įstatymų kontrolė gali atlikti šią funkciją dėl to, kad opozicija turi savo žinioje priemonę, užtikrinančią, jog dauguma neperžengs Konstitucijos nustatytų ribų.

Konstitucinės Tarybos funkcionavimas ir veiksmai palengvino ir patvirtino valdžių kaitą 1981–1982 m. Iš tikrųjų tiesiogiai – savo sprendimais – arba netiesiogiai – tuo, kad dauguma, baimindamasi konstitucinės justicijos cenzūros, pati apribojo savo veiksmus, – Konstitucinė Taryba užtikrino pokyčių proceso šalyje reguliavimą, nukreipdama reformas tam tikra linkme, t. y. pažymėdama, kuriais keliais dauguma gali žengti kurdama naujas teisės taisykles ir kurie yra užtverti, jei nesama pakankamo sutarimo.

VI skyrius

ISPANIJOS KONSTITUCINIS TRIBUNOLAS

Pirmoji Ispanijos pažintis su konstitucine justicija – Antrosios Respublikos laikai, kai buvo įsteigtas Konstitucinių Garantijų Tribunolas (1931–1936 m.).

1978 m. gruodžio 27 d. Ispanijos Konstitucijos IX skirsnyje įtvirtinta daug galių turinti konstitucinės justicijos institucija, kurios veiklos pagrindams ir statusui pritarė visi Konstitucinio Susirinkimo nariai, išskyrus komunistus, taip pat nebalsavusius ir prieš šį projektą. Pirmieji Tribunolo nariai buvo paskirti 1980 m. vasario 15 d. Konstitucinio Tribunolo veiklos pradžia – 1980 m. liepos 15 d.

I. Sudėtis ir veikla

1. Sudėtis. Konstitucinį Tribunolą sudaro dvylika narių (Konstitucijos 159 str. 1 d.).

A. *Karalius skiria į pareigas dvylika Konstitucinio Tribunolo narių;* skiriami kandidatai, kurių keturis teikia Deputatų Kongresas, keturis – Senatas, du – Vyriausybė ir du – Teisminės valdžios Generalinė taryba[21]. Krinta į akis, kad iš dvylikos teisėjų aštuoni paskirti Parlamento rūmų teikimu, taip pat ir tai, kad, panašiai kaip Italijos sistemoje, skiriant teisėjus dalyvauja teisminės valdžios atstovai.

[21] Pagal Ispanijos Konstitucijos 122 straipsnį Teisminės valdžios Generalinė taryba yra šios srities valdymo institucija. Jos statusą, taip pat nuostatas dėl narių pareigų ir funkcijų nesuderinamumo su tam tikra veikla nustato organinis įstatymas. Teisminės valdžios Generalinę tarybą sudaro Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, kuris jai vadovauja, bei dvidešimt narių, penkeriems metams skiriamų karaliaus. Dvylika narių organinio įstatymo nustatyta tvarka skiriami iš teisėjų ir įvairių kategorijų magistratų, keturi – Deputatų Kongreso ir keturi – Senato siūlymu. Jie privalo būti advokatai ar aukštos kvalifikacijos teisininkai ir turėti ne mažesnį kaip penkiolikos metų teisinio darbo stažą. – *Vert. past.*

Abeji Parlamento rūmai priima sprendimus teikti teisėjus kvalifikuota trijų penktadalių Parlamento rūmų narių balsų dauguma. Tokia tvarka padeda išvengti, kad teisėjai būtų skiriami vien Vyriausybę remiančios daugumos balsais, ją taikant reikia gana plataus sutarimo. Konstitucinio Tribunolo teisėjai turi būti parinkti iš teisėjų ir prokurorų, universitetų profesorių, valstybės tarnautojų ir advokatų. Visi jie turi būti teisininkai, kurių teisinė kvalifikacija yra visuotinai pripažinta, ir turėti ne mažesnį kaip penkiolikos metų teisinio darbo stažą. Konstitucinio Tribunolo pirmininką iš šio teismo narių skiria karalius Tribunolo siūlymu. Tribunolo pirmininkas skiriamas trejiems metams, vėliau į šias pareigas jį galima skirti iš naujo.

B. *Penkis kartus iš dalies atnaujinus Tribunolo sudėtį,* išryškėjo, kad, nepaisant atsargumo priemonių, kurių buvo imtasi, dažniausiai teisėjų skyrimas buvo susijęs su politinių jėgų, ypač didžiųjų politinių partijų – PSOE, UCD ir *Partido popular*[22], – sandėriais. 1992 m. pirmąsyk susitarė PSOE ir Katalonų nacionalistinė partija (CIU).

Dabartinį Konstitucinį Tribunolą sudaro septyni universitetų profesoriai, įvairių teisės disciplinų atstovai, keturi magistratai ir vienas advokatas (žr. *Annuaire international de justice constitutionnelle,* 1995, p. 599).

C. *Teisėjo įgaliojimų trukmė* – devyneri metai, kas treji metai Tribunolas atnaujinamas trečdaliu. Pirmosioms Tribunolo teisėjų sudėtims buvo numatytas gan įdomus burtų traukimas, siekiant nustatyti teisėjų, keičiamų po trejų, vėliau – po šešerių metų, „grupes": kaip tik dėl to 1983 m. visi deputatų paskirti Tribunolo nariai buvo pakeisti.

Teisėjo iškart skirti antrai kadencijai negalima (išskyrus, kaip yra Prancūzijoje, atvejus, jeigu pirmąsyk paskyrimas buvo trumpesnis nei treji metai). Teisėjams taikomi griežti ribojimai: Konstitucinio Tribunolo teisėjo pareigos nesuderinamos su tautos atstovo, Vyriausybės nario, teisėjo, administracijos ir profesinių sąjungų atstovo funkcijomis, taip pat su gamybine ar komercine veikla; be to, Konstitucinio Tribunolo nariams galioja ir visi pareigų nesuderinamumo atvejai, nustatyti teisminės valdžios atstovams. Pagaliau Konstitucinio Tribunolo narių negalima atšaukti: jų įgaliojimai gali būti nutraukti tik dėl mirties ar baigusis kadencijai, taip pat paties Konstitucinio Tribunolo sprendimu, ir tik išvardytais atvejais. Konstitucinio Tribunolo nario atlyginimas prilygsta ministro atlyginimui.

[22] Ispanijos socialistų darbininkų partija, Demokratinio centro sąjunga ir Liaudies partija. – *Vert. past.*

2. Veikla. A. *Konstitucinio Tribunolo statusą ir veiklą* apibrėžė Konstitucijos 159–165 straipsniai (IX skirsnis) ir 1979 m. spalio 3 d. Organinis įstatymas dėl Konstitucinio Tribunolo (LOTC[23]). Tribunolą sudaro dveji rūmai, abejuose jų yra po šešis narius, paskirtus Tribunolo plenumo. Vieniems rūmams pirmininkauja Tribunolo pirmininkas, o kitiems – pirmininko pavaduotojas. Rūmai gali priimti sprendimus, jeigu dalyvauja ne mažiau kaip du trečdaliai jų narių. Rūmams pavesta nagrinėti vien *amparo* skundus.

Konstitucinis Tribunolas taip pat gali posėdžiauti susirinkęs į plenumą: jį sudaro visi Tribunolo nariai, o vadovauja pirmininkas. Plenumas vykdo tiek administracinę, tiek teisminę funkcijas. Kaip teisminė instancija, jis gali vykdyti bet kokius Tribunolui priklausančius įgaliojimus, išskyrus *amparo* skundų nagrinėjimą. Tačiau klausimus dėl prašymų, kurie žinybingi plenumui ar rūmams, priėmimo gali spręsti komisijos, į kurių sudėtį įeina pirmininkas (ar jo pavaduotojas) ir du teisėjai.

B. *Konstitucinio Tribunolo teiseną* reguliuoja 1979 m. organinio įstatymo nuostatos, taip pat papildomai – Organinio įstatymo dėl teisminės valdžios bei civilinės teisenos įstatymo nuostatos.

Yra užtikrintas rungtyninis teisminio nagrinėjimo pobūdis. Šalims atstovauja atstovai, jas gina advokatai; valstybės vykdomosios valdžios institucijoms atstovauja ir jas gina valstybės advokatai prie Konstitucinio Tribunolo. Byla nagrinėjama nemokamai. Sprendimai priimami bylą nagrinėjančių teisėjų balsų dauguma; balsams pasidalijus po lygiai, lemia pirmininko balsas. Pirmininkas ir nariai gali pareikšti atskirąją nuomonę. Atskiroji nuomonė dėl sprendimo motyvų ar jo rezoliucinės dalies skelbiama kartu su Konstitucinio Tribunolo nutarimu „Oficialiajame valstybės biuletenyje"[24]. Ir priešingai, balsavimo aplinkybės neskelbiamos.

Taip pat reikėtų pažymėti, kad 1988 m. birželio 9 d. įstatyme buvo nustatyta *amparo* skundų atsijojimo procedūra, pagal kurią trijų teisėjų komisijos gali nepriimti skundo nagrinėti sprendimo nemotyvuodamos (kai nuspręsta visais balsais) ar motyvuotu sprendimu (priešingu atveju).

[23] Ley Organica del Tribunal Constitutional (*isp.*). – *Vert. past.*

[24] „Boletin oficial del Estado" (*isp.*). – *Vert. past.*

II. Įgaliojimai

1. Kiti įgaliojimai (be įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės). A. Konstitucinio Tribunolo kompetencijai priklauso *sureguliuoti ginčus, kilusius tarp konstitucinių valstybės institucijų,* jeigu atsiranda nesutarimų tarp Senato, Deputatų Kongreso, Vyriausybės ar Teisminės valdžios Generalinės tarybos dėl atitinkamų jų įgaliojimų, kuriuos nustato Konstitucija ar organiniai įstatymai. Institucija, mananti, kad tapo tokio kompetencijos pasisavinimo, padaryto kitos institucijos priimtu aktu, auka, turi kreiptis į pastarąją per vieną mėnesį, reikalaudama tokį aktą atšaukti. Tiesiogiai ar netiesiogiai tai padaryti atsisakius, institucija, kurios interesams pakenkta, dėl šio pozityvaus ginčo kreipiasi į Konstitucinį Tribunolą[25]. Tribunolas per mėnesį priima sprendimą, nurodydamas instituciją, kompetentingą vykdyti ginčijamą įgaliojimą, ir prireikus ginčijamus aktus anuliuodamas. Iki šiol nagrinėtas tik vienas toks atvejis.

B. Konstitucinio Tribunolo kompetencijai priklauso *užtikrinti valstybės ir ją sudarančių bendruomenių pusiausvyrą.* Atsižvelgdamas į šią pusiausvyrą apibrėžiančias Konstitucijos nuostatas, taip pat į autonominių vienetų statutus, organinius ir paprastuosius įstatymus, Tribunolas ją laiduoja įvairiais būdais.

Pirmiausia Konstitucinis Tribunolas turi įgaliojimus spręsti pozityvius ir negatyvius ginčus, galinčius kilti tarp valstybės ir autonominių bendruomenių.

Konstituciniam Tribunolui taip pat gali tekti užtikrinti valstybės ir ją sudarančių bendruomenių pusiausvyrą nagrinėjant prašymą dėl valstybės ar autonominės bendruomenės akto, turinčio įstatymo galią, *neatitikties Konstitucijai.* Taip pat galima nuspėti, kad autonominių bendruomenių normos netiesiogiai yra nagrinėjamos pasinaudojant *konkrečia normų kontrole.* Pagaliau ir *išankstiniu prašymu* galima pasiekti, kad būtų patikrinta, kaip paskirstyti valstybės ir autonominių bendruomenių įgaliojimai.

C. *Kontrolė, kaip vykdomosios ir teisminės institucijos laiduoja pagrindines teises,* įgyvendinama nagrinėjant *amparo* skundą.

[25] Pagal ispaniškąją teisės doktriną pozityvūs ginčai kyla tuomet, kai valstybė ar autonominė bendruomenė priima priemones, sprendimus arba nutarimus, kurie, kitos šalies nuomone, pažeidžia Konstitucijos, autonominių bendruomenių statutų ar atitinkamus įgaliojimus įtvirtinančių įstatymų normas. Negatyvūs ginčai kyla tuomet, kai nė viena iš suinteresuotų valstybės ar autonominės bendruomenės institucijų nemano esanti kompetentinga priimti sprendimą, kurio nesant kilo ginčas. – *Vert. past.*

Jei pažeidžiamos teisės ir laisvės, įtvirtintos Konstitucijos 14–30 straipsniais, t. y. iš esmės klasikinės teisės ir laisvės, išskyrus ekonomines ir socialines, ir ypač nuosavybės teisę, į Konstitucinį Tribunolą gali kreiptis atskiri asmenys, liaudies gynėjas[26] ir prokuratūra. Tokį skundą galima paduoti tada, kai valstybės, autonominių bendruomenių ir kitų viešųjų teritorinių bei specialiųjų juridinių asmenų institucijos, pareigūnai ar atstovai nurodytas teises pažeidžia.

Amparo skundas dėl įstatymo negalimas, tačiau taip galima apskųsti atstovaujamųjų susirinkimų priimtus neįstatyminio pobūdžio aktus. Šiuo atveju skundui nebūdingas pagalbinis pobūdis, ir jį reikia paduoti per tris mėnesius. *Amparo* skundą dėl administracijos aktų ar elgesio galima paduoti tik pasinaudojus visomis teisinėmis paprasto skundo galimybėmis per dvidešimt dienų nuo tada, kai buvo priimtas paskutinis sprendimas dėl paprasto skundo. *Amparo* skundą taip pat galima paduoti dėl teisminės institucijos akto ar jo nepriėmimo nuo to momento, kai šiuo aktu ar jo nepriėmimu tiesiogiai pažeidžiamos teisės ir laisvės, įtvirtintos Konstitucijos 14–30 straipsniuose, laikantis sąlygos, kad visomis apskundimo priemonėmis – apeliacine ar kasacine tvarka – buvo pasinaudota. Tokį skundą galima paduoti per dvidešimt dienų priėmus paskutinį sprendimą.

Nuo 1980 m. liepos 15 d. iki 1994 m. gruodžio 31 d. gauti 28 247 *amparo* skundai. 23 578 iš jų atsijoti kaip nenagrinėtini, o dėl 2314 priimti sprendimai. Beveik visi skundai paduoti dėl teisminės valdžios aktų, ir didžioji jų dauguma buvo grindžiama teise į veiksmingą teisminę gynybą ir lygybės principo pažeidimu (žr. P. Bon, *Annuaire international de justice constitutionnelle,* 1990, vol. VI).

D. *Tarptautinių sutarčių įtvirtinimo vidaus teisinėje sistemoje kontrolę laiduoja,* kaip ir Prancūzijoje, *teisena,* kurios paskirtis – patikrinti, ar neratifikuotos sutarties nuostatos atitinka Konstituciją.

Kol sutarčiai „valstybė nėra pritarusi", konstitucinę kontrolę gali inicijuoti Vyriausybė arba vieni iš Parlamento rūmų. Ji taikyta dėl Mastrichto sutarčių.

2. Nacionalinių įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė. A. *Prevencinė kontrolė.* Iš pradžių Vyriausybės vadovas, 50 deputatų ar 50 senatorių, liaudies gynėjas ir autonominių bendruomenių institucijos (vykdomosios ir atstovaujamosios) galėjo prašyti per 3 dienas nuo balsavimo patikrinti organinį įstatymą. Tačiau 1985 m. prevencinė kontrolė buvo panaikinta. Vykdant šią kontrolę priimti septyni sprendimai.

[26] Liaudies gynėjas (isp. *Defensor del Pueblo*) – Ispanijos ombudsmenas. – *Vert. past.*

B. *Kontrolė* a posteriori. Bylas dėl galiojančių įstatymų atitikties Konstitucijai galima kelti įvairiai.

a) *Prašymus ištirti, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai,* taip pat kai vykdoma abstrakti kontrolė, Konstituciniam Tribunolui gali tiesiogiai įteikti Vyriausybės vadovas, 50 deputatų ar 50 senatorių, kolegialios vykdomosios autonominių bendruomenių institucijos ir, pasitaikius progai, šių bendruomenių atstovaujamieji susirinkimai bei liaudies gynėjas. Prašymą reikia paduoti per tris mėnesius nuo įstatymo paskelbimo. Nuo momento, kai prašymas priimtas nagrinėti, įvairios valdžios institucijos per penkiolika dienų gali pareikšti pastabas. Šiam terminui pasibaigus, Konstitucinis Tribunolas per dešimt dienų priima sprendimą, nebent motyvuotu sprendimu jis pats nagrinėjimo terminą pratęstų iki trisdešimties dienų. Iš tikrųjų Tribunolas šių terminų nesilaiko, ir vidutinė bylos nagrinėjimo trukmė gerokai ilgesnė. Nuo 1980 m. liepos 15 d. iki 1994 m. gruodžio 31 d. Tribunolas priėmė 192 nutarimus, daugiausia dėl kompetencijos paskirstymo tarp valstybės ir autonominių bendruomenių. Pirmajame iš jų (1981 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. 4/1981) Tribunolas, remdamasis Organinio įstatymo dėl Konstitucinio Tribunolo antrąja pereinamąja nuostata, numatančia, kad per tris mėnesius nuo Konstitucinio Tribunolo veiklos pradžios galima apskųsti anksčiau priimtus įstatymus paduodant prašymą ištirti, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, tyrė įstatymą, įsigaliojusį iki priimant Konstituciją.

b) Pasinaudodamas konkrečia normų kontrole, bendrasis teismas gali iškelti *„klausimą dėl įstatymo (taip pat priimto iki įsigaliojant Konstitucijai) neatitikties Konstitucijai"*. Tokį klausimą gali kelti bet kuri „teisminė institucija", kai tik pripažįstamas jos teisminis pobūdis, ir nesvarbu, kokia jos vieta hierarchijoje. Klausti galima, kai nuo atsakymo į „klausimą dėl neatitikties Konstitucijai" priklauso bylos rezultatas ir kai teismas abejoja, ar atitinka Konstituciją byloje taikytina nuostata. Sprendimas dėl kreipimosi į Konstitucinį Tribunolą, atrodo, nesustabdo pagrindinės teisenos *a quo,* ir tai gana netikėta. Jei kreipimasis yra nepriimtinas ar aiškiai nepagrįstas, Konstitucinis Tribunolas jį atmeta iš karto. Jei kreipimasis nagrinėti priimamas, įvairių valdžios institucijų prašoma per penkiolika dienų pareikšti pastabas. Pagrindinės teisenos šalys Konstitucinio Tribunolo byloje nedalyvauja. Konstitucinis Tribunolas per penkiolika dienų privalo priimti sprendimą, terminą galima pratęsti iki mėnesio, tačiau šių terminų nesilaikoma. Nuo 1980 iki 1994 m. gauta 720 kreipimųsi, ir Tribunolas priėmė 189 sprendimus, daugiausia dėl nacionalinių įstatymų ir pagrindinių teisių pažeidimo.

c) *Amparo* skundu tiesiogiai ginčyti įstatymo atitikties Konstitucijai negalima, tačiau Tribunolo rūmai, į kuriuos su šiuo skundu buvo kreiptasi dėl administracinio ar teismo akto, turi galimybę oficialiai iškelti įstatymo, kuriuo grindžiamas ginčijamas aktas, atitikties Konstitucijai klausimą ir perduoti jį Tribunolo plenumui, o šis tuomet priima sprendimą kaip vykdydamas konkrečią normų kontrolę.

C. *Keletas pastabų dėl įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės*

a) *Visų pirma pažymėtina, jog ir pasinaudojus visais prašymų pareiškimo būdais* Konstituciniame Tribunole buvo nagrinėta nedaug įstatymų.

b) *Tyrimo pagrindas* yra normos, išdėstytos Konstitucijoje, taip pat organiniuose įstatymuose (bent jau dėl kompetencijos paskirstymo tarp valstybės ir autonominių bendruomenių).

c) Kaip nurodyta Konstitucijos 161 ir 164-1 straipsniuose, *sprendimai, priimti vykdant abstrakčią ir konkrečią kontrolę*, yra vienodai visiems privalomi. Taigi, pripažinus prieštaravimą Konstitucijai, kyla teisinių padarinių ir įpareigojamos viešosios valdžios bei kitos institucijos; be to, yra anuliuojamos ne tik normos, pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, bet ir susijusios su jomis ar iš jų kylančios. Pagal LOTC 40-2 straipsnį visiems privaloma ir Konstitucinio Tribunolo „jurisprudencija".

Neabejotina, kad *amparo* procedūra savaime užtikrina Konstitucinio Tribunolo jurisprudencijoje suformuluotų principų taikymą bendrųjų teismų praktikoje.

d) *Taip pat pažymėtina, kad abstrakčią ir konkrečią kontrolę galima derinti ar jungti.* „Neatitikties Konstitucijai klausimas" gali būti pateiktas Konstituciniam Tribunolui po to, kai pradėtas nagrinėti „prašymas ištirti, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai". Tai gali savaime komplikuoti nagrinėjimą.

III. Jurisprudencija

Per šešiolika metų nuo Konstitucinio Tribunolo veiklos pradžios susiformavo reikšminga jurisprudencija. Joje ypač svarbus vaidmuo tenka *amparo* skundui, nors taip pat siekiama plėtoti ir jurisprudenciją dėl valstybės bei autonominių bendruomenių santykių.

1. Valstybės ir ją sudarančių bendruomenių santykiuose Konstitucinio Tribunolo indėlis vis didėja.

Negalima tvirtinti, kad Konstitucinis Tribunolas buvo palankus vienam ar kitam santykių partneriui: „Jis stengėsi ypač sunkiomis sąlygomis nustatyti pusiausvyrą, kuri tikrai nekeltų grėsmės nei vienai, nei kitai sudedamajai sistemos daliai" (F. Moderne, *op. cit.*, p. 210).

2. Apsaugoti pagrindines teises nuo administracinių ir teismo aktų – tai šiuo metu kita svarbi Konstitucinio Tribunolo užduotis. Iš tiesų Konstitucinis Tribunolas kol kas menkai vykdo šią funkciją nagrinėdamas nacionalinio ar bendruomenių įstatymų leidėjų priimtus įstatymus.

Vykdydamas šią funkciją, Konstitucinis Tribunolas turėjo tiksliau nustatyti pagrindinių teisių, kurios, jo požiūriu, vienu metu yra ir subjektinės (asmuo prieš valstybę), ir objektyviosios (kiek jos yra svarbiausi Ispanijos konstitucinės tvarkos elementai), prigimtį.

Pagrindinės teisės turi „būtinas ribas": taip įgyvendinant teisę streikuoti reikia atsižvelgti į „būtino bendruomenės aptarnavimo" poreikį.

IV. Įtaka teisinei ir politinei tvarkai

1. Įtaką politinei tvarkai Konstitucinis Tribunolas, be jokios abejonės, daro vykdydamas įgaliojimų paskirstymo tarp valstybės ir autonominių bendruomenių arbitražo funkciją. Konstitucinis Tribunolas taip pat padeda mažinti įtampą ar šalinti nesutarimus, ypač kylančius tarp valstybės ir pačių įtakingiausių autonominių bendruomenių, kokios yra Katalonija ir Baskų kraštas.

Pirmaisiais veiklos metais Konstitucinis Tribunolas daugiausia tikrino įstatymus, priimtus iki įsigaliojant Konstitucijai. Nors Tribunolas yra nagrinėjęs, ar atitinka Konstituciją baudžiamieji, mokesčių, socialinės apsaugos ir vietos autonomijos įstatymai, vis dėlto svarbiausių politinių pasirinkimų teisėtumo kontrolė tokios reikšmės kaip kitose Europos šalyse dar neįgavo.

2. Įtaka teisinei tvarkai stiprėja dėl Tribunolo sprendimų galios laipsnio ir dėl *amparo* skundo mechanizmo, kuris Konstituciniam Tribunolui suteikia galimybę kontroliuoti, kaip bendrieji teismai laikosi jo jurisprudencijos (žr. P. Bon, „La constitutionnalisation du droit espagnol", *Revue française de droit constitutionnel*, 5-1991, p. 33–54).

VII skyrius

PORTUGALIJOS KONSTITUCINIS TRIBUNOLAS

1976 m. balandžio 25 d. Konstitucija įtvirtino sudėtingą konstitucinės kontrolės sistemą, kurią sudarė Revoliucinė Taryba (politinė institucija) ir Konstitucinė Komisija (teisinė institucija, panaši į konstitucinį teismą), taip pat bendrieji teismai.

Revoliucinė Taryba Respublikos Prezidento prašymu galėjo vykdyti kontrolę *a priori,* o kontrolę *a posteriori,* atsižvelgdamos į aplinkybes ir kombinuotu būdu, galėjo vykdyti Revoliucinė Taryba, Konstitucinė Komisija ir bendrieji teismai. Konstitucinė Komisija „atliko gana reikšmingą darbą" (H. Fix-Zamudio, *op. cit.,* p. 206).

1982 m. rugpjūčio mėnesį Respublikos Susirinkimui priėmus Konstitucijos pataisas (1982 m. rugsėjo 30 d. Konstitucinis įstatymas Nr. 1/82), ši sistema buvo pakeista. Vietoj Konstitucinės Komisijos atsirado Konstitucinis Tribunolas, daug labiau atitinkąs europietiškąjį konstitucinės kontrolės modelį. Šis Tribunolas buvo įkurtas 1983 m. balandžio 6 d. ir nuo tada pakeitė ankstesnę sistemą. Tačiau bendriesiems teismams išliko galimybė tikrinti įstatymų atitiktį Konstitucijai.

I. Sudėtis

Konstitucinį Tribunolą sudaro trylika teisėjų: dešimt iš jų išrinkti Respublikos Susirinkimo, o kiti trys kooptuoti dešimties teisėjų.

Trys (ar daugiau) teisėjų, kuriuos išrinko Respublikos Susirinkimas, ir trys kooptuotieji teisėjai būtinai turi būti pasirinkti iš kitų teismų teisėjų, o kiti teisėjai – iš teisininkų. Teisėjai renkami šešeriems metams ir gali būti į šias pareigas perrenkami. Teisėjai dvejiems metams renka pirmininką. Pir-

mieji dešimt teisėjų, taip pat kooptuotieji išrenkami dviejų trečdalių balsų dauguma.

Tribunolas buvo įkurtas 1983 m. balandžio 6 d. (jį sudarė šeši magistratai, penki profesoriai ir advokatas). 1989 m. jo sudėtis visiškai atnaujinta: penki teisėjai (iš trylikos) buvo paskirti. Jeigu skaičiuotume, tai šeši iš jų – magistratai (vienas iš Aukščiausiojo Teismo, keturi iš apeliacinių teismų, vienas iš pirmosios instancijos teismo) ir septyni – universitetų profesoriai. 1994 m. du teisėjai buvo pakeisti. Reikšmingai atsinaujinta 1996 m.

II. Įgaliojimai

1. Kiti įgaliojimai (be įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolės). A. *Palaikyti valstybės ir ją sudarančių bendruomenių pusiausvyrą* gali būti svarbus naujojo Konstitucinio Tribunolo uždavinys, nors Portugalija nėra federacinė valstybė. Iš tiesų politinė šalies decentralizacija, ypač Azorų ir Madeiros autonominių sričių, labai didelė.

Konstituciniam Tribunolui gali kilti reikalas Konstitucijoje įtvirtintą pusiausvyrą užtikrinti įvairiais būdais: pirmiausia, vykdant *prevencinę kontrolę*, Respublikos ministro (valstybės atstovo autonominėse srityse) prašymu ištirti Madeiros ir Azorų sričių įstatymų leidybos susirinkimų priimtus įstatyminius dekretus, paskui, vykdant *abstrakčią normų kontrolę*, išnagrinėti sričių įstatymų leidybos susirinkimų ar jų vyriausybių prašymus dėl tų sričių konstitucinių teisių pažeidimo. Be to, Konstitucinis Tribunolas, kuriam taip pat tenka ir administracinio teismo vaidmuo, gali nagrinėti (visados tik vykdydamas abstrakčią kontrolę) du simetriškus atvejus: valstybės valdžios institucijų (Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko, Respublikos Susirinkimo Pirmininko, Provedor de Justiça[27], Respublikos generalinio prokuroro, dešimtadalio Respublikos Susirinkimo deputatų, Respublikos ministro, atstovaujančio valstybei autonominėje srityje) prašymus dėl sričių aktuose esančių *neteisėtų* normų arba vienos iš valstybės valdžios institucijų (iš ką tik išvardytųjų), suinteresuotos srities vyriausybės pirmininko ar srities įstatymų leidybos susirinkimo dešimtadalio deputatų prašymą dėl nacionalinių viešųjų valdžių priimtame akte esančių *neteisėtų* normų, paneigiančių srities statute įtvirtintas jos teises.

B. *Konstitucinis Tribunolas taip pat turi ir administraciniam teismui būdingų įgaliojimų.* Iš tikrųjų jau išvardytų valdžios institucijų iniciatyva vykdydamas abstrakčią kontrolę, jis gali nagrinėti bet kokių normų, taip pat – pasitaikius progai – ir įtvirtintų administraciniais aktais, ati-

[27] Teisingumo sergėtojas (*portugal.*) – taip vadinasi Portugalijos ombudsmenas. – *Vert. past.*

tiktį Konstitucijai. Be to, pasinaudojant konkrečia kontrole, į Konstitucinį Tribunolą gali būti kreipiamasi tada, kai teismas atsisako taikyti dekretą, motyvuodamas tuo, kad jis prieštarauja Konstitucijai, arba, priešingai, kai taiko dekretą, kurio atitikties Konstitucijai klausimas buvo iškeltas byloje. Tokį prašymą paduoda prokuratūra.

C. *Penketas kitų Konstitucinio Tribunolo įgaliojimų,* kuriuos būtina bent jau paminėti.

Konstitucinis Tribunolas, pirmiausia Respublikos Prezidento, pasinaudojusio prevencinės kontrolės būdu, prašymu, gali patikrinti tarptautinių sutarčių ir susitarimų atitiktį Konstitucijai, ir jei pripažįstamas prieštaravimas Konstitucijai, priversti Respublikos Susirinkimą iš naujo patvirtinti nurodytas nuostatas dviejų trečdalių balsų dauguma. Jis nagrinėja apeliacinius skundus dėl teismų sprendimų politinių rinkimų ginčų bylose. Jam taip pat patikėta nagrinėti ginčus dėl politinių partijų konstitucingumo ir teisėtumo. Be to, Konstitucinio Tribunolo kompetencija yra spręsti klausimus dėl Respublikos Prezidento išrinkimo ir jo funkcijų pabaigos. Pagaliau nuo 1989 m. jo kompetencijai priskirta *a priori* spręsti, ar nacionalinis referendumas atitinka Konstituciją ir įstatymą.

2. Įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė. A. *Prevencinė kontrolė.* Tokia įstatymų kontrolė gali būti pradėta Respublikos Prezidento prašymu, o nuo 1989 m. ir organinių įstatymų kontrolė – Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar penktadalio Respublikos Susirinkimo deputatų iniciatyva, prašymą pateikiant per aštuonias dienas nuo akto gavimo. Konstitucinis Tribunolas per dvidešimt penkias dienas turi priimti sprendimą. Pripažinus, kad įstatymo nuostatos prieštarauja Konstitucijai, jį galima promulguoti tik tokias nuostatas pašalinus. Tačiau Respublikos Susirinkimas dviejų trečdalių dalyvaujančių deputatų balsų dauguma, kai ši dauguma didesnė už absoliučią įgaliojimus turinčių deputatų daugumą, gali nuspręsti nuostatas, pripažintas prieštaraujančiomis Konstitucijai, palikti galioti.

B. *Kontrolė* a posteriori. Ši kontrolė gali būti vykdoma abstrakčios ar konkrečios normų kontrolės forma.

Tiesioginį prašymą dėl įstatymo atitikties Konstitucijai gali paduoti šios valdžios institucijos: Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Respublikos Susirinkimo Pirmininkas, Provedor de Justiça, Respublikos generalinis prokuroras ir, jei prašymas grindžiamas pažeistomis autonominės srities teisėmis, sričių įstatymų leidybos susirinkimai ar vyriausybių pirmininkai.

Konkrečią normų kontrolę galima pradėti prokuratūros iniciatyva, kai teismas atsisako taikyti įstatymą, kurį jis laiko prieštaraujančiu Konstitucijai, arba, priešingai, taiko įstatymą, kurio atitikties Konstitucijai klausimas buvo iškeltas. Bylos šalys gali kreiptis į Konstitucinį Tribunolą, jeigu teismas nepatenkino jų prašymo dėl įstatymo neatitikties Konstitucijai.

C. *Omisijos*[28] *neatitikties Konstitucijai kontrolė.* Portugalijos Konstitucijos 283 straipsnis suteikia teisę Respublikos Prezidentui, teisingumo sergėtojui arba sričių įstatymų leidybos susirinkimų pirmininkams kreiptis į Konstitucinį Tribunolą, kai Konstitucijos „nesilaikoma dėl to, kad nėra priimta įstatymų leidybos priemonių, būtinų siekiant užtikrinti Konstitucijos normų įgyvendinimą". 1989 m. priimti du pirmieji tokie sprendimai, o 1983–1994 m. – penki.

D. *Konstitucinio Tribunolo sprendimų padariniai.* Tribunolo sprendimas, kuriuo pripažįstama, kad norma prieštarauja Konstitucijai ar yra neteisėta, sukelia padarinius *erga omnes* nuo dienos, kai įsigaliojo Konstitucijos neatitinkanti ar neteisėta norma (Konstitucijos 282 str. 1 d.). Sprendimas, priimtas vykdant konkrečią kontrolę, turi santykinį poveikį; tačiau, jei ta pati norma pripažinta prieštaraujančia Konstitucijai trijose konkrečiose bylose, gali būti pradėta abstrakčios kontrolės, sukeliančios anksčiau minėtus padarinius, teisena. Be to, prokuratūra privalo Konstituciniam Tribunolui perduoti bendrosios sistemos teismo sprendimą, kuriame taikoma Tribunolo prieštaraujančia Konstitucijai pripažinta norma.

[28] T. y. įstatyminio reguliavimo nebuvimo. – *Vert. past.*

VIII skyrius

BELGIJOS ARBITRAŽO TEISMAS

1980 m. rugpjūčio 8 d. priimtame „specialiame institucinių reformų įstatyme" buvo numatyta įkurti Arbitražo Teismą, įtvirtintą Konstitucijos 107 straipsnyje. Šio Teismo organizaciją, įgaliojimus ir veiklos tvarką patikslino 1983 m. birželio 28 d. priimtas įstatymas.

Siekiant išplėsti Teismo kompetenciją, šie teisės aktai buvo pakeisti 1988 m. liepos 15 d. Konstitucijos pataisomis ir 1989 m. sausio 6 d. priimtu specialiu įstatymu.

I. Sudėtis

Arbitražo Teismą sudaro dvylika narių: šeši prancūziškai kalbantys teismo nariai suformuoja Teismo prancūzų kalbos grupę, o šeši olandiškai kalbantys – olandų.

Teismo narius skiria karalius iš dukart ilgesnio kandidatų sąrašo, kurį pakaitomis teikia Senatas ir Atstovų Rūmai. Sąrašui turi pritarti dviejų trečdalių posėdyje dalyvaujančių Parlamento narių balsų dauguma. Kandidatai, ne jaunesni kaip keturiasdešimties metų, privalo turėti Valstybės Tarybos nario, Kasacinio teismo teisėjo arba Arbitražo teismo patarėjo ar teisės profesoriaus penkerių metų darbo stažą arba ne mažiau kaip penkerius metus būti ėję Senato, Atstovų Rūmų arba bendruomenės ar regiono tarybos nario pareigas. Kiekvienoje kalbos grupėje abiejų nurodytų kategorijų narių turi būti po lygiai. Taigi iš dvylikos Teismo narių šeši būtinai bus buvę parlamentarais. Teismo nariai savo pareigas eina, iki jiems sukaks septyniasdešimt metų.

Teismui padeda keturiolika patarėjų (tai didžiausias jų skaičius). Pusė jų – kalbantys prancūziškai, kitą pusę sudaro olandiškai kalbantys patarėjai.

Abi Teismo kalbos grupės renka savo pirmininką. Šie pirmininkai paeiliui po vienus metus vykdo Teismo pirmininko funkcijas.

II. Įgaliojimai

Iki 1989 m. Arbitražo Teismas sprendė vien ginčus dėl kompetencijos paskirstymo tarp įvairių sudedamųjų valstybės dalių. 1989 m. prie šios kompetencijos pridėtas ginčų dėl kai kurių pagrindinių teisių nagrinėjimas.

1. Ginčų dėl kompetencijos paskirstymo nagrinėjimas. Tokia iš pat pradžių buvo Arbitražo Teismo egzistencijos prasmė: spręsti ginčus dėl kompetencijos, kylančius tarp valstybės ir ją sudarančių bendruomenių, taip pat tarp pačių bendruomenių. Tokių ginčų šiuolaikinėje federacinėje sistemoje turėjo vis daugėti.

Teismui buvo patikėta spręsti, ar įstatymai, deleguotosios įstatymų leidybos aktai, dekretai ir ordonansai – taip pat ir įsigalioję iki Teismui pradedant veikti – yra teisėti, palyginti su „Konstitucijoje ar ja remiantis nustatytomis taisyklėmis, apibrėžiančiomis atitinkamą valstybės, bendruomenių ir regionų kompetenciją“ (1983 m. birželio 28 d. įstatymo 1 str. 1 paragr.).

2. Ginčų dėl tam tikrų pagrindinių teisių nagrinėjimas. Po 1989 m. reformos Arbitražo Teismui priklauso įgaliojimai nagrinėti, ar nesikėsinama į Konstitucijos 10 ir 11 straipsniuose suformuluotus *lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principus,* taip pat į pagrindinio įstatymo 24 straipsnyje laiduotą mokymo laisvę. Kitų pagrindinių teisių Teismas nesaugo, nors yra numatyta, kad jo kompetenciją galima išplėsti specialiu įstatymu.

III. Teisena

Reikėtų skirti dvi konstitucinės kontrolės formas, kurios gali būti taikomos nagrinėjant abiejų rūšių ginčus.

1. Kontrolė tiesioginiu prašymu. Ministrų Taryba, bendruomenės ar regiono vyriausybė, o nuo 1989 m. ir bet kuris asmuo, galįs pagrįsti esąs suinteresuotas bylos iškėlimu, per šešis mėnesius (šis terminas su-

trumpėja iki šešiasdešimties dienų, jei skundžiamas „įstatymas ar dekretas dėl pritarimo sutarčiai") nuo įstatymo, dekreto ar ordonanso paskelbimo dienos gali apskųsti šiuos aktus Arbitražo Teismui.

Tokiu pat prašymu taip pat siekiama užtikrinti, kad būtų laikomasi taisyklių, nustatančių kompetenciją, ar Konstitucijos 10, 11 ir 24 straipsniuose įtvirtintų pagrindinių teisių. Nutarimas, kuriuo aktas panaikinamas, yra absoliučiai visiems privalomas nuo jo paskelbimo *„Moniteur belge"*. Nutarimai dėl skundo atmetimo „teismams privalomi tiek, kiek juose sprendžiami kompetencijos klausimai" (7 str.). Pareiškėjo prašymu apskųstą įstatymą ar dekretą (įstatymo ar dekreto dalį) Teismas gali laikinai sustabdyti. Byla iš esmės turi būti išspręsta per tris mėnesius, ją išsprendus laikinasis sustabdymas baigiasi.

2. Kontrolė kreipusis prejudiciniu klausimu. Kiekvienas šalies teismas gali kreiptis į Arbitražo Teismą prejudiciniu klausimu dėl nurodytų aktų atitikties Konstitucijai, jei šio klausimo išsprendimas yra būtinas bylai, kurią nagrinėtų besikreipiantis teismas, išspręsti. Kasacinis teismas ir Valstybės Taryba *privalo* kreiptis į Arbitražo Teismą, nors iškeltą klausimą pastarasis jau buvo nagrinėjęs.

Nutarimai, priimami prejudiciniais klausimais, neturi visuotinai privalomos galios. Tačiau Teismo sprendimas įpareigoja ne vien teismą, kuris tuo klausimu kreipėsi, bet ir visus kitus, kuriems tektų spręsti tokią pat bylą ar tokio pat pobūdžio ginčą. Taigi galima kalbėti apie „santykinai stipresnę sprendimo galią" (F. Delpérée ir A. Rasson).

3. Atsijojimo sistema. 1989 m. specialiu įstatymu numatyta, kad kiekvieną prašymą ar kreipimąsi prejudiciniu klausimu iš anksto tikrina Teismo „mažesnės sudėties kolegija", kurią sudaro Teismo pirmininkas ir du teisėjai pranešėjai.

Jei ši „kolegija" pripažįsta, kad Teismas akivaizdžiai neturi įgaliojimų tam klausimui spręsti ar kad prašymas arba kreipimasis prejudiciniu klausimu Teismui nežinybingi, ji gali visais balsais nutraukti bylos nagrinėjimą. Jei akivaizdžiai paaiškėja, kad prašymas yra nepagrįstas ar kad prejudicinis klausimas neturi objekto, tai pats Teismas gali priimti nutarimą atmesti prašymą ar kreipimąsi.

1989 m. bylas atsijojant atmesti septyni asmenų prašymai dėl to, kad Teismas neturi įgaliojimų jiems spręsti, du prašymai – dėl to, kad nebuvo pagrindo jiems priimti, ir vienas prejudiciniu klausimu – dėl to, kad teismas neturi įgaliojimų jam spręsti.

IV. Jurisprudencija

Arbitražo Teismas, įsteigtas 1984 m. spalio mėnesį, pirmuosius nutarimus priėmė 1985 m. balandį. 1989 m. liepos mėnesį jis buvo paskelbęs 82 nutarimus, kuriuose išspręstos bylos pagal beveik lygų skaičių tiesioginių prašymų ir kreipimųsi prejudiciniais klausimais.

Arbitražo Teismo kompetencija išplėtus kai kurių pagrindinių teisių apsaugą, jo veikla labai aiškiai padidėjo. Nuo 1989 m. liepos iki 1992 m. pabaigos Arbitražo Teismas priėmė 101 nutarimą dėl federacijos įstatymų nuostatų ir paskelbė 18 nutarimų dėl jų panaikinimo. Pastarųjų nutarimų 1993–1994 m. buvo 25. Prie šių nutarimų pridėjus priimtuosius iki 1989 m., kurie panaikino įstatymų nuostatas, bendras tokių nutarimų skaičius būtų 71. Tai labai svarbi aplinkybė, rodanti Arbitražo Teismo vykdomos kontrolės veiksmingumą. Be to, šiuo požiūriu reikia atsižvelgti į Teismo jurisprudencijos „ištakų efektą". Tai pažymėta neseniai vykusiame kolokviume (plg. *Regards croisés sur la Cour d'arbitrage,* 1995). Nuo šiol konstitucinė justicija Belgijos politinėje ir teisinėje sistemoje atlieka pagrindinį vaidmenį.

IX skyrius

KITI KONSTITUCINIAI TEISMAI

I. Vidurio ir Rytų Europos šalių konstituciniai teismai

Dešimtojo dešimtmečio pradžioje Vidurio ir Rytų Europos šalyse konstitucinių teismų padaugėjo kone dešimteriopai. Prie Lenkijos Konstitucinio Tribunolo ir Vengrijos Konstitucinio Teismo prisidėjo Albanijos, Armėnijos, Bulgarijos, Čekijos, Jugoslavijos, Kroatijos, Lietuvos, Makedonijos, Rumunijos, Rusijos, Serbijos, Slovakijos, Slovėnijos konstituciniai teismai.

Konstituciniai teismai įkuriami Baltarusijoje, Moldovoje ir, be abejo, kitose šalyse, atsiradusiose suirus Sovietų Sąjungai. Na, o Estija[29] ir, regis, Latvija[30] pasirinko amerikietiškąjį arba mišrųjį konstitucinės kontrolės sistemos modelį.

Atsižvelgiant į šių teismų skaičių – penkiolika, – kiekvieno jų negalima net labai glaustai apibūdinti. Štai kodėl nuspręsta juos nagrinėti kartu, o apie Vengrijos ir Lenkijos konstitucinius teismus, jei prireiktų, kalbama antrajame šios knygos leidime.

Keturiolikos konstitucinių teismų sudėties lentelė[31] (žr. 104–107 p.) leis pateikti keletą lyginamojo pobūdžio komentarų, papildytų apibendrinamu šiems teismams priskirtų įgaliojimų vertinimu.

[29] Pagal 1992 m. Estijos Respublikos Konstituciją įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolės funkcija patikėta Estijos Nacionaliniam (t. y. Aukščiausiajam) Teismui. – *Vert. past.*

[30] Po ilgų svyravimų Latvija pasirinko europietiškąjį konstitucinės justicijos modelį: nuo 1996 m. gruodžio šioje šalyje funkcionuoja Konstitucinis Teismas. – *Vert. past.*

[31] Lentelėje pateikti duomenys: 1) apie Albanijos Konstitucinį Teismą – pagal reguliavimą, buvusį iki įsigaliojant 1998 m. Konstitucijai (pagal naująją 1998 m. Albanijos Konstituciją Konstitucinį Teismą sudaro devyni nariai, kuriuos Parlamento sutikimu skiria Respublikos Prezidentas; teisėjai skiriami tik vienai devynerių metų kadencijai;

Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucinių teismų sudėtis (1996 m.)

Šalis, teismo pavadinimas	Įsteigimo data	Teisėjų skaičius	Teisėjo įgaliojimų trukmė	Galimybė skirti teisėją į pareigas iš naujo	Teisėjų skyrimo būdas
ALBANIJA Konstitucinis Teismas	1992 06 01	9	12 m.	Nėra	5 teisėjus renka Nacionalinis Susirinkimas, 4 teisėjus skiria Respublikos Prezidentas
ARMĖNIJA Konstitucinis Teismas	1996 02 15	9	9 m.	Nėra	5 teisėjus renka Nacionalinis Susirinkimas Nacionalinio Susirinkimo Pirmininko teikimu, 4 teisėjus skiria Respublikos Prezidentas
BULGARIJA Konstitucinis Teismas	1991 10 03	12	9 m.	Nėra	4 teisėjus skiria Respublikos Prezidentas, 4 teisėjus renka Nacionalinis Susirinkimas, 4 teisėjus renka Aukščiausiųjų teismų teisėjų susirinkimas
ČEKIJA Konstitucinis Teismas	1992 12 16	15	10 m.	Nėra	Skiria Respublikos Prezidentas pritarus Senatui
JUGOSLAVIJA Konstitucinis Teismas		7	9 m.	Nėra	Renka Federalinis Susirinkimas Respublikos Prezidento teikimu
KROATIJA Konstitucinis Teismas	1991 12 05 rinkimai	16	8 m.	Nėra	Renka Atstovų rūmai Komitatų (apskričių) rūmų teikimu
LENKIJA Konstitucinis Tribunolas	1986 01 01	12	8 m.	Nėra (su išlyga, numatyta Konstitucinio Tribunolo įstatymo 15 str. 4 d.)	Renka ir atšaukia Seimas
LIETUVA Konstitucinis Teismas	1993 m. balandis	9	9 m.	Nėra	Renka Seimas: 3 teisėjus pasiūlius Respublikos Prezidentui, 3 teisėjus pasiūlius Seimo Pirmininkui, 3 teisėjus pasiūlius Aukščiausiojo Teismo pirmininkui
MAKEDONIJA Konstitucinis Teismas		9	9 m.	Nėra	Renka Nacionalinis Susirinkimas absoliučia balsų dauguma

Teismo pirmininko skyrimo būdas	Teisėjų amžiaus ribos	Reikalavimai kandidatams	Teisėjo pareigų nesuderinamumas (draudžiamos pareigos ar veikla)
Renka teisėjai 3 m. kadencijai ir tik vieną kartą	–	Žymus teisininkas; 10 m. teisinio darbo ar dėstymo aukštojoje teisės mokykloje stažas, nepriekaištinga reputacija	Deputatas, ministras, teisėjas, tardytojas, politinės partijos ar organizacijos, profesinės sąjungos narys, bet kokia viešoji ar privati veikla, dėl kurios galima abejoti teisėjo nešališkumu
Skiria Respublikos Prezidentas	Vyriausias amžius 70 m.	Ne mažiau kaip 7 teisėjai privalo turėti teisinį išsilavinimą	Bet kokios pareigos viešojoje tarnyboje, bet koks mokamas darbas, išskyrus mokslinius tyrimus, pedagoginę ar kūrybinę veiklą
Renka teisėjai 3 m. kadencijai	–	Būti teisininku ir turėti 15 m. teisinio darbo stažą	Bet kokios atstovo pareigos, bet kokia veikla viešojoje ar samdomoje tarnyboje, bet kokia atlyginama veikla, narystė partijoje ar profesinėje sąjungoje
–	–	Aukštasis teisinis išsilavinimas, neteistas, gali būti renkamas į Senatą, ne mažiau kaip 10 m. teisinio darbo stažas	–
Renka teisėjai 3 m. kadencijai ir tik vienam kartui	–	Teisinis išsilavinimas	Bet kokia politinė ar profesionali veikla
Renka teisėjai 4 m. kadencijai	–	Būti „žymiu teisininku" tarp teisėjų, prokurorų, advokatų, teisės profesorių	Bet kokios pareigos ar viešoji tarnyba
Renka Seimas 8 m. kadencijai	–	Tokie pat reikalavimai kaip ir kandidatams į Aukščiausiojo Teismo ar Aukštojo administracinio teismo teisėjus	Deputatas, pareigos viešojoje tarnyboje, išskyrus teisės fakulteto dėstytojo pareigas
Renka Seimas Respublikos Prezidento teikimu	–	Teisinis išsilavinimas, 10 m. teisinio ar pedagoginio darbo stažas	Darbo ar politinės veiklos apribojimai, kaip ir bendrųjų teismų sistemos teisėjams
Renka teisėjai 3 m. kadencijai ir tik vienam kartui	–	Būti „žymiu teisininku"	Bet kokia veikla ar pareigos viešojoje tarnyboje, narystė politinėje partijoje

Lentelės tęsinys

Šalis, teismo pavadinimas	Įsteigimo data	Teisėjų skaičius	Teisėjo įgaliojimų trukmė	Galimybė skirti teisėją į pareigas iš naujo	Teisėjų skyrimo būdas
RUMUNIJA Konstitucinis Teismas	1992 06 06	9	9 m.	Nėra	3 teisėjus renka Deputatų Susirinkimas, 3 teisėjus renka Senatas, 3 teisėjus skiria Respublikos Prezidentas
RUSIJA Konstitucinis Teismas .	1995 02 07	19	12 m.	Nėra	Renka Federacijos Taryba absoliučia balsų dauguma Federacijos Prezidento teikimu
SERBIJA Konstitucinis Teismas		9	Iki gyvos galvos	–	Renka Nacionalinis Susirinkimas Respublikos Prezidento teikimu
SLOVAKIJA Konstitucinis Teismas		10	7 m.	Nėra	Skiria Prezidentas iš 20 kandidatų sąrašo, kurį siūlo Nacionalinė Taryba; Prezidentas turi teisę atšaukti iš pareigų
SLOVĖNIJA Konstitucinis Teismas	1994 02 15	9	9 m.	Nėra	Renka Nacionalinis Susirinkimas Respublikos Prezidento teikimu
VENGRIJA Konstitucinis Teismas	1990 01 01	11	9 m.	Vieną kartą galima skirti iš naujo	Renka Nacionalinis Susirinkimas dviejų trečdalių balsų dauguma

Konstitucinio Teismo pirmininką trejų metų kadencijai skiria Respublikos Prezidentas); 2) apie Lenkijos Konstitucinį Tribunolą – pagal reguliavimą, buvusį iki įsigaliojant 1997 m. Konstitucijai (pagal Lenkijos Respublikos 1997 m. balandžio 2 d. Konstituciją Konstitucinį Tribunolą sudaro penkiolika teisėjų, renkamų tik vienai devynerių metų kadencijai; teisėjus į pareigas skiria Seimas; Tribunolo pirmininką skiria Respublikos Prezidentas; pagal Konstitucijos 188 straipsnį Konstitucinis Tribunolas nagrinėja bylas, ar įstatymai ir tarptautinės sutartys atitinka Konstituciją, ar įstatymai atitinka ratifikuotas tarptauti-

Teismo pirmininko skyrimo būdas	Teisėjų amžiaus ribos	Reikalavimai kandidatams	Teisėjo pareigų nesuderinamumas (draudžiamos pareigos ar veikla)
Renka teisėjai slaptu balsavimu 3 m. kadencijai	Vyriausias amžius 70 m. (gali būti pratęstas iki 72 m.)	Aukštasis teisinis išsilavinimas, ne mažiau kaip 18 m. teisinio darbo ar teisinio pedagoginio darbo stažas	Bet kokios pareigos viešojoje tarnyboje ar privati veikla, išskyrus pedagoginį darbą aukštojoje teisės mokykloje
Renka teisėjai slaptu balsavimu 3 m. kadencijai, galima rinkti iš naujo	Jauniausias amžius 40 m., vyriausias – 70 m.	Nepriekaištingos reputacijos pilietis, įgijęs aukštąjį teisinį išsilavinimą, 15 m. teisinio darbo stažas ir aukštas teisininko kvalifikacijos patvirtinimas	Bet kokios renkamos pareigos, bet kokia privati veikla ar darbas viešojoje tarnyboje, išskyrus dėstymą aukštojoje mokykloje, mokslinius tyrimus ar individualią kūrybinę veiklą
Renka Nacionalinis Susirinkimas Respublikos Prezidento teikimu (tik vienam kartui) 5 m. kadencijai	–	Teisinis išsilavinimas	Bet kokia profesinė veikla ar pareigos viešojoje tarnyboje
	Jauniausias amžius 40 m.	Būti renkamam į Nacionalinę Tarybą, baigti aukštojo teisės mokslo studijas, 15 m. teisinio darbo stažas	Bet kokia politinė, pramoninė, komercinė veikla, bet kokios pareigos valstybės institucijose, išskyrus paveldėto turto valdymą, mokslinę, pedagoginę, literatūrinę ir meninę veiklą
Renka teisėjai 3 m. kadencijai	Jauniausias amžius 40 m.	Slovėnijos pilietis, teisės specialistas	Bet kokios pareigos viešojoje tarnyboje ar privati veikla, narystė politinėje partijoje
Renka teisėjai	Jauniausias amžius 45 m., vyriausias – 70 m.	Teisinių mokslų ar teisės daktaras, universiteto profesorius, 20 m. darbo stažas	Vyriausybės narys, politinės partijos narys, vadovaujamos pareigos valstybės tarnyboje

nes sutartis, ar centrinių valstybės institucijų priimtos teisės normos atitinka Konstituciją, ratifikuotas tarptautines sutartis ir įstatymus, ar politinių partijų tikslai ir veikla atitinka Konstituciją, taip pat nagrinėja konstitucinius skundus; 3) be to, lentelėje pateikti duomenys apie Rusijos Konstitucinį Teismą, funkcionuojantį pagal 1993 m. Rusijos Konstituciją. Pažymėtina, kad 2001 m. vasario 8 d. įstatymu nustatyta, jog nuo tol Rusijos Konstitucinio Teismo teisėjai renkami 15 metų (vietoj buvusių 12 metų), taip pat panaikinta viršutinė 70 metų amžiaus riba. – *Vert. past.*

1. Konstitucinių teismų sudėtis ir sudarymo būdai. Kalbant apie teisinį reguliavimą, galima sakyti, kad daugeliu atvejų šių konstitucinių teismų sudarymo būdai ir sudėtis atitinka europietiškąjį modelį: juos sudarančių teisėjų skaičius vidutiniškai yra apie 12 (išskyrus Čekijos Konstitucinį Teismą, kurį sudaro 15, Kroatijos Konstitucinį Teismą – 16 – bei ypač Rusijos Konstitucinį Teismą – 19 teisėjų). Teisėjo įgaliojimų trukmė – apie devyneri metai (išskyrus Serbiją, kur teisėjai skiriami iki gyvos galvos). Teisėjai skiriami tik vienai kadencijai, ir ši taisyklė sulaužoma tik kartą (Vengrija). Teisėjus skiria politinės valdžios institucijos – parlamentai ar (ir) vykdomoji valdžia, taip pat taikomas itališkasis variantas, kai skiriant teisėjus dalyvauja teisminė valdžia (Bulgarija ir Lietuva). Teismo ir teisėjų nepriklausomybė ir teisėjų neatšaukiamumo garantijos kyla iš jų konstitucinio statuso, nors taip tvirtinant reikėtų ir suabejoti, nes praktikoje šios garantijos gali būti paneigtos – Lenkijos Seimas gali teisėją atleisti[32].

Atrodo, kad teismų formavimo praktikoje sunku gauti tuos pačius rezultatus, kokie pasiekti sudarant Vakarų Europos šalių konstitucinius teismus, nors teisėjų skyrimo mechanizmai beveik identiški. Iš tiesų konstitucinės justicijos legitimumas priklauso nuo požiūrių pliuralizmo konstituciniame teisme, bet pasiekti šį tikslą nelengva, nes asmenys, kurie gali būti paskirti teisėjais, atsižvelgiant į numatytas skyrimo sąlygas – turėti išsilavinimą ir profesinio darbo patirtį[33], – yra įgiję tokį patį išsilavinimą ir būtinai priklausę buvusios valstybinės santvarkos elitui. Žinoma, tai nereiškia, kad kiekvienu atveju užkertamas kelias pliuralizmui, kaip kad tai rodo Lenkijos ir Vengrijos pavyzdžiai. Visose šios Europos dalies šalyse numatytas bendras reikalavimas, kad kandidatas į teisėjus būtų įgiję teisinį išsilavinimą ir ilga teisinio darbo patirtis, neturėtų būti laikomas būtina sąlyga skiriant asmenį konstitucinio teismo teisėju (tą patvirtina Prancūzijos ir Belgijos pavyzdžiai); jis kliudo patekti į konstitucinį teismą naujiems žmonėms.

2. Konstitucinių teismų veiklos formos ir įgaliojimai. Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucinius teismus pagal jų sudarymo būdus ir sudėtį bent jau formaliai galima priskirti prie europietiškojo konstituci-

[32] Kalbama apie reguliavimą, buvusį iki įsigaliojant 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijai. – *Vert. past.*

[33] Teisėjais gali būti skiriami asmenys, turintys teisinio darbo stažą: dešimties metų – Albanijoje, Lietuvoje, Čekijoje, penkiolikos – Bulgarijoje, Rusijoje, Slovakijoje, aštuoniolikos – Rumunijoje, dvidešimties – Vengrijoje.

nės justicijos modelio, tačiau kalbant apie jų veiklos formas ir įgaliojimus toks priskyrimas kelia kai kurių abejonių.

Šie teismai, išskyrus Lenkijos Konstitucinį Tribunolą, labiau panėšėja į jugoslaviškąjį modelį, nes, teismams priskyrus daugybę įgaliojimų, į juos leista kreiptis visokiausioms, kokios tik gali būti, pareiškėjų kategorijoms (politinėms, administracinėms, korporacinėms institucijoms, teismams, atskiriems asmenims) ir net... patiems konstituciniams teismams (bylos iškeliamos teismo iniciatyva).

Šios aplinkybės kelia dvejopą pavojų: pernelyg daug galių turintys teismai gali būti įtraukti į nuolatinius politinės valdžios institucijų konfliktus, be to, dėl lengvumo iškelti teisme bylą kyla didelė rizika, kad teismus užvers bylomis ir dėl to šių institucijų darbas bus sustabdytas. Iki 1989 m. vyravusiame kontekste „jugoslaviškasis modelis" pavojaus nekėlė, nes liaudies demokratinėje santvarkoje konstitucinei justicijai teko menkas ir iš esmės tik dekoratyvus vaidmuo. Tai iš principo netinka dabarčiai, kai konstituciniai teismai gali būti tikros kontrvaldžios institucijos.

Tikėtina, kad jeigu rengiant naująsias konstitucijas šiuo klausimu patarimų būtų teikę Vakarų „ekspertai", jie, be jokios abejonės, būtų pasiūlę pasirinkti nuosaikesnį variantą. Iš tiesų geriau pradėti vykdyti konstitucinę kontrolę pasirinkus kuklią, net paprasčiausią, sistemą, o vėliau pamažu jos veiklos sritis plėsti ir leisti į teismą kreiptis naujiems subjektams. Daug galių turintis Vokietijos Konstitucinis Teismas ne iš karto įgijo visus tuos instrumentus ir įgaliojimus, kuriais šiandien naudojasi; ir net dabar jis neturi tokio visapusio ir įvairaus arsenalo priemonių, kokias įgiję Vidurio ir Rytų Europos šalių teismai. Kai kurie iš jų akivaizdžiai norėjo sekti vokiškuoju modeliu, nors abejotina, ar jiems tai pavyko, nepaisant to, kokias privilegijas teikia jų turimų įgaliojimų dydis ir rūšys.

II. Kitų Europos šalių konstituciniai teismai

1. Turkijos Konstitucinis teismas. 1961 m. Turkijos Konstitucija numatė Konstitucinį Teismą, kuris buvo įsteigtas priėmus 1962 m. balandžio 22 d. įstatymą. Šį Teismą sudarė penkiolika narių (išrinktų iš aukštųjų magistratų, teisės profesorių ir advokatų; keturis narius skyrė Kasacinis teismas, tris – Valstybės Taryba, vieną – Iždo teismas, tris – Nacionalinis Susirinkimas, du – Senatas ir du – Respublikos Prezidentas).

1982 m. Turkijos Konstitucijoje išliko Konstitucinis Teismas, kurį nuo tada sudaro vienuolika teisėjų ir keturi jų pavaduotojai, paskirti taip: tris teisėjus ir vieną teisėjo pavaduotoją skiria Respublikos Prezidentas, du teisėjus ir du teisėjo pavaduotojus – Kasacinis teismas, du teisėjus ir vieną teisėjo pavaduotoją – Valstybės Taryba, vieną teisėją – Karinis kasacinis teismas, vieną – Aukštasis karinis administracinis tribunolas, vieną – Iždo teismas ir vieną – Aukštojo mokslo taryba. Pažymėtina, kad Parlamentas skiriant teisėjus nedalyvauja.

Teismas nagrinėja įstatymų leidybos aktų (įstatymų, dekretų-įstatymų) atitiktį Konstitucijai Respublikos Prezidento, Parlamento daugumos deputatų grupės, Parlamento opozicijos deputatų grupės ar vieno penktadalio deputatų prašymu, paduotu per šešiasdešimt dienų nuo akto paskelbimo, taip pat, jei dėl to kreipiasi paprastieji teismai. Teismo sprendimas nuo jo paskelbimo sukelia padarinius *erga omnes* ateičiai.

2. Lichtenšteino Konstitucinis Teismas[34]. Vaduco Teismas buvo įsteigtas priėmus 1921 m. Konstituciją ir 1925 m. įstatymą; jis būtų trečias pagal senumą Europos konstitucinis teismas – po Austrijos ir Čekoslovakijos, be to, vienintelis teismas, be pertraukų funkcionuojąs daugiau kaip septynias dešimtis metų.

Parlamentas renka keturis Teismo narius ir Teismo pirmininką (šio išrinkimą turi patvirtinti šalį valdantis kunigaikštis). Teismas sprendžia, ar įstatymai ir Vyriausybės nutarimai neprieštarauja Konstitucijai. Jis nagrinėja ginčus dėl kompetencijos paskirstymo tarp teismų ir administracinių institucijų, taip pat tarp Vyriausybės ir Parlamento. Kadangi šis teismas vykdo kasacinio ir administracinio teismų funkcijas, jį veikiausiai reikėtų laikyti aukščiausiuoju, o ne tikru Konstituciniu Teismu.

3. Andoros Konstitucinis Tribunolas. Andoros Konstitucinis Tribunolas įkurtas priėmus 1993 m. balandžio 28 d. Konstituciją; savo veiklą pradėjo po šešių mėnesių. Keturis Tribunolo narius skiria abu Andoros kunigaikščiai[35] Generalinės Tarybos teikimu, priimtu trijų penktadalių jos narių balsų dauguma, aštuonerių metų kadencijai ir tik vienam kartui. Konstitucinis Tribunolas, vykdydamas kontrolę *a priori*

[34] Valstybės Teismas *(Der Staatsgerichtshof)*, arba Valstybės Teismo Rūmai. – *Vert. past.*

[35] Pagal Konstituciją Andora yra parlamentinė kunigaikštystė. Valstybės vadovo funkcijas vykdo du Andoros kunigaikščiai – Urchelio vyskupas (Ispanija) ir Prancūzijos Respublikos Prezidentas. – *Vert. past.*

ir *a posteriori,* tikrina, ar atitinka Konstituciją tarptautinės sutartys, įstatymai, ordonansai ir Generalinės Tarybos reglamentas. Jis sprendžia ginčus dėl kompetencijos paskirstymo tarp valstybės institucijų bei tarp valstybės ir ją sudarančių bendruomenių, taip pat laiduoja pagrindinių asmens teisių apsaugą nagrinėdamas *amparo* skundus. Konstitucinis Tribunolas jau yra priėmęs dešimt sprendimų.

III. Konstituciniai teismai kituose žemynuose

1. Konstituciniai teismai Azijoje. A. 1987–1988 m. įkurtą *Pietų Korėjos Konstitucinį Tribunolą* sudaro devyni nariai, kuriuos į pareigas devyneriems metams paskyrė Respublikos Prezidentas. Iš šių teisėjų trys paskirti Parlamento teikimu ir kiti trys – Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu[36]. Į šias pareigas teisėjai gali būti skiriami pakartotinai. Tribunolo pirmininką iš Teismo teisėjų skiria valstybės vadovas pritarus Parlamentui.

Tribunolas nagrinėja įstatymų ir reglamentinių aktų atitiktį Konstitucijai. Jis yra ir aukštasis teisingumo teismas (valstybės vadovo, ministrų, teisėjų, aukštųjų pareigūnų bylose) ir baudžiamasis teismas (nutraukiant politinių partijų veiklą), ir tribunolas, reguliuojantis valstybės institucijų tarpusavio bei valstybės valdžios ir vietos institucijų konfliktus.

B. *Tailande* su pertraukomis funkcionuoja *Konstitucinis Teismas.*

2. Konstituciniai Teismai Afrikoje. A. *Madagaskaro Aukštasis Konstitucinis Teismas* patyrė keletą pokyčių: įkurtas 1975 m., reorganizuotas 1991–1992 m.; jį sudaro devyni nariai, kuriuos paskyrė Respublikos Prezidentas (3), Nacionalinis Susirinkimas (2), Senatas (1) ir Aukščiausioji magistratūros taryba (3); atrodo, šis teismas prarado konstitucinio teismo bruožus, virsdamas „konstituciniu administraciniu ir finansų teismu", turinčiu teisę iškelti bylą. Šia teise jis nėra pasinaudojęs.

B. *Egipto Aukštasis Konstitucinis Teismas.* 1979 m. įkurtą Teismą iš pradžių sudarė vienuolika narių, kuriuos skyrė Respublikos Prezidentas, gavęs Aukščiausiosios magistratūros tarybos išvadą. Teismo pirmininką Respublikos Prezidentas skiria išvados neprašydamas.

[36] Likusius tris teisėjus tiesiogiai skiria Respublikos Prezidentas. – *Vert. past.*

Vėliau, gavus Aukščiausiosios magistratūros tarybos išvadą, Teismo nariai kooptuojami iš dviejų kandidatų, kurių vieną siūlo Teismo generalinis susirinkimas, o kitą – jo pirmininkas, skiriamas Respublikos Prezidento. Teismą sudaro ne mažiau kaip du trečdaliai magistratų ir ne daugiau kaip trečdalis advokatų bei teisės profesorių, kurių amžius nuo 45 iki 60 metų.

Aukštasis Teismas iš esmės vykdo tris funkcijas: įstatymų ir reglamentų atitikties Konstitucijai kontrolę, teismų tarpusavio konfliktų dėl kompetencijos reguliavimą, įstatymų ir reglamentinių aktų, turinčių įstatymo reikšmę, aiškinimą (*Annuaire international de justice constitutionnelle,* IV-1988; *Economica,* 1990, p. 271 ir kt.).

C. *Benino ir Gabono Konstituciniai Teismai.* Pirmąjį, įkurtą 1993 m., sudaro dešimt narių, kuriuos paskyrė Nacionalinio Susirinkimo biuras (7) ir Respublikos Prezidentas (3) penkerių metų kadencijai. Pakartotinai skirti teisėją galima tik vieną kartą. Antrąjį, įkurtą 1991 m., sudaro buvę Respublikos Prezidentai ir devyni nariai, kuriuos septynerių metų kadencijai paskyrė Respublikos Prezidentas (3), Nacionalinio Susirinkimo Pirmininkas (3) ir Aukščiausioji magistratūros taryba (3). Į šias pareigas teisėjus galima skirti pakartotinai. Abiem teismams suteikti dideli įgaliojimai; kreiptis į juos yra plačios galimybės.

D. *Pietų Afrikos Konstitucinis Teismas.* Įkurtas priėmus 1993 m. gruodžio 22 d. laikinąją Konstituciją; šią instituciją patvirtino 1996 m. gegužės 8 d. nuolatinė Konstitucija. Teismą sudaro pirmininkas, pirmininko pavaduotojas ir devyni kiti teisėjai. Respublikos Prezidentas, pasitaręs su *„Judicial Service Commission"*[37], skiria Teismo pirmininką ir pirmininko pavaduotoją, o pasitaręs su Konstitucinio Teismo pirmininku, – kitus teisėjus iš sąrašo, kuriame yra trimis kandidatais daugiau, nei reikia. Teisėjo įgaliojimų trukmė – dvylika metų, iš naujo skirti negalima.

Kai provincijų ir apeliaciniai teismai dėl prejudicinių klausimų kreipiasi į Konstitucinį Teismą, šis turi aukščiausio lygmens Konstitucijos aiškinimo monopolį. Į Teismą taip pat gali būti kreiptasi dėl įstatymų projektų atitikties Konstitucijai. Konstitucinio Teismo veiklos pradžia teikė daug vilčių. Tik pradėjęs veiklą, Teismas panaikino mirties bausmę.

3. Konstituciniai Teismai Lotynų Amerikoje. Lotynų Amerikos šalys neapsisprendžia, kurį konstitucinės kontrolės modelį – amerikie-

[37] „Teismo tarnybos komisija". – *Vert. past.*

tiškąjį ar europietiškąjį – pasirinkti: jose taikoma tiek koncentruota, tiek išsklaidyta konstitucinė kontrolė. Net jei atrodytų, jog pritarta konstitucinio teismo sistemai, kaip Čilėje, galima teigti, kad iš tikrųjų struktūriškai ji susijusi su Aukščiausiuoju Teismu, nes dalis Konstitucinio Teismo narių tuo pat metu yra Aukščiausiojo Teismo teisėjai.

Iš tikrųjų galima sakyti, kad greta amerikietiškojo ir europietiškojo egzistuoja ir Pietų Amerikos konstitucinės kontrolės modelis, kurio bendrus bruožus reikėtų apibrėžti.

Taip pat pažymėtina, kad Konstitucinį Tribunolą numatė naujoji Peru Konstitucija. Jį, įsteigtą 1996 m. birželį, sudaro septyni nariai, Kongreso renkami penkerių metų kadencijai (perrinkti negalima) dviejų trečdalių savo narių balsų dauguma. Teismas nagrinėja tiesioginius prašymus dėl neatitikties Konstitucijai (teisę kreiptis turi Respublikos Prezidentas, tautos prokuroras, liaudies gynėjas, 25 proc. deputatų, regionų pirmininkai ir profesiniai susivienijimai), skundus dėl teismų sprendimų atmesti *habeas corpus* ir *amparo* prašymus bei konfliktus dėl konstitucijoje įtvirtintos kompetencijos ar įgaliojimų.

LITERATŪRA

Bendrieji darbai

Actualité du contrôle juridictionnel des lois (Colloque de Louvain), Bruxelles: Larcier, 1973.

Cappelletti M., *Judicial Review in the Contemporary World,* Indianapolis: Bobbs Merrill, 1971.

Cappelletti M., Cohen W., *Comparative Constitutional Law,* Indianapolis: Bobbs Merrill, 1979.

Delpérée F. (dir.), *Le recours des particuliers devant le juge constitutionnel* (Colloque de Louvain), Paris: Economica, 1991.

Eisenmann Ch., *La justice constitutionnelle et la Haute Cour constitutionnelle d'Autriche,* Paris, 1928, réédition Economica, 1986.

Favoreu L. (éd.), *Cours constitutionnelles européennes et droits fondamentaux* (Colloque d'Aix-en-Provence), Paris: Economica et PUAM, 1982.

Favoreu L., Jolowicz A. (éd.), *Le contrôle juridictionnel des lois. Effectivité et légitimité* (Colloque d'Uppsala), Paris: Economica, 1986.

Fix-Zamudio H., *La protección procesal de los derechos humanos ante las jurisdicciones nacionales,* Madrid: Civitas, 1982.

La juridiction constitutionnelle à l'époque contemporaine (Colloque de Heidelberg), Köln, 1962.

Kelsen H., *La garantie juridictionnelle de la Constitution,* RDP, 1928.

Andora

Mondou C., „Le Tribunal constitutionnel andorran: la recherche d'une justice constitutionnelle exemplaire", *Annuaire international de justice constitutionnelle,* XI, 1996.

Austrija

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, Economica et PUAM, vol. I à XI.

Peyrou-Pistouley S., *La Cour constitutionnelle et le contrôle de la constitutionnalité des lois en Autriche,* Paris: Economica, 1993.

Belgija

Delpérée F. *et al. Regards croisés sur la Cour d'arbitrage,* Bruxelles: Bruylant, 1995.

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. I à XI.

Ispanija

Bon P., Moderne F., Rodriguez Y., *La justice constitutionnelle en Espagne,* Paris: Economica et PUAM, 1984.

Garcia de Enterria E., *La Constitución como norma y el Tribunal constituciónal,* Madrid: Civitas, 1981.

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. I à XI.

Italija

Escarras J.-C. (dir.), *La justice constitutionnelle en Italie,* Cahiers du CDPC, 1987-1, 1988-4, 1989-5, Toulon.

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. I à XI.

Zagrebelsky G., *La giustizia costituzionale,* Bologna, 2ᵉ éd., 1988.

Lenkija

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. I à XI.

Madagaskaras

Rajaona A., „La juridiction constitutionnelle à Madagascar", *Annuaire international de justice constitutionnelle,* vol. VIII, 1992, p. 111–157.

Portugalija

Bon P. *et al. La justice constitutionnelle au Portugal,* Paris: Economica, 1991.

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. I à XI.

Prancūzija

Favoreu L., Philip L., *Le Conseil constitutionnel,* Paris: PUF, 6ᵉ éd., 1995.

– *Les grandes décisions du Conseil constitutionnel,* Paris: Sirey, 8ᵉ éd., 1995.

Renoux Th. S., de Villiers M., *Code constitutionnel,* Litec, 1994.

Genevois B., *La jurisprudence du Conseil constitutionnel,* Paris: Éd. STH, 1988.

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. I à XI.

Vengrija

Chronique à l'Annuaire international de justice constitutionnelle, vol. VI à IX, XI.

VFR

Béguin J.-C., *Le contrôle de la constitutionnalité des lois en RFA,* Paris: Economica, 1982.

Fromont M., Rieg A., *Introduction au droit allemand,* Paris: Cujas, 1977 (I), 1984 (II).

Favoreu, Louis

Fa564 Konstituciniai teismai / Louis Favoreu. – Vilnius : Garnelis, 2001. – 115, [1] p. – (Atviros Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392-1673)

Bibliogr.: p. 114–115 ir išnašose.

ISBN 9955-428-20-1

Prancūzijos Ekso-Marselio teisės ir politikos mokslo fakulteto profesoriaus, Konstitucinės justicijos studijų ir tyrimų grupės direktoriaus L. Favoreu knygoje „Konstituciniai teismai" populiariai, bet nesupaprastinant problemų išdėstyta europietiškojo (Austrijos, Vokietijos, Italijos, Prancūzijos, Ispanijos, Portugalijos, Belgijos) konstitucinės justicijos modelio įsitvirtinimo ir praktinio funkcionavimo studija, apibūdinami Vidurio ir Rytų Europos, kitų žemynų konstituciniai teismai.

UDK 342.4

Louis Favoreu
Konstituciniai teismai

2001 11 19. 7,25 sp. l. Tir. 1000 egz.
Leidykla „Garnelis", Klaipėdos g. 6, 2600 Vilnius,
el. p.: garnelis@takas.lt. Spausdino AB „Vilspa",
Viršuliškių skg. 80, 2600 Vilnius.
Kaina sutartinė

Louis Favoreu – Ekso-Marselio teisės ir politikos mokslo fakulteto profesorius, Konstitucinės justicijos studijų ir tyrimų grupės (CNRS URA № 1392) direktorius. Periodinių mokslo leidinių redaktorius, plačiai žinomų knygų ir vadovėlių autorius. Nuo 2001 m. gegužės – Bosnijos ir Hercegovinos Konstitucinio Teismo pirmininko pavaduotojas.

Louis Favoreu – viena ryškiausių šių laikų konstitucionalizmo žvaigždžių. Jo darbai apie Konstitucijos reikšmę teisinėje sistemoje, konstitucinės justicijos įtaką socialinei, politinei ir teisinei tikrovei žymi naują konstitucinių tyrimų etapą.

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su šiuolaikiniais humanitarinių ir socialinių mokslų pagrindais.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ISSN 1392-1673
ISBN 9955-428-20-1

Rekomenduojama kaina 14 Lt